

**MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
VASYL STEFANYK PRECARPATHIAN NATIONAL UNIVERSITY
FACULTY OF PHILOLOGY**

**ISSN 2313-5921 (Print)
ISSN 2415-3885 (Online)**

**SULTANIVS'KI ČITANNÂ
СУЛТАНІВСЬКІ ЧИТАННЯ
SULTANIVSKI CHYTANNIA**

BOOK OF ARTICLES

Issue XII

Founded in 2010

**Ivano-Frankivsk
«SYMPHONIA FORTE»
2023**

EDITORIAL BOARD:

Prof. Dr. **Ihor Kozlyk**, *Head of the editorial board* (Head of the Department of World Literature and Comparative Literary Criticism, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ukraine); Dr., Associate Prof. **Danylo Reha**, *Secretary of the editorial board* (Department of World Literature and Comparative Literary Criticism, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ukraine); Prof. Dr. **Olha Bihun** (Head of the Department of French Philology, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ukraine); Prof. Dr. **Roman Golod** (Dean of the Faculty of Philology, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ukraine); Prof. Dr. **Stepan Khorob** (Head of the Department of Ukrainian Literature, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ukraine); Doctor Habil., Associate Prof. **Roman Pikhmanets** (Department of Ukrainian Literature, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ukraine); Doctor Habil., Associate Prof. **Olha Derkachova** (Department of Pedagogy of Primary Education, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ukraine); Dr., Prof. **Nataliia Yatskiv** (Dean of the Faculty of Foreign Languages, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University); Prof. Dr. **Svitlana Lutsak** (Head of the Department of Linguistics, Ivano-Frankivsk National Medical University, Ukraine); Prof. Dr. **Volodymyr Kazarin** (V. I. Vernadsky Taurida National University); Prof. Dr. **Elina Svetsytska** (Department of Slavic Philology and Journalism, V. I. Vernadsky Taurida National University); Prof. Dr. **Nataliia Vysotska** (Prof. V. I. Fesenko Department of Theory and History of World Literature, Kyiv National Linguistic University); Prof. Dr. **Nina Ilinska** (Prof. O. Mishukov Department of World Literature and Culture, Kherson State University); Prof. Dr. **Nikolay Aretov** (Institute of Literature of BAS, Republic of Bulgaria); Prof. Dr. **Irena Betko** (University of Warmia and Mazury in Olsztyn, Poland); **Josef Dohnal** (Masaryk University, Brno, The Czech Republic); Prof. Dr. **Emine Inanyr** (Head Department of Slavic Languages and Literatures, Istanbul University, Republic of Turkey); Prof. Dr. **Kazimierz Prus** (Department of Russian Studies, University of Rzeszów, Republic of Poland); Dr., Associate Prof. **Yuri Stulov** (Minsk, Belarus).

REVIEWERS:

Prof. Dr. **Oleksandr Keba** (Ivan Ohienko Kamianets-Podilsky National University, Kamianets-Podilsky, Ukraine); Prof. Dr. **Nadiia Koloshuk** (Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, Ukraine); Prof. Dr. **Petro Rykhlo** (Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi, Ukraine).

*Published according to the approval of the Scientific Board of Faculty of Philology
of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University*

Editorial Board's opinion can sometimes differ from the authors' views.
The materials are published in the language of the original with the authors' style preserved.

Editorial address: 76018, Ukraine, Ivano-Frankivsk, 57 Shevchenko str.,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University,
Department of World Literature and Comparative Literary Criticism.
E-mail: sultanov.chyt@gmail.com

Web-resource of print edition: <https://kslipl.pnu.edu.ua/en/book-of-articles-sultanivski-chytannia/>
Web-site of online edition «Sultanivski Chytannia»: <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/sch/about>

S 89

Sultaniv's'ki čitannâ / Султанівські читання / Sultanivski Chytannia : [Book of Articles] /
editorial board : I. V. Kozlyk (Head of the editorial board) and others. – Ivano-Frankivsk :
Symphonia forte, 2023. – Issue XII. – 82 p. (language: Ukrainian).

UDC 82.091(4-15):37.016:821(045)

ISSN 2313-5921 (Print)

ISSN 2415-3885 (Online)

Sultanivski Chytannia publishes articles on all branches of literary criticism and methods of teaching literature.
It acts as a forum for the presentation and discussion of researches and concepts.

All rights reserved.

No part of this book may be reprinted or reproduced without permission in writing from the publisher, PNU, Ukraine.

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА
ФАКУЛЬТЕТ ФІЛОЛОГІЇ**

**ISSN 2313-5921 (Print)
ISSN 2415-3885 (Online)**

**SULTANIVS'KI ČITANNÂ
СУЛТАНІВСЬКІ ЧИТАННЯ
SULTANIVSKI CHYTANNIA**

ЗБІРНИК СТАТЕЙ

Випуск XII

Видається з 2010

**Івано-Франківськ
«СИМФОНІЯ ФОРТЕ»
2023**

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

д-р філол. наук, проф. **Ігор Козлик**, *голова редколегії* (завідувач кафедри світової літератури і порівняльного літературознавства, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Україна); канд. філол. наук, доц. **Данило Рега**, *відповідальний секретар* (кафедра світової літератури і порівняльного літературознавства, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Україна); д-р філол. наук, проф. **Ольга Бігун** (завідувач кафедри французької філології, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Україна); д-р філол. наук, проф. **Роман Голод** (декан Факультету філології, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Україна); д-р філол. наук, проф. **Степан Хороб** (завідувач кафедри української літератури, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Україна); д-р філол. наук, доц. **Роман Піхманець** (кафедра української літератури, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Україна); д-р філол. наук, доц. **Ольга Деркачова** (кафедра педагогіки початкової освіти, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Україна); канд. філол. наук, проф. **Наталія Яцків** (декан Факультету іноземних мов, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Україна); **Світлана Луцак** (завідувач кафедри мовознавства, Івано-Франківський національний медичний університет, Україна); д-р філол. наук, проф. **Володимир Казарін** (Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського); д-р філол. наук, проф. **Еліна Свенцицька** (кафедра слов'янської філології та журналістики, Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського); д-р філол. наук, проф. **Наталія Висоцька** (кафедра теорії та історії світової літератури ім. проф. В. І. Фесенко Київського національного лінгвістичного університету); д-р філол. наук, проф. **Ніна Ільїнська** (кафедра слов'янської філології та журналістики, Херсонський національний університет); д-р філол. наук, проф. **Ніколай Аретов** (Інститут літератури БАН, Республіка Болгарія); д-р філол. наук, проф. **Ірина Бетко** (Вармінсько-Мазурський університет, Польська Республіка); д-р філол. наук, проф. **Йозеф Догнал** (Університет ім. Масарика (Брно, Чеська Республіка); **Еміне Іванир** (Стамбульський університет, Турецька Республіка); д-р філол. наук, проф. **Казімеж Прус** (Жешувський університет, Польська Республіка); канд. філол. наук, доц. **Юрій Стулов** (Мінськ, Білорусь).

РЕЦЕНЗЕНТИ:

д-р філол. наук, проф. **Петро Рихло** (Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Україна);
д-р філол. наук, проф. **Надія Колошук** (Волинський національний університет імені Лесі Українки, Луцьк, Україна);
д-р пед. наук, доц. **Василь Шуляр** (Миколаївський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, Україна).

Свідчення про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
КВ № 21160-10960Р від 31.12.2014.

Входить до міжнародної бази даних Index Coperticus із присвоєним індексом **ICV 2015:47.64, ICV 2016:69.73, ICV 2017:66.53, ICV 2018:75.03, ICV 2019:70.46, ICV 2020:77.33, ICV 2021:88.84**

Друкується за рішенням Вченої ради Факультету філології ПНУ імені Василя Стефаника.

Редакція не завжди поділяє погляди авторів.

Матеріали друкуються мовою оригіналу в авторській редакції.

Адреса редакції: 76018, Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
кафедра світової літератури і порівняльного літературознавства.

E-mail: sultanov.chyt@gmail.com

Веб-ресурс збірника: <https://kslpl.pnu.edu.ua/en/book-of-articles-sultanivski-chytannia/>

Веб-сайт електронного видання «Султанівські читання»: <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/sch/about>

Султанівські читання : зб. статей / редкол. : І. В. Козлик (голова) й ін. – Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2023. – Вип. XII. – 82 с.

УДК 82.091(4-15):37.016:821(045)

ISSN 2313-5921 (Print)

ISSN 2415-3885 (Online)

Збірник статей «Султанівські читання» публікує статті з усіх галузей літературознавства та методики викладання літератури.

©Автори статей, 2023

© Кафедра світової літератури і порівняльного літературознавства
ПНУ імені Василя Стефаника, 2023

TABLE OF CONTENTS

COMPARATIVE LITERATURE / ПОРІВНЯЛЬНЕ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Ярема Кравець. Михайло Грушевський та його «Anthologie de la littérature ukrainienne» (1921) у бельгійських і французьких виданнях XX–XXI століть 7

Ольга Кравець. Вивчення та популяризація польської дитячої літератури в Україні 15

UKRAINIAN LITERATURE / УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

Ігор Козлик. Навіщо писати про Стуса, або Продовжуючи початок 27

SLAVONIC LITERATURES / СЛОВ'ЯНСЬКІ ЛІТЕРАТУРИ

Луїза Оляндер, Вікторія Остапчук. Dzienniki (Щоденники) Ярослава Леона Івашкевича: Друга світова війна (1939–1945) в індивідуальному сприйнятті письменника 37

Ярема Кравець. Есей Марі де Во Фаліпо «Будишин – духовна столиця лужичан» 51

LITERATURES OF WESTERN EUROPE AND THE USA / ЛІТЕРАТУРИ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ І США

Данило Рега. Футуристична кухня як модель футуристичного світогляду 59

METHODS OF TEACHING LITERATURE / МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ЛІТЕРАТУРИ

Ігор Козлик. Проблематизація у площині структури наукового предмета (лекційні матеріали до теми) 67

Ігор Козлик. Про значення вивчення зарубіжної літератури у формуванні державницької свідомості в українській молоді (інформація для роздумів) 74

IN MEMORIA

Дмитро Сергійович Наливайко (1929–2023) 79

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ ТА ЙОГО «ANTHOLOGIE DE LA LITTÉRATURE UKRAINIENNE» (1921) У БЕЛЬГІЙСЬКИХ І ФРАНЦУЗЬКИХ ВИДАННЯХ

Ярема Кравець

Кандидат філологічних наук, доцент,
Кафедра світової літератури,
Львівський національний університет імені Івана Франка (УКРАЇНА),
79000, Львів, вул. Університетська, 1,
e-mail: yaremakravets@gmail.com

UDC: 821=133.1.091"19/20":821.161.2=133.1М.Грушевський

РЕФЕРАТ

У статті розглядаються окремі факти зацікавлення працею українського професора на сторінках французькомовних видань XX–XXI століть. *Метою* статті є висвітлення цікавих епізодів наукової інтерпретації видання М. Грушевського через акцентування на вагомості цієї праці. *Дослідницька методика*. У статті використовується системний підхід із застосуванням історико-літературного, генетичного та порівняльного методів. На основі цих методів було з'ясовано історію французькомовного пізнання антологічного видання М. Грушевського, уточнено причини його впровадження у літературознавчий дискурс. *Результати*. У дослідженні подано факти прочитання неординарної праці українського ученого, що досі не залучалися до наукового трактування в українознавчих студіях французькою мовою. *Наукова новизна*. Стаття є цікавою сторінкою входження наукової спадщини Михайла Грушевського в певні періоди становлення української літературознавчої науки, зокрема її компаративістичних досліджень. *Практична вартість*. Стаття може стати підґрунтям для пізнання однієї із сторінок наукової діяльності видатного українського професора вітчизняною та французькомовною літературними науками.

Ключові слова: Михайло Грушевський, французькомовна «Антологія української літератури» (1921), передруки фрагментів «La Nervie» (1928), бельгійська дванадцяти-томовою антологія, сарсельська антологія української літератури XI–XX ст., Аркадій Жуковський.

ABSTRACT

Yarema Kravets', Mykhailo Hrushevsky and His Francophonic «Anthologie de la littérature ukrainienne» (1921) in Belgian and French Publications of the 20th and 21st centuries.

Mykhailo Hrushevsky's presence in French culture dates back to the beginning of the 20th century (a course of lectures in Paris, a review of É. Verhaeren's drama, a 1912 Paris edition, etc.). Scholar's most outstanding work in the context of Ukrainian-Francophone literary relations is his «Anthologie de la littérature ukrainienne» (1921), which helped Francophone researchers learn

about the literary heritage of Ukraine from ancient times to the 19th century. The main thesis of the article is the importance of this anthology in further acquaintance of the French speaking world with Ukrainian literature. The preface to this book written by the French linguist professor Antoine Meillet of College de France was important as it emphasized such a significant fact about the publication as «literature in Ukrainian not well known in other countries». M. Hrushevsky explained that it was only the first step of Ukrainian sociological institute which started its work on creation of the anthology of Ukrainian literature of later period. Materials from the edition of Ukrainian Sociological Institute were partly used in 1928 by the editorship of the Belgian-French magazine «La Nervie», being completed by some other samples of Ukrainian literature of the second half of the 19th century and the first two decades of the 20th century. Another fact that testifies about the importance of Hrushevsky's anthology is that the outstanding French scholar and literary critic Roger Tisserand, the author of numerous encyclopedia articles about Ukrainian writers and the work «Life of a nation. Ukraine», referred to it more than once using some samples of Ukrainian poetry. Two excerpts from Mykhailo Hrushevsky's edition («Galician-Volhynian Chronicle» (fragment) and «Praise to St. Volodymyr») were reprinted in Vol. 4a (1993) by the compilers of Belgian encyclopaedia «Patrimoine littéraire européen» (12 vols.). A separate chapter about Mykhailo Hrushevsky and an excerpt from his foreword to the «Anthologie...» were included into Sarcelles anthology of Ukrainian literature (2004) by literary scholar Arkady Zhukovsky. The scholar described extensively Mykhailo Hrushevsky with special focus on his scholarly-research work, teaching and organization of academic life. The literary critic illustrated life and creative activity of the scholar by extracts from the preface to «Anthologie de la littérature ukrainienne...» and gave a short explanation of the issues, raised by Mykhailo Hrushevsky in his subsequent works. The material in the article about the resonance of M. Hrushevsky's French anthology in the French speaking milieu testifies to the presence of the outstanding scholar, historian and literary critic in European culture. Such works as André Mazon's memorable article in the Slavic journal «Le Monde Slave» (V. 12, № 1-2, 1935) and A. Joukovsky's French language research «Mykhailo Hrushevskyi. Sa vie et son œuvre. Paris, 1997» are of great interest.

Key words: Mykhailo Hrushevsky, Francophonic «Anthologie de la littérature ukrainienne» (1921), reprints of fragments from «La Nervie» (1928), Belgian anthology in 12 volumes, Sarcelles anthology of Ukrainian literature of the 11th-20th centuries, Arkady Zhukovsky.

Присутність Михайла Грушевського у французькій культурі датується початком ХХ століття (цикл лекцій у Парижі, відгук про драму Е. Вергарна, паризьке видання 1912 р. тощо) Найвидатнішою працею ученого в галузі українсько-французькомовних літературних взаємин є «Anthologie de la littérature ukrainienne» (1921), за якою французькомовні вчені пізнавали літературну спадщину України від найдавніших часів до ХІХ ст.

Відомий факт перебування Михайла Грушевського в Парижі 1903 року, його виступи в одному із паризьких вишів. Зацікавлені його виступом професори Школи живих східних мов висловлюють бажання «при викладанні російської мови присвятити один семестр і українській мові». 1912 року в Парижі буде видано збірник, присвячений Україні, її історичному минулому, культурному життю, народним звичаям, мистецтву та архітектурі. Видання, натхненником і редактором якого був

М. Грушевський, викличе великий інтерес у парижан. «Взагалі можна помітити, – зазначалося в „Літературно-науковому віснику” (1913, кн. 5), – що великий Париж зацікавився Україною, про її літературу робляться відчити, промови, пісня українська лунає у паризьких салонах й концертах. Анналі, присвячені Україні, розійшлися за один місяць, й преса Європи звернула увагу на ненормальне становище нашої нації» [6, с. 380].

Бачимо ще декілька фактів зацікавлення Михайла Грушевського французькомовними культурами. 1908 року учений цитував уривок із драми «Зорі» видатного бельгійського письменника Еміля Вергарна «Коли хочеш добитися чогось, треба вміти бажати ні на що не вважати» у статті «На українські теми. Ще про культуру і критику» [4, с. 136]. Знаємо і про окремі згадки М. Грушевського про переклади українських християнських легенд, зроблених фольклористом професором Е. Енсом, якого в українську культуру впровадив Мих. Драгоманов розділом «Французький переклад „Катерини”» із праці «Листочки до вінка на могилу Шевченка в ХХІХ роковини його смерті», надрукованій 1890 р. у Львові.

Прізвище М. Грушевського постійно знаходимо у листуванні І. Франка із ученим, особливо стосовно komponування наступних випусків «Літературно-наукового вісника». Зокрема йшлося про кн. Х, де планувалася стаття М. Грушевського про А. Доде (лист від вересня 1899 р.), І. Франко інформував свого адресата про роботу А. Крушельницького над перекладом «кількох дрібних новелок Рішпена» (вересень 1899 р.), про роботу В. Щурата над віршами Нобелівського лавреата Сюлли-Прюдома (лист від 30 вересня 1907 р.).

Ще один промовистий факт із зацікавлення ученого французькою літературою. 1902 р. з’явився переклад повісті Гюстава Флобера «Продіада», ініційований М. Грушевським, що залишався понад сімдесят років єдиним перекладом цього твору поки видавництво «Дніпро» 1987 р. не надрукувало український двотомник класика французької літератури.

Найвидатнішою працею ученого в галузі українсько-французьких літературних взаємин можна вважати «Anthologie de la littérature ukrainienne jusqu’au milieu du XIX-e siècle» (Paris-Genève-Prague, 1921; *укр.* «Антологія української літератури»), видану за його редакцією Українським соціологічним інститутом. З’явившись наступного року після «Короткої історії України» М. Грушевського, також написаної французькою мовою, вона стала чи не єдиним виданням, за яким франкомовні вчені пізнавали літературну спадщину України, доносили її до широких читацьких кіл.

У передньому слові до книжки, написаному відомим французьким мовознавцем професором Collège de France Антуаном Мее (1866–1936), зазначалося, що ця добірка покаже воодночас як «привабливу оригінальність, інтелектуальну шляхетність давніх творів, так і свіжість, силу зображення літератури нових часів» [5, р. V]. Потреба в такому виданні була і тому, що, як писав французький вчений, «література українською мовою мало знана в інших країнах». Ось чому, пояснював у передмові до цього видання М. Грушевський, Український соціологічний інститут робить перший крок у цьому напрямі, пропонуючи читачеві невелику антологію української літератури від окремих зразків давньої української літератури аж до творів Т. Шевченка та його сучасників, «що становлять своєрідну основу для дальшого національного руху». Завдяки цим творам, вказували укладачі антології, можна буде дістати чітку яву «про розвиток цієї літератури в різні періоди її історії».

М. Грушевський давав наукове пояснення запропонованої ним періодизації української літератури – літописні джерела, Перше Відродження, народна поезія (ритуальні, історичні пісні та пісні про кохання), література XVIII ст., Друге Відродження, видатні майстри XIX ст. (Тарас Шевченко, Микола Костомаров, Пантелеймон Куліш). Як зазначалося в передмові, Український соціологічний інститут мав намір незадовго дати франкомовному читачеві окреме видання короткої історії української літератури, а також розпочав підготовчу роботу над створенням антології української літератури пізніших часів. Обидва видання також мали вийти за редакцією М. Грушевського [див. про це: 2].

Через сім років після виходу в світ антології з'являється подвійний (IV–V) випуск бельгійсько-французького літературно-мистецького журналу «La Nervie» присвячений Україні, в якому повідомлялося, що «наступний номер буде повністю присвячений добірці творів української літератури». У редакційній статті зазначалося, що хоча Україна досить znana, попередні відомості про неї недостатні, тому «La Nervie» «зادумала трохи наблизити своїх читачів до української душі». Редакція нагадувала, що антологія з переднім словом А. Мее вийшла мізерним тиражем і вже давно неможливо її знайти. Для підготовки окремого українського випуску «La Nervie», говорилося в кінці номера, «частково будуть використані матеріали з видання Українського соціологічного інституту» [3, р. 56]. Український номер журналу «La Nervie» (вип. VII), завдяки якому франкомовний читач ґрунтовно ознайомився з українською літературою другої половини XIX та першого двадцятиріччя XX ст., став логічним завершенням задуму Михайла Грушевського.

До антології Михайла Грушевського неодноразово звертався і відомий французький вчений-літературознавець Роже Тіссеран, автор

численних енциклопедичних статей про українських письменників, праці «Життя одного народу. Україна». Висвітлюючи розділ про українську літературу та культуру, Р. Тіссеран признавався, що «його (М. Грушевського. – Я. К.) праці надзвичайно нам прислужилися під час роботи над частиною цього видання» [7, р. 237].

Два уривки із видання М. Грушевського передрукували у т. 4 укладачі дванадцятитомової бельгійської енциклопедії «Patrimoine littéraire européen». У томі, що з'явився 1993 року під гаслом «Середні віки. Від Уралу до Атлантики. Літератури Східної Європи», був поміщений уривок із Галицько-Волинського літопису – «Похвала князеві Романові» із дублюванням цього ж тексту, здійсненим К. Алавердіаном 1993 р. для т. 4, а також «Панегірик святому Володимирі» Іларіона, продубльований текстом авторитетного славіста Луї Леже із видання ученого, датованого 1892 р. Л. Леже належало ще декілька перекладених фрагментів із «Повісті минулих часів» («Хрещення руського народу», «Історія Кирила і Мефодія» та «Життя Бориса і Гліба: убивство Бориса»), зроблених 1884 р.

Розділ «Михайло Грушевський» авторства академіка Аркадія Жуковського поміщений у сарсельській (2004 р.) антології під рубрикою «Літературна критика», в якому також висвітлюється критична творчість Михайла Драгоманова, Сергія Єфремова, Миколи Зерова, а також сучасних критиків – Олександра Білецького, Юрія Шереха, Івана Дзюби, Івана Світличного, Миколи Жулинського та ін. [див.: 1, р. 1091–1100].

Аркадій Жуковський подав розлогу розповідь про Михайла Грушевського, «великого українського історика, водночас організатора наукового життя в Україні, значного провідника суспільного і політичного українського життя, талановитого публіциста і письменника, державного діяча» [1, р. 1091], побудувавши її за наступними розділами: навчання на історико-філологічному факультеті Київського університету в історика Володимира Антоновича; початок викладацької роботи, а згодом, за рекомендацією В. Антоновича, переїзд до Львова, де розпочинає роботу професором новоствореної кафедри історії України (з офіційною назвою «кафедра загальної та східноєвропейської історії»). «Перебування у Львові, що тривало двадцять років (1894–1914), – зазначив А. Жуковський, – стало важливим і дуже продуктивним періодом його життя» [1, р. 1091]. Учений розгорнув бурхливу активність в науково-дослідницькій роботі, викладанні та організації наукового життя (створення «школи історії України», реорганізація Наукового товариства Шевченка, якому він надає аналогічної структури із академіями наук центральної Європи, посада директора секції історії та філософії, незадовго стає президентом (головою) товариства). Під його

керівництвом, нагадав А. Жуковський, «ЗНТШ» зайняли належне місце серед слов'янських публікацій.

1898 року М. Грушевський разом із І. Франком та В. Гнатюком заснував «ЛНВ», важливий літературний, культурний і політичний журнал, в якому він друкував свої власні праці, історичні новели, а також літературознавчі статті. Наслідком наукових пошуків М. Грушевського став видрук 1898 р. у Львові першого тому його найважливішої праці «Історія України-Руси», останній том якої з'явився 1937 р. у Києві. У цій праці, зазначив А. Жуковський, «маємо синтез історії України під політико-соціальним, економічним, культурним і релігійним поглядом від найдавніших часів до Гадяцького миру 1658 р.» [1, р. 1091–1092]. Ця монументальна «Історія» розглядається і «як своєрідна історична енциклопедія України, або ж, за визначенням Андре Мазона, підмурівком українознавчих» [1, р. 1092].

Подальшу інформацію А. Жуковський зосередив навколо видавничої діяльності М. Грушевського у перше десятиріччя ХХ ст. – «Нарис історії українського народу» (1904), написаний на основі лекцій, читаних у Парижі у квітні-травні попереднього року, що дістав свою українську версію під назвою «Ілюстрована історія України» (1911). А. Жуковський уточнив, що скорочений і перероблений текст цієї праці із назвою «Короткий нарис історії України» з'явився 1920 р. французькою мовою, а далі одержав свої інтерпретації німецькою, англійською, болгарською та чеською мовами.

Особливу увагу автор матеріалу звернув на статтю М. Грушевського «Звичайна схема „руської“ історії і справа раціонального укладу історії східного слов'янства», яка, як зазначив науковець, «стала дорогоказом для усієї української історіографії і може розсіяти двозначності або помилки деяких істориків стосовно оцінки історичного розвитку України» [1, р. 1092].

Наступні абзаци свого переднього слова А. Жуковський присвятив перебуванню М. Грушевського у Києві, де, користаючи із певної відлиги, спричиненої революцією 1905 р. в Росії, учений заснував українське наукове товариство, переніс туди «ЛНВ», став редактором журналу «Україна». Автор статті не оминув і розповіді про арешт М. Грушевського, його висилку до Симбірська, а далі – роки проведені в Казані та Москві. Окремим абзацом була окреслена політична діяльність ученого, його діяльність на чолі УНР, «цього своєрідного революційного парламенту, яким він керував із великим вмінням упродовж 1917 і початку 1918 року, проводячи Україну через чотири Універсали від автономії до повної незалежності, проголошеної 22 січня 1918 року» [1, р. 1092]. При кінці березня він емігрував до Західної Європи, проживав

у Парижі, Женеві, Берліні та Празі, а далі зупинився у Відні, присвятивши себе науковим розвідкам і політичній діяльності. У Відні 1919 р. заснував Український соціологічний інститут, який згодом перенесли до Праги; там учений і друкував деякі свої наукові праці.

Повернувшись у березні 1924 р. до України з надією провадити інтенсивну наукову роботу, М. Грушевський стає однією із найпомітніших постатей Академії Наук, яку реорганізує, впроваджуючи нові структури у галузь історичних досліджень та викладання. Інститути історичних досліджень, ініційовані ученим, друкували під його керівництвом низку журналів і монографій, а журнал «Україна» стає авторитетним органом українських студій. «Одночасно із такою видавничою діяльністю, – зазначив А. Жуковський, – він продовжував працювати над своїми двома капітальними працями – „Історія України-Руси” та „Історія української літератури” <...> ...більшовицька система не могла довго миритися з незалежною наукою. Починаючи з 1929 року, під приводом приналежності до „Спілки визволення України”, організації вигаданої ГПУ, були арештовані співробітники М. Грушевського, інститути і публікації, якими він керував, закриті, а його самого змусили у березні 1931 року виїхати у вигнання до Москви. Там, у складних обставинах, він продовжував свої пошуки, посвятивши своє дослідження українській історіографії XVII–XVIII століття. Його праці з’явилися у періодичних виданих АН СРСР; 1929 року він став її членом» [1, р. 1093].

Завершальний абзац переднього слова був присвячений останнім рокам життя і діяльності видатного ученого: «Погані умови вигнання і постійні переслідування підірвали його здоров’я. Він помер 24 листопада 1934 року при сумнівних обставинах у Кисловодську на Кавказі. Та все ж дістав право на національний похорон, був похований на Байковому кладовищі у Києві. Його твори, що зазнали суворой критики вже за життя ученого, згодом були заборонені оскільки їх вважали шкідливими для радянського режиму. Грушевський і його твори були реабілітовані із здобуттям Україною незалежності» [1, р. 1093].

Виклад цього матеріалу А. Жуковський доповнював бібліографією із майже 15 позицій, серед яких учений згадував праці Дм. Багалія, учених І. Фізера, Л. Винара, статтю французького славіста А. Мазона, надруковану 1935 року у журналі «Le Monde Slave» як посмертну згадку про ученого. А. Жуковський подав і свою французькомовну працю «Mykhailo Hrouchevskiy. Sa vie et son oeuvre» (Paris, 1997), а також праці сучасних істориків – Б. Грановського, П. Соханя та ін.

Презентацію життя і творчості М. Грушевського літературознавець ілюстрував уривками із переднього слова ученого до «Anthologie de la

littérature ukrainienne...» видання 1921 р., подавши невелике пояснення тих проблем, які порушував Михайло Грушевський у своїй пізнішій п'ятитомовій праці «Історія української літератури» (1927) та згаданій «Антології...». «У своєму аналізі історії української літератури, – зазначав А. Жуковський, – він підкреслює спадковість літературного розвитку і сталість традицій, починаючи від княжих часів, переходячи через Відродження козацької епохи, аж до появи сучасної класичної літератури XIX століття. Однак, у цій студії Грушевського історик переважає спеціаліста-літературознавця» [1, р. 1095].

Викладений у цій статті матеріал про відгомін французької антології М. Грушевського у французькомовному просторі – це одна із сторінок присутності видатного вченого-історика і літературознавця у європейській культурі. Безперечний інтерес становлять і такі праці як про пам'ятна стаття Андре Мазона із славистичного журналу «Le Monde Slave» (1935, т. 12, № 1–2) та французькомовна студія А. Жуковського «Mykhailo Hrushevskyi. Sa vie et son oeuvre» (Paris, 1997), які варто внести у науковий обіг. Цікавим є і переклад «Дродіади», надрукований «Українсько-руською видавничою спілкою» у Львові у його порівняльному дослідженні із перекладом цього твору Г. Флобера, що з'явився 1987 р. в інтерпретації Я. Кравця за редакцією Дм. Павличка.

ЛІТЕРАТУРА

1. Joukovsky A. Mykhailo Hrushevsky (1865–1934). *Anthologie de la littérature ukrainienne du XIe au XX siècle*. Paris-Kyiv, 2004. P. 1091–1100.
2. Кравець Я. *Anthologie de la littérature ukrainienne jusqu'au milieu du XIX e siècle* (Paris-Genève-Prague, 1921) за редакцією М. Грушевського в контексті українознавчих студій 20–30-х років XX ст. у франкомовних країнах. Михайло Грушевський і Західна Україна. Доповіді й повідомлення наукової конференції (м. Львів, 26–28 жовтня 1994 р.). До 100-річчя від початку діяльності М. Грушевського у Львівському університеті. Львів, 1995. С. 206–209.
3. La Nerve. *Revue illustrée d'arts et de lettres*. N 4–5. Bruxelles; Paris, 1927. 56 p.
4. ЛНВ. Львів, 1908. Т. 44. Кн. 10. 224 с.
5. Meillet A. Avant-propos. *Anthologie de la littérature ukrainienne jusqu'au milieu du XIX siècle*. Paris; Genève; Prague, 1921. P. I–XXIV.
6. С.Р. Французька преса про український період. *Les Annales des nationalités*. Bulletin de l'Union des Nationalités. Numéro consacré à l'étude de l'Ukraine, ч. 3–4. *ЛНВ*. Львів, 1913. Т. 62. С. 379–381.
7. Tisserand R. La vie d'un peuple. *L'Ukraine* / préface de René Pinon. Paris : G.-P. Maisonneuve, 1933. 298 p.

REFERENCES

1. Joukovsky, A. (2004), “Mykhailo Hrushevsky (1865-1934)”, *The Anthology of the Ukrainian Literature from the 11-th – to 20-th Centuries* [“Mykhailo Hrushevsky (1865-1934)”, *Anthologie de la littérature ukrainienne du XIe au XX siècle*], Paris-Kyiv, 1091-1100. (in French).
2. Kravets, Y. (1995), “The Anthology of the Ukrainian Literature till the Middle of the 19-th Century (Paris-Geneve-Prague, 1921) edited by M. Hrushevsky on the Context of the Ukrainian Studies in the French-speaking Countries in the 20-30-ies of the 20-th Century”, *Mykhailo Hrushevsky and the Western Ukraine. Reports and Theses at the Scientific Conference (Lviv, 26-28 October 1994)*. *On the Occasion of Mykhailo Hrushevsky's Activity in the Lviv University* [“*Anthologie de la littérature ukrainienne jusqu'au milieu du XIX e siècle* (Paris-Genève-Prague,

1921) za redaktsiieiu M. Hrushevskoho v konteksti ukrainoznavchkykh studii 20–30-kh rokiv XX st. u frankomovnykh krainakh”, Mykhailo Hrushevskyy i Zakhidna Ukraina. Dopovidi y povidomlennia naukovoï konferentsii (m. Lviv, 26-28 zhovtnia 1994 r.). Do 100-richchia vid pochatku diialnosti M. Hrushevskoho u Lvivskomu universyteti], Lviv, pp. 206-209. (in Ukrainian).

3. (1928), *La Nervie*. Revue illustrée d’arts et de lettres, No. 4-5, Bruxelles-Paris, 56 p. (in French).

4. (1908), *Literaturno-Naukovyj Visnyk*. Vol. 44. Book 10, Lviv, 224 p. (in Ukrainian).

5. Meillet, A. (1921), “Préface”, *The Anthology of the Ukrainian Literature till the Middle of the 19-th Century*, [“Avant-propos”, Anthologie de la littérature ukrainienne jusqu’au milieu du XIX siècle], Paris; Genève; Prague, pp. I-XXIV. (in French).

6. S.R. (1913), “French Press about the Ukrainian Period. Annals of the Nationalities. The Bulletin of the Union of Nationalities. Issues Dedicated to the Ukrainian Studies, Number 3-4” [“Frantsuzka presa pro ukrainskyi period. Les Annales des nationalités. Bulletin de l’Union des Nationalités. Numéro consacré à l’étude de l’Ukraine, ch. 3-4.], *Literaturno-Naukovyj Visnyk*, Vol. 62, pp. 379-381. (in Ukrainian, in French).

7. Tisserand R. (1933), *The Life of Nation. Ukraine*, preface by Rene Pinon [], G.-P. Maisonneuve, Paris, 298 p. (in French).

ВИВЧЕННЯ ТА ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ ПОЛЬСЬКОЇ ДИТЯЧОЇ ЛІТЕРАТУРИ В УКРАЇНІ

Ольга Кравець

Кандидат філологічних наук, доцент,
Катедра слов’янської філології імен проф. І. Свенціцького,
Львівський національний університет імені Івана Франка (УКРАЇНА),
79000, м. Львів, вул. Університетська, 1,
e-mail: olhakravets@yahoo.com

UDC: 821.162.1(477)-93.09"19"

РЕФЕРАТ

У статті досліджуються окремі аспекти феномену дитячої літератури в польському та українському літературному дискурсі. Особливо цікавими та актуальними є проблеми вивчення та популяризації польської дитячої літератури в Україні, впровадження цього сегменту в навчальні курси низки освітніх програм українських університетів. **Метою** цього літературознавчого дослідження є вивчення та популяризація польської дитячої літератури в Україні. Прикладами слугуватимуть шедеври польської поетичної та прозової класики, твори найяскравіших репрезентантів польської дитячої літератури – Юліана Тувіма, Яна Бжехви та Людвіка Єжи Керна. **Дослідницька методика** залучає насамперед метод аналізу, в статті також застосовується історико-літературний метод. Описовий та контекстуальний методи сприяють вивченню поетичних та прозових творів польської дитячої літератури у майстерних перекладах відомих українських письменників. Саме таке поєднання у праці дослідницької методики дозволяє вивчати цікаву царину в сучасній літературознавчій науці – дитячу літературу. **Результати**. Подано огляд вибраних праць польських та українських вчених, присвячених дитячій літературі та її рецепції, опублікованих упродовж останнього десятиліття. Закцентовано на найважливіших тенденціях у вивченні різних аспектів проблеми, на найавторитетніших працях та іменах дослідників.

Наукова новизна. У науковий літературознавчий дискурс впроваджується перекладні твори польської дитячої літератури, які формують канон згаданої національної літератури. До літературознавчого аналізу залучаються збірка поезій «Пташине радіо» (Ю. Тувім), вибрані вірші класика польської дитячої літератури Яна Бжехви. А також повість-казка «Фердинанд Неповторний» Людвіка Єжи Керна. **Практична вартість.** Стаття, передовсім, знайомить із польською дитячою літературою у майстерних перекладах українських письменників. Вірші Ю. Тувіма та Я. Бжехви, повість-казка Л. С. Керна стали справжньою промоцією польської дитячої літератури в Україні, значною подією в популяризації надбань літератури для дітей та юнацтва.

Ключові слова: польська дитяча література, твори, перевірені часом, дитяча поезія, Юліан Тувім, Ян Бжехва, повість-казка «Фердинанд Неповторний», Людвік Єжи Керн.

ABSTRACT

Olha Kravets'. Studying and popularization of Polish children's literature in Ukraine.

The certain aspects of the children's literature phenomenon in Polish and Ukrainian literary discourse are examined in the article. Especially interesting and relevant are the problems of studying and popularizing Polish children's literature in Ukraine, the introduction of this segment into the educational courses of a number of Ukrainian universities educational programs. **The purpose** of this literary research is to study and popularize Polish children's literature in Ukraine. The masterpieces of Polish poetic and prose classics, works of the brightest representatives of Polish children's literature – Julian Tuwim, Jan Brzechwa and Ludwik Jerzy Kern are used as examples. **Research methodology.** The research method first and foremost involves the method of analysis; the historical method in literary criticism is also used in the article. Descriptive and contextual methods contribute to the study of poetic and prose works of Polish children's literature in masterful translations of famous Ukrainian writers. Combination of research approaches in the work mentioned above makes it possible to study an interesting field in modern literary science – children's literature. **Results.** An overview of selected works of Polish and Ukrainian scholars devoted to children's literature and its reception, published during the last decade, is provided. Emphasis is placed on the most important trends in the study of various aspects of the problem, on the most authoritative works and names of researchers. **Novelty of the research.** Translated works of Polish children's literature, which form the canon of the mentioned national literature, are introduced into the scientific literary discourse. The collection of the poems «The Bird's Radio» by Julian Tuwim, selected poems of the classic Polish children's literature by Jan Brzechwa and the story-fairy tale «Ferdinand the Great» by Ludwik Jerzy Kern are subjected to literary analysis. **Practical value.** The Polish children's literature in masterful translations by Ukrainian writers is introduced in the article. Poems by Julian Tuwim and Jan Brzechwa, a story-fairy tale by L. E. Kern actually became a promotion for Polish children's literature in Ukraine, a significant event in the popularization of literature for children and youth.

Key words: Polish children's literature, works tested by the time, children's poetry, Julian Tuwim, Jan Brzechwa, story-fairy tale «Ferdinand the Great», Ludwik Jerzy Kern.

За останні десятиліття дитяча література не лише розвивається, формується та виховує молоде покоління читачів, а й значно активується інтерес та зацікавлення науковців саме такою літературою. Дослідження у цій царині охоплюють дуже широкий аспект – від теоретичного обґрунтування наративної специфіки дитячої книги аж до її розважальної функції. Окрім того, змінюється і сам статус поняття

«дитяча література». Насамперед в польській гуманістиці формується літературознавчий дискурс; маємо низку наукових досліджень дитячих творів польських та світових письменників, яскравих репрезентантів феномену дитячої літератури. Ці студії поступово втрачають фрагментарний характер, науковці працюють над формулюванням самого терміну «дитяча література», відбуваються численні конференції та семінари, присвячені цій тематиці. Скажімо, у Варшавському університеті курс польської дитячої літератури вивчається на факультеті полоністики (Інститут Польської Літератури). Цей навчальний заклад славиться своїми дослідниками – професори різних поколінь – передовсім Єжи Чесліковський (Jerzy Cieślowski), а також Кристина Кулічківська (Krystyna Kuliczowska), Ришард Ваксмунд (Ryszard Waksmund), Гжегож Лещинський (Grzegorz Leszczyński) закладали підвалини для вивчення та популяризації цієї академічної дисципліни. Низка польських навчальних закладів пропонує вивчення дитячої літератури для філологічних та педагогічних спеціальностей. А в Краківській Педагогічній Академії існує поки що єдина на цілу Польщу Катедра літератури для дітей та молоді (Katedra Literatury dla Dzieci i Młodzieży) під керівництвом проф. Аліції Балух (Alicja Baluch).

Дитяча література має притаманні лише їй специфічні риси, що виокремлюють її з літературного контексту. Література з іншим трактуванням великих тем відмінна своєю методологією й методами дослідження. Ця інша, «окрема» література. Саме такою дефініцією користується польське літературознавство. Поява монографії «Literatura osobna» (Warszawa, 1985) Єжи Чесліковського (1916–1977) – історика літератури, ініціатора дослідження дитячої літератури у польському літературознавстві, була своєрідним відкриттям «іншості» дитячої літератури. Ретельне вивчення її методологічних основ й методів дослідження заклало міцний фундамент для подальших студій. Згаданого науковця досі вважають найавторитетнішим фахівцем в царині вивчення дитячу літературу та субкультури.

Особливо цікаво, вочевидь, простежити вивчення та популяризацію польської дитячої літератури в Україні. Польська дитяча література має чітко сформовані національні особливості літератури для дітей та юнацтва, у ній закладена жанрова система й тематичні особливості цього літературного дискурсу, викристалізовується і сам контекст дитячої книги.

Дослідниця Богуміла Станюв у своїй статті «Дитяча література і книга в сучасній польській науці (огляд джерел за 2000 – 2009 рр.)» подає надзвичайно цікавий огляд вибраних праць польських вчених, присвячених дитячій літературі за перше десятиліття ХХІ століття.

Авторка зібрала найавторитетніші праці, які ілюструють найцікавіші тенденції вивчення цієї проблеми в польському дискурсі дитячої літератури, та іменитих дослідників. Водночас авторка з оптимізмом фіксує, що в Польщі «зросло коло дослідників, які розуміють науку про літературу і книжку для дітей широко і вивчають її в різних аспектах – літературному, видавничому, художньому, бібліотечному, читацькому, практичному» [9, с. 131]. Поданий огляд окремих праць польських дослідників мав на меті показати найважливіші дослідницькі тенденції та напрями.

На особливу увагу, на думку дослідниці, «заслужують праці визнаних фахівців у галузі вивчення дитячої літератури: С. Адамчикової, в якій аналізується особливий характер літератури для юних читачів (Adamczykowa Z. Literatura dziecięca. Funkcje – kategorie – gatunki: wyd. 2. Warszawa, 2004), Р. Ваксмунда про історію становлення дитячої літератури (Waksmund R. Od literatury dla dzieci do literatury dziecięcej. Wrocław, 2000), Г. Лещинського про літературний канон (Leszczyński G. Magiczna biblioteka. Zbójeckie księgi młodego wieku. Warszawa, 2007). Дослідження А. Балух та Й. Папужинської адресовані тим, хто вводить дитину в світ перших книжкових захоплень і супроводжує її на різних етапах розвитку навички читання – батькам, вчителям, наставникам (Baluch A. Książka jest światem. O literaturze dla dzieci małych oraz dla dzieci starszych i nastolatków. Kraków, 2005)» [9, с. 133]. Польська дослідниця зібрала у своїй науковій праці «чимало концептуальних наукових статей, присвячених різним аспектам проблеми, зокрема новітнім тенденціям і напрямам досліджень дитячої літератури в Польщі й світі» [9, с. 134]

Цікаво було б дізнатись про тенденції вивчення польської дитячої літератури в Україні. Насамперед варто зазначити, що польська дитяча література, або ж її сегменти, стають привабливими для студентів різних освітніх програм. Прикметно, що польська дитяча література вивчається як навчальна дисципліна в різних освітніх програмах українських університетів. Курс «Дитяча польська література» викладається у Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника (факультет філології, кафедра світової літератури і порівняльного літературознавства) в рамках освітньої програми «Польська мова і література». Комбінований вибірковий курс у формі лекцій-дискусій пропонує багатий тематично та жанрово теоретико-літературний матеріал вивчення польської дитячої літератури. План курсу охоплює теоретичні проблеми, представлені окремими темами. Це і «Дитяча література як складова історії літератури, і «Становлення та розвиток польської дитячої літератури». Для ознайомлення та вивчення пропонуються твори

Марії Конопницької, Януша Корчака, Корнеля Макушинського. Польська поетична школа також має своїх яскравих репрезентантів – класиків літератури Юліана Тувіма та Яна Бжехви. Як зазначено в описі лекційно-практичного курсу, на занятті-дискусії студенти пізнають майстерність віршів згаданих поетів, аналізують своєрідність дитячого поетичного циклу «Паротяг» Ю. Тувіма. Цікавим, на нашу думку, є також тематичний блок, присвячений творчості Яна Бжехви. Адже йдеться про своєрідність авторської манери поета та художньо-поетикальні особливості першої дитячої збірки «Танцювала голка з ниткою». Розробниця навчального курсу Ірина Стапар пропонує для вивчення і великий сегмент сучасної польської дитячої літератури аж до новітньої літератури для дітей та юнацтва з елементами постмодерної гри (на прикладі творчості сучасної популярної авторки Іди Перельоткін).

Проблематика та жанрове різноманіття польської дитячої літератури розглядаються у вибірковій навчальній дисципліні у Львівському національному університеті імені Івана Франка «Художні парадигми в слов'янських літературах ХХ століття» (авторка курсу Ольга Кравець). Цей курс викладається з 2013 року для студентів слов'янської філології різних освітніх програм. Зазначена навчальна дисципліна має на меті ознайомити студентів із відомими постатями дитячої літератури України, Польщі, Чехії, Лужиці, Сербії, Хорватії та інших слов'янських країн.

Тематичний блок «Твори, випробувані часом (польська дитяча література)» знайомить слухачів курсу з парадигмою польської дитячої літератури. Степан Хранец, один із найавторитетніших дослідників дитячої літератури в Хорватії, у своїй студії «Poetika Nade Ivelić», присвяченій класикові дитячої літератури, акцентує на важливості літературних творів – «djela koja doživjela svoju recenzijsku valorizaciju «u vremenu» [4, с. 21], які пройшли «випробування часом». Саме про них і мовиться у згаданому тематичному блоці вибіркової дисципліни.

Студенти вивчають поетичні шедеври відомих польських поетів. Серед них – Юліан Тувім (1894–1953) – знаний насамперед, як витончений лірик та автор цікавих сатиричних творів. Однак, особливо цікавим є як дитячий письменник. Популярними залишаються дитячі поетичні цикли польського поета – «Паротяг» («Lokomotywa», 1938), «Про пана Тралялінського» («O panu Tralalinskim», 1938), «Слон Тромбальський» («Słoń Trąbalski», 1938). Українському читачеві добре відома творчість Ю. Тувіма, адже українською він звучав у перекладах Юрка Шкрумеляка, Максима Рильського, Дмитра Павличка, Григорія Кочура. За інтерпретацію поезії для дітей класика польської літератури береться

і молодше покоління перекладачів. Вони не лякаються труднощів перекладу, адже саме дитяча поезія Ю. Тувіма найдзвичайно складна для перекладу (гра слів, примноження значень одного слова завдяки іншим). Знаний крайніський поет та книговидавець Іван Малкович, застосувавши ритміку і шелест польських слів, майстерно переклав поезії «Паротяг» та «Про пана Тралялинського». У згаданій поезії «Паротяг» автор використав ономатопею – імітацію мовними засобами різних позамовних звукових явищ:

«Паротяг»
Старий паротяг на пероні пітніє,
аж летється із нього маснюща олія,
посопує, мліє.
Тяжкий і великий, він дише і дмуха,
Жар з розпашілого черева буха:
Бух-ух-ух! Пуф-уф-уф! Чух-пах-пах, пух!
Пурхає пара, як хмара, як пух!..
[3, с. 62–63]

Збірка «Пташине радіо» – це вірші, які, як зазначають в анотації книжки видавці «Грані-Т», «добрала й переклала українською відома львівська поетка Маріанна Кіяновська, пам’ятає не одне покоління польських дітей. М’яка іронія, кумедні образи, добрий гумор, несподівані сюжети – це Юліан Тувім, один із найславніших поетів сусідньої Польщі, який добре знався на тому, що цікавить малят. Відтепер і юні українці, довіряючи хвацькому перекладу й оригінальним ілюстраціям, дізнаються про те, як можна мудро всміхатися витребенькам, капостям та витівкам панів, панночок і підпанків, а головне – як весело про все це оповіда «пташине радіо»» [10, с. 2].

«Пташине радіо»
– Увага! Увага! Говорить пташине радіо
з зеленого гаю!
Починаємо радіотрансляцію
з пташиного краю.
Сьогодні у нас відбудуться
великі радіодебати,
Звідусюди злетілись птахи,
щоби подискутувати
[10, с. 57].

Українською перекладена ще одна збірка автора «Слон Трубальський» (Видавництво Старого Лева, 2016).

Ян Віктор Лесман (1898–1966), (прибране ім’я Ян Бжехва), автор багатьох чудових дитячих казок та віршів. Саме у воєнне двадцятиріччя з’являється його перша книжка поезій для дітей «Gańcowała igła z nitką»

(«Танцювала голка з ниткою») (1938), а через рік наступна – «Kaczka Dziwaczka» («Качка-дивачка»). Маємо багато українських перекладів творів Яна Бжехви – це і згадана «Качка-дивачка» (1974), віршики про тварин «У зоопарку» («Веселка», 1987). Веселий повчальний твір у жанрі казкової повісті про дивовижні пригоди хлопчика Адася Незгодки, який потрапляє у фантастичну академію пана Ляпки («Akademia Pana Kleksa») («Академія пана Ляпки», «Веселка», 1990). Український переклад побачила і поетична збірка «Na wyspach Bergamotach» («На землях Бергамотах», 2004, ВСЛ). Яскраві сучасні ілюстрації відомого київського художника Олега Петренка-Заневського чудово візуалізують дитячі вірші поета, створюючи унікальний світ художніх образів та поетичних сенсів. Ян Бжехва є також автором відомого вірша «Хрущ» («Chrzyszcz») (збірка «Сто казок»), який використовується як скоромовка для вправлення у польській фонетиці, що становить неабияку трудність для іноземців. Як слушно зазначає автор енциклопедичної статті «Бжехва Ян» А. Подолинний, його «дитячі твори набули популярності завдяки помірній дидактиці, жартівливій інтонації, каламбурам, парадоксам, жвавій ритміці вірша» [8].

2011 року видавництво «Махаон» (Київ, Україна), яке спеціалізується у популяризації літератури для дітей та юнацтва, запропонувало своїм малим читачам повість-казку «Фердинанд Неповторний» («Ferdynand Wspaniały») зnanого польського поета та прозаїка Людвіка Єжи Керна (1920–2010) у майстерному перекладі львівської письменниці Ніни Бічуї. А за рік до цього, 2010 року вийшов друком і український текст ще одного авторового шедевр «Proszę słonia» («Любий слоне»). У довідці про письменника, поміщеній у збірці «Ludwik Jerzy Kern dzieciom» (Warszawa, 2012), згадується про нього як про автора «niezapomnianych książek dla dzieci, z których wiele ukazało się w Instytucie Wydawniczym «Nasza Księgarnia» [7, с. 278]. До слова, згадане видавництво «Nasza Księgarnia» – найстаріше польське дитяче видавництво, засноване ще 1921 року у Варшаві.

Уперше повість-казка «Фердинанд Неповторний» побачила світ шістьдесят років тому, 1963-го, відтоді багато разів перевидавалась та перекладалась іноземними мовами. «Улюблена книжка з мого дитинства, яку я читатиму і своїм дітям» – саме так відгукуються про неї різні покоління польських читачів. Повість-казка про пса Фердинанда, який мріє стати людиною, стала однією із найпопулярніших книжок серед покоління тогочасних польських дітей.

Свої прагнення стати людиною пес Фердинанд зреалізовує уві сні: «А що, коли б... – раптом спало йому на думку. – Коли б зіскочити отак із цієї канапи, підійти до дверей у передпокої, вийти на сходи та

спробувати стати на власні ноги! На дві власні ноги!» [6, с. 8] Отож, він стає на дві лапи, одягає костюм, і в тому одязі мандрує містом. Люди, яких він зустрічає на своєму шляху, сприймають його як людину. Фердинанд переживає численні пригоди та знайомиться із багатьма цікавими людьми. Людвік Ежи Керн майстерно впроваджує у фабулу повісті-казки сновидіння, автор цікаво описує сонні мандри пса Фердинанда, а розпізнавальними знаками його авторського письма є оригінальне почуття гумору, маса позитивних емоцій та ніжний ліризм. Автор впроваджує у повість-казку фрагменти своїх віршів, заступаючи наративні частини поетичними творами, які можна було б трактувати і як незалежні пасажі:

Жив на світі пан Язубко,
пан Язубко,
пан Язубко,
розболілись в нього зубки,
нічню зубки –
гей!
Щоки спухли до світання
як та баня,
як та баня,
їсти він не зміг снідання
так, снідання –
гей!

[6, с. 147]

Повість-казка класика польської літератури стала доброю промоцією дитячої літератури й досі є значною подією в популяризації надбань літератури для дітей та юнацтва. Поява книжки про симпатичного пса на ймення Фердинанд продовжила добре знану у вивченні дитячої літератури традицію спільного або родинного читання.

Вивчення польської дитячої літератури в Україні не обмежується лише викладанням навчальних дисциплін в академічному середовищі. Свідченням того, що польська дитяча література є надзвичайно цікавим пластом й сегментом світової літератури є підручник «Зарубіжна література для дітей» авторства Т. Качак та Л. Круль, який вийшов 2014 року у видавництві «Академвидав». Маючи великий обсяг – 416 сторінок, навчальний посібник не оминає польської літератури для дітей. Розділ 9-й якраз і присвячений вивченню цієї національної літератури: від передісторії польської літератури для дітей, літератури XIX століття (М. Конопницька) до творчості польських письменників XX ст. для дітей (маємо польських письменників, які згадувались в різних університетських курсах – Януш Корчак, Юліан Тувім, Ян Бжехва).

Посібник «Літературна казка Польщі» (Брустури: видавництво «Дискурс», 2014), авторки Соломія Ушневич та Ольга Деркачова. З анотації до видання дізнаємось, що навчально-методичний посібник «Літературна казка Польщі» (326 с.) є третьою книгою серії «Літературна казка», започаткованою для курсу «Дитяча зарубіжна література». Посібник презентує творчість таких письменників: Клементини Гофман-Танської, Марії Конопницької, Януша Корчака, Корнеля Макушинського, Марії Крюгер, Яна Бжехви. Авторки посібника наповнюють своє видання не лише цікавими персоналіями польської дитячої літератури, які увійшли вже до класичного канону, але й, як самі зазначають, гармонійно доповнюють нішу літературної казкотворчості сучасними авторами. Серед них – один із найпопулярніших сучасних польських письменників Януш Леон Вишневський, автор роману про віртуальне кохання «С@мотність у Мережі». Подіям у віртуальному просторі присвячена єдина казка в авторовому творчому доробку – дитячий твір із підназвою казка трошки наукова «Марцелінка. У пошуках Найважливішого» («Махаон», 2013). «Марцелінка з'явилась на лівім боці Всесвіту. Вона дуже здивувалась, коли натрапила на Живу Душу. Була переконана, що там, де немає живої душі, нікого не може бути. Принаймні так завжди казала мама» [12, с. 5]. Марцелінка народиться лише згодом, а поки що вона – думка в голові її мами. Автор викликає дівчинку з уявного майбутнього, влаштовує цікаву мандрівку Всесвітом. Товаришує Марцелінці у цих захоплюючих мандрах пан Душек, в українському перекладі Маленький Дух, який і стає провідником для маленької дівчинки. Оригінальна задум Я. Л. Вишневського є прикладом розуміння «авторської видозміни традиційних елементів чарівно-казкової історії» [11, с. 263]. Ця зовсім нова казковість сприймається як «феноменальне явище в контексті літератури для дітей поч. ХХІ ст.» [11, с. 263].

Польський Інститут у Києві є однією з тих установ, яка має на меті передусім популяризувати польську мову та культуру. За підтримки урядової інституції Інституту Книги (Краків), головне завдання якого є підтримувати переклади польської літератури в світі, а, зокрема, дитячої літератури, маємо майстерні українські інтерпретації творів польських авторів. Так видано низку гарних перекладів польської дитячої та підліткової літератури у львівському видавництві «Урбіно». Письмениця Йоанна Ягелло, авторка роману «Кава з кардамоном», упродовж 2013–2019 рр. часто була в Україні, зокрема, у Львові та Києві як спеціальна гостя різних літературних фестивалів. На Форум видавців двічі (2011–2012) запрошувалась і відома польська письменниця Барбара Космовська, авторка роману із продовженням «Буба» та «Буба:

мертвий сезон». Малгожата Гутовська-Адамчик – одна з найпопулярніших сучасних польських письменниць. Її роман «Дівчата з 13-ої вулиці» став найкращою підлітковою книжкою 2008 року за версією польської секції IBBY (International Board on Books for Young People – Міжнародна рада з дитячої та юнацької книги), а 2014 року надрукований українською у видавництві «Урбіно».

Маючи сформований канон літератури для дітей та юнацтва, польська дитяча література стає органічною та повноправною частиною національної літератури. Чітко структурована субсистема художньої літератури із притаманними їй жанрово-тематичними особливостями приваблює не лише польських, а й українських науковців. Досліджуються твори класиків польської дитячої літератури, а також і молодшого покоління авторів, яких активно перекладають та популяризують в Україні. Майстерно інтерпретовані твори польської дитячої класики стали справжніми шедеврами українського художнього перекладу. Завдяки активному книговиданню польські дитячі письменники-класики стають добре впізнаваними для української читацької аудиторії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Baluch A. Archetypy literatury dziecięcej. Wrocław : Bagiński Waclaw, 1993. 99 s.
2. Cieślowski J. Literatura osobna. Warszawa : Nasza Księgarnia, 1985. 242 s.
3. Улюблені вірші. Київ : А-БА-БА-ГА-ЛІА-МА-ГА, 2020. 98 с.
4. Hranjec S. Poetika Nade Ivelić. *Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenoga skupa Zlatni danci 11 Život i dje(lovanje) Nade Ivelić*. Osijek, 2009. S. 21–29.
5. Качак Т., Круль Л. Зарубіжна література для дітей. Київ : «Академвидав», 2014. 416 с.
6. Керн Л. С. Фердинанд Неповторний. Київ : Махаон, 2011. 160 с.
7. Kern L. J. Ludwik Jerzy Kern dzieciom. Warszawa : Nasza Księgarnia, 2012. 280 s.
8. Подолінний А. Бжехва Ян. *Енциклопедія Сучасної України*: [Електронний ресурс] / редкол.: І. Дзюба, А. Жуковський та ін.; НАН України, НТШ. Київ : Ін-т енциклопедичних досліджень НАН України, 2003. URL: <http://esu.com.ua/articles-41759> (дата звернення: 7.06.2023).
9. Станов Б. Дитяча література і книга в сучасній польській науці (огляд джерел за 2000–2009 рр.). *Наукові записки (Українська академія друкарства)*. Львів, 2011. № 4. С. 130–137.
10. Тувім Ю. Пташине радіо. Київ : Грані-Т, 2010. 64 с.
11. Ушневич С., Деркачова О. Літературна казка Польщі. Брустурів : Дискурс, 2014. 326 с.
12. Вишневський Я. Л. Марцелінка. У пошуках Найважливішого. Казка трошки наукова : пер. з польськ. О. Кравець. Київ : Махаон, 2013. 96 с.

REFERENCES

1. Baluch, A. (1993), *Archetypes of children's literature* [*Archetypy literatury dziecięcej*], Bagiński Waclaw, Wrocław, 99 p. (in Polish).
2. Cieślowski, J. (1985), *Separate literature* [*Literatura osobna*], Nasza księgarnia, Warszawa, 242 p. (in Polish).
3. (2020), *Favourite Poems* [*Uliubleni virshi*], A-BA-BA-HA-LA-MA-HA, Kyiv, 2020, 98 p. (in Ukrainian).
4. Hranjec, S. (2009), "Poetics of Nada Iveljić" ["Poetika Nade Ivelić"], *Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenoga skupa Zlatni danci 11 Život i dje(lovanje) Nade Ivelić*, Osijek, pp. 21–29. (in Croatia).

5. Kachak, T. and Krul, L. (2014), *The foreign literature for children* [Zarubizhna literatura dlia ditei], Akademydav, Kyiv, 416 p. (in Ukrainian).
6. Kern, L.J. (2011), *Ferdynand the Great* [Ferdynand Nepovtorny], Machaon, Kyiv, 160 p. (in Ukrainian).
7. Kern, L.J. (2012), *Ludwik Jerzy Kern for children* [Ludwik Jerzy Kern dzieciom], Nasza Księgarnia, Warszawa, 280 p. (in Polish).
8. Podolynnyi, A. (2005), “Brzechwa Jan”, *Encyclopedia of Modern Ukraine*: [Electronic version] [“Brzechwa Jan”, Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy: [Elektronnyi resurs] / Ch. editors: I. Dziuba, A. Zhukovsky and others; NAS of Ukraine, NTSU. Kyiv: Institute of Encyclopedic Research of the National Academy of Sciences of Ukraine], available at: <http://esu.com.ua/articles-41759> (access date: 07.06.2023) (in Ukrainian).
9. Staniów, B. (2011), “Children’s literature and book in modern Polish science (a review of sources after 2000-2009” [Dytiacha literatura i knyha v suchasni polskii nautsi (ohliad dzherel za 2000-2009 rr.], *Naukovi zapysky (Ukrainska akademiia drukarstva)*, No. 4, pp. 131-137. (in Ukrainian).
10. Tuwim, J. (2010), *The Bird’s Radio* [Ptashyne radio], Hrani-T, Kyiv, 64 p. (in Ukrainian).
11. Ushnevykh, S. and Derkachova, O. (2014), *The literary tale of Poland* [Literaturna kazka Polshchi], Dyskurs, Brusturiv, 326 p. (in Ukrainian).
12. Wiśniewski, J. L. (2013) *Marcelinka. Finding the Most Important. A bit of science tale*, trans. from Polish [Marcelinka. U poshukach Nayvazhlyvishoho. Kazka troshky naukova, per. z. pol. O. Kravets’], Machaon, Kyiv, 96 p. (in Ukrainian).

НАВИЩО ПИСАТИ ПРО СТУСА, АБО ПРОДОВЖУЮЧИ ПОЧАТОК

Ігор Козлик

Доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри,
Кафедра світової літератури і порівняльного літературознавства,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника (УКРАЇНА),
76018, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57,
e-mail: igor.kozlyk@pnu.edu.ua

UDC: 821.161.2 В.С.Стус

РЕФЕРАТ

Стаття містить міркування щодо мотивації нових звернень до літературознавчого осягнення ліричної спадщини Василя Стуса (1938–1985). **Мета.** Акцентувати увагу на необхідності неінерційного підходу до лірики В. Стуса як живого художнього феномена. **Дослідницька методика.** Систематизація та аналіз оцінок Стусової лірики у кореляції з самооцінкою поета щодо власної поетичної творчості. **Результати і наукова новизна.** Обґрунтовано ідею неінерційного підходу до лірики В. Стуса. **Практичне значення.** Стаття може бути використана у дослідженнях методологічних засад наукового студювання літературно-художніх явищ та у процесі вивчення творчості В. Стуса у вищі та школі.

Ключові слова: В. Стус, українська поезія ХХ ст., рецепція лірики Стуса, стусознавство.

ABSTRACT

Ihor Kozlyk. Why write about Stus or Continuing the beginning.

The article contains thoughts on the motivation of new appeals to the literary understanding of Vasyl Stus's lyrical heritage (1938–1985). **Aim.** To focus on the need for a non-inertial approach to V. Stus's lyric poetry as a living artistic phenomenon. **Methods.** Systematization and analysis of assessments of Stus's lyric poetry in correlation with the poet's self-assessment of his own poetic works. **Results and research novelty.** The idea of a non-inertial approach to the lyrical poetry by V. Stus is substantiated. **Practical meaning.** The article can be used in the research of the methodological grounds of the scientific study of literary and artistic phenomena and in the process of studying V. Stus's works in universities and schools.

Key words: V. Stus, Ukrainian poetry of the 20th century, reception of Stus's lyric poetry, Stus studies.

Лірика Василя Стуса – не нова тема в українській гуманітаристиці. Пройшовши стадію первинної літературно-критичної адаптації, вона увійшла в поле зору науки про літературу, де була розглянута (проін-

терпретована) насамперед в проєкції на предметну площину академічної історії української літератури [див.: 1].

Саму можливість наукового літературознавчого освоєння творчості поета надали публікації Стусової спадщини у різних видавничих форматах – публікації творів в поетичних антологіях [див., наприклад: 5, с. 573–904], вихід у світ окремих поетичних збірок [див.: 31; 10; 17; 19], вибраних творів [26; 30; 23; 29; 15; 18; 27; 28; 25; 22; 24; 20; 21; 16] і зібрання творів [32; 33; 34; 35; 36; 37; 38; 39; 40; 11; 12; 13; 14]. Здійснена у процесі підготовки цих видань текстологічна та джерелознавча робота дозволила сформувати об'єктний матеріал, який уможливив не лише поточну дослідницьку діяльність, а й дозволяє говорити про перспективи наукового стусознавства.

Різномірні оцінки спадщини поета, оприявлені в упорядкованому Василем Овсієнком об'ємному та ґрунтовному виданні «Василь Стус: Поет і Громадянин. Книга спогадів та роздумів» [7], де представлений рецептивний зріз культурного феномена Стуса періоду 1960-х–2000-х рр., дає достатньо повну аксіологічну картину (матрицю).

Градація визначень, до яких у різний час вдавалися читачі Стуса різної соціальної, національної належності та освітньо-культурного рівня має такий вигляд:

– «високоосвічений і талановитий літератор з добре поставленим поетичним голосом» (Вербиченко, 69¹), «талановитий» (В. Боднар, 45), «зрілий» (А. Банникова, 28), «незвичайний» (І. Костиря, 211), «надзвичайно талановитий» (Д. Шумук, 648), «високоталановитий» (С. Солдатов, 498), «прекрасний» (Л. Бородін, 59), «чудовий» (рос. «дивный», Л. Бородін, 62; Р. Маркосян, 284), «першокласний», «першого ряду найкращих поетів» (Є. Сверстюк, 440, 413), «колосальний» (С. Чернілевський, 605), «справжній» (А. Болаболенько, 36; Р. Мороз (Левтерова), 302; І. Дзюба, 108; М. Хейфец, 591; Л. Бородін, 48, 59), «Поет з великої літери» (І. Дзюба, 116, І. Гель, 81), «поет від Бога» (Н. Світлична, 480; І. Дзюба, 120);

– «видатний» (С. Солдатов, 498), «визначний» (Є. Сверстюк, 469; М. Хейфец, 577; І. Дзюба, 108), «великий» (Є. Сверстюк, 439; М. Довгань, 137, Д. Шумук, 648; С. Тельнюк, 538; Р. Корогородський, 192), «найбільший сучасний поет» (З. Піскорська, 180), «геніальний» (Є. Сверстюк, 178, 466, 470; А. Бортняк, 66; А. Горська, 378; Р. Маркосян, 282, 286; В. Овсієнко, 347);

– «поет, що посів поважне місце в історії української літератури» (В. Чорновіл, 614), найбільший у 2-й половині ХХ ст. (З. Попадюк, 556),

---

¹ У дужках після прізвища цифрами вказано сторінку у виданні: [7].

«великий поет-шістдесятник» (О. Сергієнко, 491), «найкращий український поет молоді генерації» (С. Солдатов, 497), «величезне явище в українській літературі» (М. Хейфец, 576), «великий поет України» (Курило, 243), один з найвидатніших / найбільших поетів України (І. Гель, 81; О. Яцюк, 649), «найбільший український поет двадцятого століття» (Св. Кириченко і Ю. Бадзьо, 383), «другий Шевченко» (М. Хейфец, 576; Д. Горбачов, 96), «поет, що підніс українську поезію на вищі світові щаблі» (В. Захарченко, 152);

– «поет європейської ваги» (Л. Танюк, 513), «великий європейський поет другої половини ХХ століття», чия творчість можна зіставити з творчістю Рільке та Мандельштама (С. Глузман, 89);

– «найбільший поет ХХ століття» (польський літератор у розмові з Є. Сверстюком 1995 р. у Краківському ПЕН-клубі, 180), «поет світового рівня» (І. Калинець, 176), «кандидат на Нобелівську премію» (Д. Горбачов, 95).

Наведені визначення, переконливості яким надає і особистісна розмаїтість їхніх носіїв², фактично утворюють один синонімічний ряд, в

---

² Вище наведено оцінки 35 осіб, 26 з яких мають певне професійне чи освітнє відношення до літератури, а 9 не мають філологічної чи близької до неї освіти.

Серед першої групи:

– *діячі літератури і мистецтва*: поет **Анатолій Борзняк** (1938–2009), російський письменник **Леонід Бородин** (1938–2011), художник **Алла Горська** (1929–1970), поет і кіносценарист **Станіслав Чернілевський** (нар. 1950), поет, перекладач, літературний редактор академічного «Українського ботанічного журналу» **Зінаїда Піскорська** (23.XI.1917, Київ – ?), режисер театру і кіно, президент «Клубу творчої молоді» **Лесь Танюк** (1938–2016), письменник, інженер, юрист **Анатолій Болабольшенко** (1932–2016), письменники і журналісти **Василь Бондар** (нар. 1954), **Василь Захарченко** (1936–2018), письменник, літературний критик **Станіслав Тельнюк** (1935–1990), письменник, критик, публіцист, викладач літератури, історик **Михайло Хейфец** (1934–2019), поет, філософ, психолог, викладач психології, літературний критик **Євген Сверстюк** (1927–2014);

– *філологи*: літературознавець, літературний критик, публіцист **Іван Дзюба** (1931–2022), журналіст, публіцист, літературний критик **В'ячеслав Чорновіл** (1937–1999), літературознавець, правознавець **Світлана Кириченко** (1935–2016), літературознавець, публіцист, учасник національно-демократичного руху в Україні **Юрій Бадзьо** (1936–2018), викладачі-словесники **Раїса Мороз** (Левтерова, нар. 1937), **Надія Світлична** (1936–2006), **Ірина Калинець** (Стасів, 1940–2012);

– *мистецтвознавці*: **Дмитро Горбачов** (нар. 1937), **Роман Корогодський** (1933–2005);

– *журналісти і публіцисти*: **Володимир Вербиченко** (1937–2015), **Іван Гель** (1937–2011),

Маргарита Довгань (нар. 1930);

– *вірменський культуролог* **Размік Маркосян** (нар. 1949);

– *історик* **Оксана Яцюк** (нар. 1968).

У другу групу входять:

– *медичні працівники* (лікарі **Іван Костиря** 1932–2003), **Семен Глузман** (нар. 1946), фельдшер **Василь Курило** (1921–2004);

– *громадський діяч*, багаторічний в'язень, член КПЗУ **Данило Шумук** (1914–2004);

– *учений-хімік* **Іван Калниченко** (нар. 1938);

– *інженер, викладач* політехнічного інституту **Сергій Солдатов** (1933–2003);

– *правознавець, держслужбовець* **Олесь (Олександр) Сергієнко** (1932–2016);

основі якого архісема «справжній / істинний поет» (тобто такий, яким можна або бути, або не бути, без можливості чогось серединного третього = доконане художньо-естетичне явище).

Така тенденція оцінки Стусової поетичної спадщини суголосна тому, як сам Василь Стус у різні періоди свого життя і творчості сприймав власне заняття складанням віршованих текстів. Лейтмотивом цієї самоідентифікації можна вважати відоме поетове висловлювання: «Я людина, яка пише вірші» [див.: 8, с. 374]. Та якщо у спілкуванні зі своїм армійським товаришем В. Стус «не називав себе поетом, бо «не вважав поезію за засіб для існування, як заробіток» (у тому сенсі, що складання віршів не може бути єдиним професійним заняттям у житті людини) [див.: 8, с. 374], то через двадцять років, відбуваючи друге ув'язнення у таборі «Пермь-36» (ВС-389/36-1 в селі Кучино Чусовського р-ну Пермського краю, РФ), В. Стус розвинув свою давнішню (і водночас наскрізну) самооцінку. З одного боку, він щиро сміявся з привезеного з етапу жарту якогось в'язня, що вірші будемо писати, «вже коли геть нічого буде робити» [6, с. 346–347], і це відлунує думками двадцятирічної давності, висловленими під час служби в армії. Але з іншого боку, тепер, у 1-й половині 1980-х років, коли за плечима неабиякий життєвий і творчий шлях, В. Стус «у задумі» сказав Василеві Овсієнку: «Якщо нас коли-небудь і згадають, то як мучеників. Як таких, що в годину люту посміли залишитися самими собою. І десь там маленькими буквами напишуть, що той і той ще й вірші писав» [6, с. 347].

Якщо зважити на те, що, по-перше, «в годину люту» залишитися самим собою для В. Стуса означало писати вірші та займатися перекладами, а, по-друге, що *не* «в годину люту» (тобто в неекстремальних умовах нормальних / нерадянських часів) поетична справа сприйматиметься абсолютно інакше, набувши зовсім іншої ваги, то стане зрозуміло, що жодної недооцінки поезії у наведених Стусових висловлюваннях немає.

А про те, що Василь Стус добре знав собі ціну як поету, свідчить його реакція на другий вирок суду у вересні 1980 року. «Після вироку, – згадує його дружина Валентина Попелюх, – Василь продекламував: „И вы не смоете всей вашей чёрной...“ Якось у нього це так прозвучало... Він звівся, а йому давай рота затуляти. Прямо фізично! Руки один йому скручує, а другий рота затуляє» [9, с. 400].

– вихователька робітничого гуртожитку в сел. Матросова Теньківського р-ну Магаданської обл. РФ, де 1977–1979 відбував заслання В. Стус;

– продавець книгарні Алла Банникова (у 2013 жила у Горлівці на Донеччині);

– вантажник, столяр, дисидент, правозахисник Зорян Попадюк (нар. 1953).

Озвучені підсудним В. Стусом у російськомовному оригіналі кінцеві два рядки фінальної інвективи відомого вірша 1837 року Михайла Лермонтова «Смерть поета»³ (де йдеться про Поета з великої літери) цілком доречно, як на мене, проінтерпретувати зокрема і як Стусову самооцінку.

У будь-якому разі істина, здається, виявилася на боці того безіменного російськомовного, «не дуже ляканого звинуваченнями в українському націоналізмі», «патлатого хлопчиська, ніби з андерсенівської казки», про якого у надрукованій 1995 року в грудневому номері журналу «Сучасність» розмові з хіміком Іваном Калиниченком згадав Євген Сверстюк. Восени 1987 року, коли «ім'я Василя Стуса ще в голос не вимовлялось», на засіданні Українського культурологічного клубу в присутності спеціально відібраних партійних функціонерів «загомоніли про духовну і політичну задуху». І тоді цей хлопець вигукнув: «Слава геніальному поету Василю Стусу!» [2, с. 178].

Гадаю, що на тлі достатньо великого текстового поля стусознавства про лірику поета можна сказати, перефразувавши відоме висловлювання Івана Тургенєва про Федора Тютчева⁴: про Стуса *не* сперечаються – хто його не відчуває, той цим доводить, що він не відчуває поезії. А раз

³ Ось відомі кожному радянському школяреві 16-ть фінальні рядки поезії М. Лермонтова «Смерть Поета»:

У російськомовному оригіналі Михайла Лермонтова	У перекладі українською Івана Цитовича
<p>А вы, надменные потомки Известной подлостью прославленных отцов, Пятою рабскою поправшие обломки Игрою счастья обиженных родов! Вы, жадною толпой стоящие у трона, Свободы, Гения и Славы палачи! Таитесь вы под сению закона, Пред вами суд и правда – всё молчи!.. Но есть и божий суд, наперсники разврата! Есть грозный суд: он ждѣт; Он не доступен звону злата, И мысли и дела он знает наперед. Тогда напрасно вы прибегнете к злословью – Оно вам не поможет вновь, <i>И вы не смаете всей вашей чёрной кровью Поэта праведную кровь!</i></p> <p>(Лермонтов М. Ю. Полн. собр. стихотворений: в 2 т. Т. 2: Стихотворения и поэмы / сост. подгот. текста и примеч. Э. Э. Найдича. Ленинград: Сов. писатель, 1989. С. 8–9. Курсив мій. – <i>І. К.</i>)</p>	<p>А ви, лихі нащадки знаті – Гучно підлістю уславлених батьків, П'ятою рабською що топчете, пихати, Уламки долею покривджених родів! Ви, жадним натовпом посталі коло трона. Ви, Слави, Генія і Вільності кати! Сховались ви під захистом закона, Суд перед вами й правда – все тремти! Та єсть, єсть божий суд, розпусників підлоти! Єсть грізний судія: він жде! Його не купите на злото, Він знає все вперед – і всюди вас найде! Даремно вам тоді злословити й дурити. Ні, це вам не допоможе знов. <i>І кров'ю чорною своєю вам не змити Поета праведною кров!</i></p> <p>(Лермонтов М. Ю. Лірика: пер. з рос. Київ: Дніпро, 1966. С. 65. Курсив мій. – <i>І. К.</i>)</p>

⁴ Див. лист І. С. Тургенєва до А. А. Фета від 27 грудня 1858 р. (8 січня 1859 р.): [41, с. 356].

так, то цілком прозорою стає прийнятна інтенція, яку варто покласти у мотиваційне підґрунтя нових звернень до літературної спадщини поета, який, з огляду на усе, що пов'язане з ним і з його творчістю, вимагає не риторичних і вправ і ритуальних жестів, а насамперед винятково розуміння *по суті* (= бути почутим), як цього вимагає і будь-який інший митець, для якого творчість стала долею.

Інакше кажучи, писати про Стуса необхідно для того, щоб спитати його про те, про що його не питали вчора і не питають завтра, а можна спитати лише в актуальній ситуації тут-і-тепер. І саме таке запитання, у разі його правильної постановки, налагодить нам живі зв'язки з минулим і дозволить побудувати мости в майбутнє. Це та обов'язкова передумова, за якої нові дослідницькі практики можна буде вважати – і суто фахово, і чисто по-людськи – дійсно виправданими. А у цьому процесі формування базового майданчика пізнання для носіїв дієво-історичної свідомості, якими є не лише звичайні читачі, а й метачитачі, завжди все тільки починається, бо кожне покоління реципієнтів мусить власноруч будувати власний – у певному сенсі неповторний – простір (горизонт) розуміння, адже не тільки об'єкт гуманітарного дослідження (літературно-художнє явище), а й саме пізнання мистецтва існують у кожного разу новому й іншому перманентному поставанні. А тому й виходить, що звернутися до Поета можна тільки *продовжуючи початок...*

ЛІТЕРАТУРА

1. Постаць Василя Стуса над плином часу : 70-річчю від дня народження присвячується (1938–1985) : бібліографічний покажчик / укл. Г. Авраменко, О. Зелена, М. Спиця. Вінниця : ДП «Державна картографічна фабрика», 2008. 240 с. (Наші видатні земляки).
2. Калиниченко І., Сверстюк Є. Василь Стус у відділеннях і наближеннях. *Василь Стус : Поет і Громадянин. Книга спогадів та роздумів* / упор. В. Овсієнко. Київ : ТОВ «Видавництво „Кліо”», 2013. С. 177–182.
3. Лермонтов М. Ю. Лірика : пер. з рос. Київ : Дніпро, 1966. 204 с.
4. Лермонтов М. Ю. Полн. собр. стихотворений : в 2 т. Т. 2 : Стихотворения и поэмы / сост. подгот. текста и примеч. Э. Э. Найдича. Ленинград : Сов. писатель, 1989. 688 с.
5. Антологія української поезії ХХ століття : від Тичини до Жадана / укл. І. Малкович. Київ : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2017. 2017 с.
6. Овсієнко В. Світло людей. *Василь Стус : Поет і Громадянин. Книга спогадів та роздумів* / упор. В. Овсієнко. Київ : ТОВ «Видавництво „Кліо”», 2013. С. 308–365.
7. Василь Стус : Поет і Громадянин. Книга спогадів та роздумів / упор. В. Овсієнко. Київ : ТОВ «Видавництво „Кліо”», 2013. 684 с.
8. Пічкур В. Повернення Василя. *Василь Стус : Поет і Громадянин. Книга спогадів та роздумів* / упор. В. Овсієнко. Київ : ТОВ «Видавництво „Кліо”», 2013. С. 373–376.
9. Попелюх В. З інтер'ю 21 грудня 1990 року. *Василь Стус : Поет і Громадянин. Книга спогадів та роздумів* / упор. В. Овсієнко. Київ : ТОВ «Видавництво „Кліо”», 2013. С. 394–404.
10. Стус В. Свіча в свічаді : поезії / упоряд. М. Царинник і В. Бургардт, передм. М. Царинника. Б.м. : Сучасність, 1977. 126 с.
11. Стус В. Збір. творів: у 12 т. / голова редкол. Д. Стус ; НАН України, Ін-т л-ри ім. Т.Г.Шевченка. Т. 1 : Ранні вірші (сер. 1950-х – початок 1960-х рр.). ДЕЛЮ N13/БЕ 1339. Круговерть. Вірші 1960-х років. Київ : Київська Русь, 2007. 559 с. (Б-ка журналу «Київська Русь»).

12. Стус В. Збір. творів : у 12 т. / голова редкол. Д. Стус ; НАН України, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка. Т. 3 : Час творчості. Б.м. : б.в., 2008. 752 с.
13. Стус В. Збір. творів : у 12 т. / голова редкол. Д. Стус ; НАН України, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка. Т. 4 : Вірші 1960-х років (поза збірками) ; Вірші початку 1970-х (поза збірками). Б.м. : б.в., 2008. 480 с.
14. Стус В. Збір. творів : у 12 т. / голова редкол. Д. Стус ; НАН України, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка. Т. 5 : Палімпсести (Найповніший незавершений корпус). Київ : Факт, 2009. 765 с.
15. Стус В. Вечір. Зламана віть : вибране / упоряд. О. Дворко, Д. Стус. Київ : Дух і літера : Задруга, 1999. 382 с. (Бібліотека ХХІ століття).
16. Стус В. Мені здалося – я живу завжди. Вибрані твори: збірка / уклад. Д. В. Стус. Харків : КСД, 2022. 398 с.
17. Стус В. Палімпсести. Вірші 1971–1979 років / упоряд. Н. Світлична, вступ. ст. Ю. Шевельова Б. м. : Сучасність, 1986. 480 с.
18. Стус В. Палімпсести: вибране / упоряд. Д. Стус. Київ : Факт, 2003. 432 с. (2. вид. Київ: Факт, 2006. 432 с.).
19. Стус В. Веселий цвинтар : поезії. Варшава, 1990. 109 с.
20. Стус В. Вибране / уклад., авт. передм. Д. Стус. Харків : Час читати, 2016. 539 с.
21. Стус В. Вибране / упоряд. та передм. Д. В. Стуса. Харків : Фоліо, 2016. 544 с.
22. Стус В. Вибрані твори / упоряд. Д. Стус, передм. Р. Семківа, Д. Стуса]. Київ : Смолоскип, 2012. 869 с. (Серія «Шістдесятники»). (Вид. 2-ге. Київ : Смолоскип, 2014. 869 с.).
23. Стус В. Вибране: поезії / упоряд., передм. А. І. Лазоренка. Донецьк : Донбас, 1998. 203 с.
24. Стус В. Небо. Кручі. Провалля. Вода : вірші, переклади, статті, листи / упоряд. Д. Стуса ; худож. оформ. М. Мороз. Львів : Вид-во Старого Лева, 2015. 408 с.
25. Стус В. Таборовий зошит : вибрані твори / упоряд. Д. Стус. Київ : Факт, 2008. 452 с.
26. Стус В. Дорога болю : поезії / упоряд. та післямова М. Х. Коцюбинської. Київ : Рад. письменник, 1990. 222 с.
27. Стус В. Час творчості / Dichtenszeit / упоряд. та післямова Д. Стус. Київ : Дніпро, 2005. 704 с. (Серія «Бібліотека Шевченківського комітету»).
28. Стус В. Отак ти і згорай = Вот так ты и сторай: вірші / В. Грабовський (ред. та упоряд.), Л. Сирота, А. Ткаченко (пер. рос.), О. Заливаха (графіч. опрац.). Київ : Просвіта, 2005. 288 с.
29. Стус В. Під тягарем хреста: поезії / упоряд. О. Орач, ред. В. Дудок, вступ. сл. І. Дзюби. Львів : Камінар, 1999. 162 с.
30. Стус В. С. Вікна в позаростір : вірші, статті, листи, щоденник, записи / упоряд. Ю. В. Покальчука і Д. В. Стуса, передм. Ю. В. Покальчука, післямова М. Г. Жулинського. Київ : Веселка, 1992. 262 с.
31. Стус В. Зимові дерева : перша збірка поезії / вступ. ст. Аріядні Шум. Брюссель : Видавництво «Література і мистецтво», 1970. 206 с.
32. Стус В. Твори у 4 т. 6 кн. Т. 1. Кн. 1 : Зимові дерева. Веселий цвинтар. Круговерть / підгот. текстів, упоряд. та прим. М. Гончарука, В. Макарчук, Д. Стуса, передм. М. Коцюбинської, ред. М. Гончарук. Львів : Просвіта, 1994. 432 с.;
33. Стус В. Твори у 4 т. 6 кн. Т. 1. Кн. 2 : Поетичні твори, що не ввійшли до збірок (1958–1971) / підгот. текстів, упоряд. та прим. М. Гнатюк, М. Коцюбинської, Д. Стуса, заг. ред. М. Коцюбинської. Львів : Просвіта, 1994. 303 с.
34. Стус В. Твори у 4 т. 6 кн. Т. 2 : Час творчості. Dichtenszeit / упоряд. Г. Бурлака, О. Дворко, Д. Стус, підгот. текстів та прим. Г. Бурлаки, О. Дворко, передм. Д. Стус. Львів : Просвіта, 1995. 431 с.
35. Стус В. Твори у 4 т. 6 кн. Т. 3. Кн. 1 : Палімпсести / упоряд., підгот. тексту та прим. В. Стуса. Львів : Просвіта, 1999. 487 с.
36. Стус В. Твори у 4 т. 6 кн. Т. 3. Кн. 2 : Палімпсести / упоряд., підгот. текстів та прим. Д. Стуса, О. Дворко. Львів : Просвіта, 1999. 496 с.
37. Стус В. Твори у 4 т. 6 кн. Т. 4: Повісті та оповідання. Незакінчені твори. Сценарії. Літературна критика. Заяви, публіцистичні листи та звернення. З таборового зошита / підгот. текстів та прим. М. Гончарука, С. Гальченка. Львів : Просвіта, 1994. 544 с.
38. Стус В. Твори у 4 т. 6 кн. Т. 5 (додатковий) : Переклади / упоряд. і прим. М. Гончарука, підгот. текстів О. Дворко. Львів : Просвіта, 1998. 392 с.
39. Стус В. Твори у 4 т. 6 кн. Т. 6 (додатковий). Кн. 1 : Листи до рідних / упоряд. О. Дворко, М. Коцюбинська, підгот. текстів О. Дворко, прим. М. Коцюбинської. Львів : Просвіта, 1997. 496 с.
40. Стус В. Твори у 4 т. 6 кн. Т. 6 (додатковий). Кн. 2 : Листи до друзів та знайомих / упоряд.

О. Дворко, М. Коцюбинська, прим. М. Коцюбинської. Львів : Просвіта, 1997. 263 с.

41. Тургенев И. С. Полн. собр. соч. и писем: в 30 т. Письма: в 18 т. / АН СССР, Институт русской литературы (Пушкинский дом). Изд. 2-е, испр. и доп. Т. III : Письма, 1855–1858 / тексты подгот. и примеч. сост. М. П. Алексеев и др. Москва : Наука, 1987. Письмо № 742. С. 355–356. URL: <https://russian-literature.org/tom/430091> (дата звернення: 11.05.2023).

REFERENCES

1. Avramenko, H., Zelena, O. and Spysia, M. (Comps.) (2008), *The figure of Vasyl Stus over time: dedicated to the 70th anniversary of his birth (1938–1985): bibliographic index* [Postat Vasyliia Stusa nad plynom chasu: 70-richchiu vid dnia narodzhennia prysviachuietisia (1938–1985): bibliografichnyi pokazhchyk], DP “Derzhavna kartohrafichna fabryka”, Vinnytsia, 240 p. (in Ukrainian).
2. Kalynychenko, I. and Sverstiuk, Ye. (2013), “Vasyl Stus in separations and approximations”, *Vasyl Stus: Poet and Citizen. A book of memories and reflections* [“Vasyl Stus u viddilenniakh i nablyzhenniakh”, Vasyl Stus: Poet i Hromadianyn. Knyha spohadiv ta rozдумiv], TOV “Vydavnytstvo ‘Klio’”, Kyiv, pp. 177–182. (in Ukrainian).
3. Lermontov, M.Yu. (1966), *Lyrics*, trans. from Russian [Лірика, пер. з рос.], Dnipro, Kyiv, 204 p. (in Ukrainian).
4. Lermontov, M.Yu. (1989), *Complete collection of poems in 2 vols.* Vol. 2 [Poln. sobr. stikhotvorenyi v 2 t. T. 2], Sov. pysatel', Leningrad, 688 p. (in Russian).
5. Malkovych, I. (Comp.). (2017), *Anthology of Ukrainian poetry of the 20th century: from Tychyna to Zhadan* [Antolohiia ukrainskoi poezii KhKh stolittia: vid Tychny do Zhadana], A-BA-BA-HA-LA-MA-HA, Kyiv, 2017 p. (in Ukrainian).
6. Ovsienko, V. (2013), “The light of people”, *Vasyl Stus: Poet and Citizen. A book of memories and reflections* [“Svitlo liudei”, Vasyl Stus: Poet i Hromadianyn. Knyha spohadiv ta rozдумiv], TOV “Vydavnytstvo ‘Klio’”, Kyiv, pp. 308–365 (in Ukrainian).
7. Ovsienko, V. (Comp.). (2013), *Vasyl Stus: Poet and Citizen. A book of memories and reflections* [Vasyl Stus: Poet i Hromadianyn. Knyha spohadiv ta rozдумiv], TOV “Vydavnytstvo ‘Klio’”, Kyiv, 684 p. (in Ukrainian).
8. Pichkur, V. (2013), “Vasyl's return”, *Vasyl Stus: Poet and Citizen. A book of memories and reflections* [“Povemennia Vasyliia”, Vasyl Stus: Poet i Hromadianyn. Knyha spohadiv ta rozдумiv], TOV “Vydavnytstvo ‘Klio’”, Kyiv, pp. 373–376 (in Ukrainian).
9. Popeliukh, V. (2013), “From an interview on December 21, 1990”, *Vasyl Stus: Poet and Citizen. A book of memories and reflections* [“Z intervju 21 hrudnia 1990 roku”, Vasyl Stus: Poet i Hromadianyn. Knyha spohadiv ta rozдумiv], TOV “Vydavnytstvo ‘Klio’”, Kyiv, pp. 394–404. (in Ukrainian).
10. Stus, V. (1977), *A candle in a candle: poems* [Svicha v svichadi: poezii], Suchasnist, 126 p. (in Ukrainian).
11. Stus, V. (2007), *Collected works in 12 vols.* Vol. 1 [Zibr. tvoriv u 12 t. T. 1], Kyivska Rus, Kyiv, 559 p. (in Ukrainian).
12. Stus, V. (2008), *Collected works in 12 vols.* Vol. 3 [Zibr. tvoriv u 12 t. T. 3], 752 p. (in Ukrainian).
13. Stus, V. (2008), *Collected works in 12 vols.* Vol. 4 [Zibr. tvoriv u 12 t. T. 4], 480 p. (in Ukrainian).
14. Stus, V. (2009), *Collected works in 12 vols.* Vol. 5 [Zibr. tvoriv u 12 t. T. 5], Fakt, Kyiv, 765 p. (in Ukrainian).
15. Stus, V. (1999), *Evening. Broken branch: selected* [Vechir. Zlamana vit: vybrane], Dukh i litera, Zadruga, Kyiv, 382 p. (in Ukrainian).
16. Stus, V. (2022), *It seemed to me that I live forever. Selected works: collection* [Meni zdalosia – ya zhyvu zavzhdy. Vybrani tvory: zbirka], KSD, Kharkiv, 398 p. (in Ukrainian).
17. Stus, V. (1986), *Palimpsests. Poems of 1971–1979* [Palimpsesty. Virshi 1971–1979 rokiv], Suchasnist, 480 p. (in Ukrainian).
18. Stus, V. (2003), *Palimpsest: Selected* [Palimpsest: vybrane], Fakt, Kyiv, 432 p. (2nd ed., Fakt, Kyiv, 2006). (in Ukrainian).
19. Stus, V. (1990), *Merry cemetery: poems* [Veselyi tsyntar: poezii], Warszawa, 109 p. (in Ukrainian).
20. Stus, V. (2016), *Selected* [Vybrane], Chas chytaty, Kharkiv, 539 p. (in Ukrainian).
21. Stus, V. (2016), *Selected* [Vybrane], Folio, Kharkiv, 544 p. (in Ukrainian).
22. Stus, V. (2012), *Selected create* [Vybrani tvory], Smoloskyp, Kyiv, 869 p. (2nd ed., Smoloskyp, Kyiv, 2014). (in Ukrainian).

23. Stus, V. (1998), *Selected: poems [Vybrane: poezii]*, Donbas, Donetsk, 203 p. (in Ukrainian).
24. Stus, V. (2015), *Sky. Cool. Fail. Water: virshi, pereklady, statti, leaves [Nebo. Kruchi. Provallia. Voda: virshi, pereklady, statti, lysty]*, Vyd-vo Staroho Leva, Lviv, 408 p. (in Ukrainian).
25. Stus, V. (2008), *Taborovy zoshit: choose to create [Taborovyi zoshyt: vybrani tvory]*, Fakt, Kyiv, 452 p. (in Ukrainian).
26. Stus, V. (1990), *The road of pain: poems [Dorooha boliu: poezii]*, Rad. pysmennyk, Kyiv, 222 p. (in Ukrainian).
27. Stus, V. (2005), *Time for creativity / Dichtenszeit [Chas tvorchosti / Dichtenszeit]*, Dnipro, Kyiv, 704 p. (in Ukrainian).
28. Stus, V. (2005), *That's how you burn = Bom tak ty i szorai: poetry [Otak ty i zghorai = Tot tak ty i szorai: virshi]*, Prosvita, Kyiv, 288 p. (in Ukrainian, in Russian).
29. Stus, V. (1999), *Under the burden of the cross: poems [Pid tiaharem khresta: poezii]*, Kameniar, Lviv, 162 p. (in Ukrainian).
30. Stus, V. (1992), *Windows to outer space: poems, articles, letters, diary, records [Vikna v pozaprostir: virshi, statti, lysty, shchodennyk, zapysy]*, Veselka, Kyiv, 262 p. (in Ukrainian).
31. Stus, V. (1970), *Winter trees: the first collection of poems [Zymovi dereva: persha zbirka poezii]*, Vydavnytstvo "Literatura i mystetstvo", Bruxelles, 206 p. (in Ukrainian).
32. Stus, V. (1994), *Works in 4 vols. 6 books. T. 1. Book 1 [Tvory u 4 t. 6 kn. T. 1. Kn. 1]*, Prosvita, Lviv, 432 p. (in Ukrainian).
33. Stus, V. (1994), *Works in 4 vols. 6 books. T. 1. Book 2 [Tvory u 4 t. 6 kn. T. 1. Kn. 2]*, Prosvita, Lviv, 303 p. (in Ukrainian).
34. Stus, V. (1995), *Works in 4 vols. 6 books. T. 2 [Tvory u 4 t. 6 kn. T. 2]*, Prosvita, Lviv, 431 p. (in Ukrainian).
35. Stus, V. (1999), *Works in 4 vols. 6 books. T. 3. Book 1 [Tvory u 4 t. 6 kn. T. 3. Kn. 2]*, Prosvita, Lviv, 487 p. (in Ukrainian).
36. Stus, V. (1999), *Works in 4 vols. 6 books. T. 3. Book 2 [Tvory u 4 t. 6 kn. T. 3. Kn. 2]*, Prosvita, Lviv, 496 p. (in Ukrainian).
37. Stus, V. (1994), *Works in 4 vols. 6 books. T. 4 [Tvory u 4 t. 6 kn. T. 4]*, Prosvita, Lviv, 544 p. (in Ukrainian).
38. Stus, V. (1998), *Works in 4 vols. 6 books. T. 5 (additional) [Tvory u 4 t. 6 kn. T. 5 (dodatkovyi)]*, Prosvita, Lviv, 392 p. (in Ukrainian).
39. Stus, V. (1997), *Works in 4 vols. 6 books. T. 6 (additional). Book 1 [Tvory u 4 t. 6 kn. T. 6 (dodatkovyi). Kn. 1]*, Prosvita, Lviv, 496 p. (in Ukrainian).
40. Stus, V. (1997), *Works in 4 vols. 6 books. T. 6 (additional). Book 2 [Tvory u 4 t. 6 kn. T. 6 (dodatkovyi). Kn. 2]*, Prosvita, Lviv, 263 p. (in Ukrainian).
41. Turgenev, I.S. (1987), Letter No. 742 to A.A. Fet (27 December 1858), *Complete collection composed and written in 30 vols. Letters in 18 vols. 2nd ed. Vol. 3 [Poln. sobr. soch. i pisem v 30 t. Pysma v 18 t., izd. 2-e. T. 3]*, Nauka, Moscow, pp. 355-356, available at: <https://russian-literature.org/tom/430091> (in Russian).

**DZIENNIKI (ЩОДЕННИКИ)
ЯРОСЛАВА ЛЕОНА ІВАШКЕВИЧА:
ДРУГА СВІТОВА ВІЙНА (1939–1945)
В ІНДИВІДУАЛЬНОМУ СПРИЙНЯТТІ ПИСЬМЕННИКА**

Луїза Оляндер

Доктор філологічних наук, професор,
Кафедра полоністики і перекладу,
Волинський національний університет імені Лесі Українки (УКРАЇНА),
43025, м. Луцьк, проспект Волі, 13,
e-mail: olk32@ukr.net

Вікторія Остапчук

Кандидат філологічних наук, старший викладач,
Кафедра полоністики і перекладу,
Волинський національний університет імені Лесі Українки (УКРАЇНА),
43025, м. Луцьк, проспект Волі, 13,
e-mail: kwitka25@ukr.net

UDC: 821.162.1'06. 09(092)

РЕФЕРАТ

Мета статті полягає в тому, щоб через поетику схарактеризувати актуальну проблему: Друга світова війна в ракурсі індивідуального сприйняття Я. Івашкевича з 2-го вересня 1939 року, коли Люфтваффе почали бомбардувати Варшаву, до 18 січня 1945 р. включно – часу її визволення. Зазначається, що письменник фіксував на сторінках щоденника не лише свій психологічний стан, а й інших людей. Акцентовано особливе значення першого запису від 12 серпня 1939 року, де було зафіксовано злам мирного життя, в котрому письменник був занурений у проблеми мистецтва, маючи намір написати твір вільної форми, створюючи своєрідний ANNABEL, де постали б образи композитора Кароля Шимановського, поетів Ю. Тувіма і Ст. Віткази. Зосереджено увагу на записі від 28 серпня 1939 р., де йдеться про глибоку любов письменника до України, про його ностальгічні спогади. Указується на історичну цінність майже щоденних записів від 24 і 31 серпня, присвячених мобілізації, а також тих свідчень, що містяться на сторінках щоденника від 4-го, 5-го і 6-го вересня, де описані жахливі картини втечі людей з Подкови, змальовано стан зруйнованої бомбардуванням дороги до неї. З позицій художньої майстерності розглянуто записи від 7-го вересня про страшний в'їзд до Варшави, та 8-го вересня, де змальовано груповий портрет натовпу на дорогах. Досліджується поетика трагічних сцен втечі жителів Варшави. Аналізуються записи про підпільне культурне

життя столиці, про тайну академію, присвячену річниці смерті К. Шимановського, про цикл лекцій Я. Івашкевича про сучасну польську поезію, про Стависько, де письменник переховував письменників, діячів мистецтва та борців проти окупантів. Про повстання і відбудову. Привернуто увагу до спомену про шлюб К. Бачинського з В. Драчинською.

Ключові слова: бомбардування, війна, Варшава, відбудова, мобілізація, культурне життя.

ABSTRACT

Luiza Oliander and Viktoriia Ostapchuk. *Dzienniki (Diaries) of Jaroslaw Leon Iwaszkiewicz: World War II (1939–1945) in the writer's individual perception.*

The article *aims* to characterize a topical issue through poetics: the Second World War from the perspective of J. Iwaszkiewicz's individual perception from September 2, 1939, when the Luftwaffe began to bomb Warsaw until the moment of its liberation on January 18, 1945. It is noted that the writer recorded on the pages of his diary not only his psychological state but also that of other people. Particular attention is paid to the first entry of August 12, 1939, where the breakdown of the peaceful life was recorded, during which the writer had been immersed in the problems of art, intending to create a free-form work, a kind of ANNABEL, where the images of the composer Karol Szymanowski, the poets J. Tuwim and S. Witkiewicz would have appeared. The article focuses on the entry of August 28, 1939, which tells about the writer's deep love for Ukraine and his nostalgic memories of it. The study emphasizes the historical value of almost daily records dedicated to mobilization, dated August 24 and 31, and those testimonies contained in the diary entries from September 4, 5 and 6, which describe the terrible pictures of people fleeing from Podkowa and the state of the road to it, destroyed by bombing. The entry about a terrible entrance to Warsaw, dated September 7, and that with a group portrait of crowds on the roads, dated September 8, are considered from the point of view of artistic skill. The article studies the poetics of tragic scenes of Warsaw residents' escape and analyzes the entries depicting the underground cultural life of the capital, the secret academy dedicated to K. Szymanowski's death anniversary, the series of J. Iwaszkiewicz's lectures about contemporary Polish poetry, Stawisko, where the writer hid writers, artists and fighters against the invaders, about the Uprising and post-war reconstruction. Attention is also given to the recollection of K. Baczynski and W. Draczynska's marriage.

Key words: bombing, war, Warsaw, reconstruction, mobilization, cultural life.

Ярослав Івашкевич (1894–1980) почав вести щоденникові записи з 1908 р. Вагому частину великого доробку Івашкевича складають його «Dzienniki 1911–1955», «Dzienniki 1949–1980», «Dzienniki 1977–1980», які охоплюють воєнні та повоєнні роки особистого життя письменника і водночас висвітлюють сторінки польської історії, на що неодноразово вказувалося у літературознавстві. Проте і тепер «Dzienniki» письменника не залишаються поза увагою дослідників. Серед цих робіт, присвячених зокрема «Dziennikom 1911–1955 pp.», особливої уваги заслуговує насамперед глибока вступна стаття – «Ciemne ścieżki i jasne polanu» (2007) Анджея Грончевського (Andrzeja Gronczewskiego), яка слугує

своєрідним ключем для подальшого їх дослідження¹. Але не зважаючи на великі досягнення, все ще залишаються майже не дослідженими важливі аспекти змісту його щоденників: насамперед, йдеться про образ життя у Польщі, яке постає в записках воєнних часів. Ось чому пропонується стаття присвячена індивідуальному сприйняттю Другої світової війни Івашкевичем, яка ним представлена на сторінках «Dziennika (Щоденника) 1939–1945»².

Мета статті полягає в тому, щоб на матеріалі «Щоденників 1911–1955» схарактеризувати особливість ракурсу зображення Івашкевичем польського життя під час фашистської окупації.

Як відомо, людина входить в історію, а історія входить у життя людини і формує її як особистість. У свою чергу людина так чи інакше впливає на історію, осмислюючи її. Івашкевичу випало на долю пережити Першу світову війну (1914–1918), в результаті якої Польща отримала незалежну державу, і Другу світову війну, коли Польща перебувала в окупації і у підпіллі поляки знов боролися за свою і не тільки за свою свободу, вкладаючи героїчний внесок у боротьбу з фашистською агресією.

«Щоденник Івашкевича 1939–1945 рр.» відкривається записом, який він зробив майже напередодні нападу Гітлера на Польщу:

«[*Stawisko*] 12 sierpnia 1939

Lata całe przechowywałem ten pusty tom, wspinał się na niego, pochodzący z jednego z rozgromionych dworów ukraińskich, nie wiedząc, jakie mu dać przeznaczenie – i jaki sens ma jedyne znajdujące się w nim słowo „ANNABEL”. Aż oto dzisiaj zupełnie niespodziewanie zasiadłem do tego tomiku, aby w nim spisać pewne rzeczy bez ładu i składu» [6, s. 126]³. Цей

---

¹ «Зокрема, А. Грончевський висловив глибоку думку, даючи всебічну характеристику івашкевичівським Щоденникам (Dziennikam), акцентуючи наприкінці своєї статті положення про те, що «на багатьох сторінках Івашкевич починає прощатися з усіма феноменами життя, світу, мистецтва. Складає нові пісні мандрівного підмайстра. Знов порушує питання, чи побачить ще метопи селінуцькі. Чи побачить святиню у Сегестії? Впрягся весь – майже шістдесятилітній – у важкі, дедалі інтенсивніші обов'язки та церемонії прощання. Як Рільке в «Дуїнянських елегіях», він встановлює власні ритуали „відсторонення” від форм видимого існування, водночас затягуючи свої невидимі та видимі „вузли життя”. <...> Опрацьовував це мистецтво з лютотою завзятістю, в ореолі відчаю і болю, що згущався з кожним днем, з кожним роком удосконалюючи його ще більше, пристрасно стежив тіні смерті, завдяки яким наступні томи щоденника перетворюються в книгу великої старості, книгу про мистецтво відходу, книгу про масштаби когнітивної тривожності і надії, в книгу фавстівського обрію, світла і темряви» [4, s. 27].

² В українському літературознавстві творчість Я. Івашкевича представлена Г. Д. Верверсом [див.: 7]. Гуманістична концепція Я. Івашкевича в національних і загальнолюдських аспектах уже частково розглядалася нами на матеріалі повісті письменника «Matka Joanna od aniołów» (1946) і епопеї «Ślawa i chwala» (1956–1962) [див.: 5, с. 59–79].

³ «[*Stawisko*] 12 sierpnia 1939.

запис свідчив про незмінно ностальгічні думки Івашкевича про Україну, яку згадував з душевною теплою, що й акцентувала польська поетка Н. Бельченко, привертаючи увагу до маловідомих фактів з життя письменника [див.: 1].

Але невдовзі на сторінках щоденника Івашкевича 1939–1945 рр. виникає тема трагічної, нескореної, героїчної Варшави. І думки про неї не залишатимуть письменника. Певною мірою можна стверджувати, що Варшава мала для нього сакральне значення. Її мужній образ часів окупації поступово складається у записах від *24-го серпня 1939, 4-го вересня, 5-го вересня 1939, 11-го жовтня 1939, 15-го грудня 1939, 8-го травня 1940, 23-го лютого 1941, 2-го листопада 1944 р., 20-го січня, 30-го березня 1942, В квітні 1942, В квітні 1942* (другий запис), *4 червня 1942* (тут ідеться про шлюб К. Бачинського з Б. Драчинською). А *21-го листопада 1942 р.* згадуються роковини смерті Ст. Жеромського. У наступних роках увага Івашкевича до столиці не зменшується, про що свідчать записи за *Квітень 1943* (зашифрована дата), *В червні 1943, 20-го листопада 1943*, де письменник створює образ кав'ярні *Під Пікадором*, в якій збиралася нескорена інтелігенція міста. Ця тенденція продовжує зберігатися і у записах наступних років – *В листопаді 1943, Лютий 1943-го, 5-го липня 1944, 21-го липня 1944, Ще в серпні 1944, 24-го листопада 1944 р., В квітні 1945-го.*

Вперше Варшава згадується Івашкевичем 24-го серпня 1939, коли письменник з тривогою відреагував на промову Чемберлена (1869–1940), який ішов на поступки Гітлеру і Муссоліні. Напад Гітлера на Польщу ще попереду, але війна вже торкнулася її: відбулася часткова мобілізація у Варшаві, яка дійшла і до Ставіська: «Rano, – з сумом пише Івашкевич, – zabrano mi konie... Ralfa wzięli. Szkoda mi, urodził się i wychował na Stawisku, dobry był koń, a teraz poszedł na poniewierkę» [4, s. 137]⁴.

У своїх гірких розмислах про Ральфа письменник начебто згадує тільки про народження коня в Ставіську, а в уяві реципієнта за словом *wychował* постають усі етапи його дорослішання: ось він тільки-тільки побачив світ, а ось він уже біжить за матір'ю, і з кожною миттю стає все гарнішим і гарнішим. Нарешті Івашкевич пишається своїм конем... І раптом – все обірвалось. Привертає до себе увагу словосполучення

Усе літо переховував той пустий том, в прекрасній обкладинці, що походив з однієї з розорених українських садиб, не знаючи, яке надати йому призначення – і який сенс має єдине слово „АННА-БЕЛГ”. Аж сьогодні зовсім несподівано я засів до цього томика, щоб дещо вписати в нього без ладу і складу».

⁴ «Рано забрали в мене коней... Ральфа взяли. Шкода мені, народився і виховався у Ставіську, добрий був кінь, а тепер пішов на воєнні поневіряння».

dobry był koń. Ральф ще в чудовій формі, сильний і красивий, а Івашкевич говорить про його красу вже в минулому часі, тому що з боєм уявляє собі те, яким змордованим стане цей красень.

Проте у контексті всього запису від 24 серпня 1939 образ Ральфа, його доля набувають якогось символічного значення. Красень кінь постає таким персонажем-типом, доля якого буде і долею мільйонів людей, які стануть жертвами нацизму. І не випадково Івашкевич у цю ніч починає думати про те, що їх чекає. Так виникає грандіозна картина-передбачення трагічної долі народів Європи. Але у множині письменник помічає майже кожну людину, а тому тут треба зауважити, що специфіка поезії створення Івашкевичем групового портрету полягає в тому, що він не перетворює множини на безлику масу. Тепер він, замислившись про те, що має пережити Європа, створює велике барвисте полотно, яке за силою своєї виразності співвідноситься з картинами Гойї – «Жахи війни», «Капрічос», «Розстріл повстанців в ніч на третє травня 1808 року»... І в цьому контексті івашкевичівське бачення напередодні Другої світової війни сповнене великого філософського смислу:

«Noc, w której wazą się losy Europy, a zarazem losy tyłu, tyłu, tyłu ludzi spokojnych, pracowitych i bogobojnych, jest nad wszelki wyraz piękna. Pół księżycy na niebie upstrzone w nieduże, jasne obłoki, jaki spokój, jak cudnie. Ciepło i dobrze, cicho. Plejady już widać, ma się ku jesieni. I to wszystko maćci myśl o rzeczach ponad nasz rozum, o prawie zbiorowości, które ponad nami pcha nas i rządzi nami, po co, dlaczego?»

Друга війна пелопонеська skończyła się wzięciem Aten»⁵ [4, s. 137].

Найбільша частина цього запису присвячена мирному і надзвичайно живописному, поетичному нічному пейзажу: над простором Європи розкинулось зоряне небо, а землю охопила тиша, «така наповнена й німа» [1]. Але слово *Європа* і дата запису – 24 серпня 1939 – свідчить, що така особлива тиша буває перед грозою. Лірична інтонація підсилюється ритміко-інтонаційною організацією тексту, підкреслюючи тим контраст станів природи і суспільства: спокій лагідної серпневої ночі грізно протиставлено напруженому неспокою людського життя. А баланс природної яскравості ефективно впливає на сприйняття

---

⁵ «Ніч, у якій зважуються долі Європи, а разом долі багатьох, багатьох, багатьох людей спокійних, працюючих і богобоязних, є безсумнівно чудова. Півмісяця на небі, небо всіяне маленькими ясними хмаринками, який спокій, як чудово. Стожари вже видно, вже ближче до осені. І все це затьмарює думку про речі, які не підвладні нашому розуму, про закон спільноти, який над нами штовхає нас і керує нами, навіщо, чому?»

Друга пелопонеська війна закінчилася взяттям Афінів».

освітлених предметів – названих (зоряного неба, місяця, хмаринок) і не названих (дерев, квітів, трав).

Але пейзаж містить у собі і символічний зміст. Обізнаний читач легко розпізнає у цій тиші, у цьому спокої політичний ракурс, який не спотворює зображення ні краси тієї ночі, ні стану природи на той час, природи, що жила за своїми законами. Зрозуміло, що ця тиша не охопила душі Івашкевича, стурбованого, насамперед, промовою прем'єр-міністра Великої Британії Артура Невілла Чемберлена (1869–1940), який разом з прем'єр-міністрами Італії і Франції підписав угоду з Гітлером, вважаючи, що він забезпечив мир. Вірогідно, Івашкевич знав і те, що з Чемберленом не погодився Вінстон Черчилль, заявивши, що прем'єр-міністр Британії «...і його зарубіжні колеги позбавили німецького диктатора потреби тягнути шматки пирога зі столу крадькома – замість того вони піднесли йому на блюдечку весь пиріг повністю, та ще на блюдечку в голубій облямівці» [2].

Вірогідно, Івашкевич знав, але нічого не занотував про те, що напередодні, 23 серпня 1939 р. був підписаний між Німеччиною та Радянським Союзом «Договір про ненапад» – Пакт Молотова-Ріббентропа – з його окремою частиною, таємним протоколом, який «передбачав поділ» на зони, так званого, «впливу» СРСР у «Прибалтійських державах», Бессарабії та розчленування Польщі, що фактично означало окупацію її частини з 17 вересня 1939 р. по річках Піса, Нарев, Вісла і Сян.

Ця змова певно глибоко таїлася в серці Івашкевича, коли він виводив слова: «*ważą się losy Europy*», – але таке мовчання теж красномовне і, мабуть, говорить саме за себе. Ніч була дійсно доленосною, бо стало очевидним, що історична вага Феміди хитнулася у бік Другої світової війни, у вогні котрої загинуть мільйони («*tylu, tylu, tylu ludzi*»). Ось чому початкова фраза цього щоденникового запису: «*Noc, w której ważą się losy Europy, a zarazem losy tylu, tylu, tylu ludzi spokojnych, pracowitych i bogobojnych, jest nad wszelki wyraz piękna*» – приховує в собі багато суперечливих думок і почуттів, що охопили її автора. Тут і його розуміння невідворотності того, що Дамоклів меч, що завис над людством, неминуче впаде на нього, і водночас нерозуміння того, як таке взагалі можливо! Але те, що навіть не вмещалося в голову, незабаром прийде в його дім і в Щоденнику з'явиться запис:

«2 września 1939 r.

Wczorajszy pierwszy dzień wojny zdemoralizował mnie bez reszty. Podkowna była zbombardowana, podczas kiedy dziewczynki poszły na grzyby i nie można było ich zawołać. Ale obok strachu o siebie i o nie uczucie potwornej ohydy, rozpacz i rozczarowania. Ta zwierzęcość naszych nieprzya-

ciół i ta ruina kraju, który dopiero zaczął się odbudowywać. Straszna rozpacz tej walki j byt. O Boże!»⁶ [4, s. 141].

Проте, як відомо, Івашкевич швидко подолав у собі стан розпачі і вступив у боротьбу з лютим ворогом, допомагаючи багатьом людям, зокрема даючи притулок борцям з окупантами, ховаючи євреїв у своєму Ставіську. Його дружина особисто врятувала життя двом євреям, визволивши їх із гетто. Він рятував інших, незважаючи на небезпеку для себе, яка іноді виникала навіть там, де її, здавалось, і не мало бути.

Одна така подія сталася у Варшаві, у верхній частині ресторану («w górnej części restauracji»), де Івашкевич зустрівся з двома молодими поетами, яких він називав хлопцями. І запис від 21 липня 1944 р. про одну таку зустріч став художньо завершеним автобіографічним оповіданням-мініатюрою, де міститься унікальний зміст, а тому цей твір доцільно навести повністю.

Одного разу з таким хлопцем письменник розмовляв про романтизм, про початок групи Скамандр і т. і. І раптом хлопець, що їв котлету, звернувся до нього:

«← Proszę pana – nagle pyta mnie chłopak – a skąd pan bierze pieniądze, żeby tak dostatnio teraz żyć?»

Pytanie mnie bardzo dziwi, więc odpowiadam jak najspokojniej:

– Mój drogi – to wie każde dziecko w Warszawie. Moja żona jest współwłaścicielka Podkowy Leśnej, mamy tam place, sprzedajemy je i z tego żyjemy.

W chłopcu następuje dzika reakcja. Omal mi się nie rzuca na szyję. Jestem jeszcze bardziej zdziwiony.

– Jak ja się cieszę, jak ja się cieszę. Bo gdyby pan się ze swoich pieniędzy nie mógł wytłumaczyć, to znaczy, że pan kombinuje z Niemcami... a wtedy... widzi pan, tu przed domem chodzi jeden z moich kolegów z rozpylaczem, a inni oczekują o parę domów dalej. Zaraz leczę, wszystko im wytłumaczę. Jak ja się cieszę!

I cmokając mnie w przelocie w policzek wyleciał na ulicę, powrócił po dziesięciu minutach, skończył kotlet (za który ja oczywiście płaciłem), wypił kawę z kawałkiem tortu i znowu rozmawialiśmy o поезји скамандрійськєй і nieskamandryckiej, po czym mały wstał, pożegnał, o mało nie szurgnął nogą і poszedł sobie w świat szeroki, jemu jedynie znany.

Co to było? Nie rozumiem. Ale przypuszczam, że to była prawda. Mieli

---

⁶ «Вчорашній перший день мене деморалізував вкрай... Подкова була зруйнована, тоді, коли дівчата пішли за грибами і неможливо було покликати. Але крім страху за себе і за них почуття потворної огиди, розпачу й розчарування. Та зв'язність наших недругів і та руїна краю, котрий тільки що почав відбудовуватись. Жахлива розпач тої боротьби за існування. О Боже!».

rozpylacze, trzeba z nich strzelać. Do kogo? Do tych, co mają pieniądze, bo to znaczy, że kombinują z Niemcami. A zresztą wszystko jedno do kogo, byle strzelać. Rozpylacze i pistolety, gdy się je długo trzyma beczynn timer, wreszcie same wypalają» [4, s. 250].

Це один з епізодів з окупаційного життя Варшави, який свідчив, що Івашкевич охоплював дійсність дуже широко, показуючи, що, крім організованої підпільної боротьби, існували і анархічні молодіжні групи озброєних месників, діяльність яких могла бути дуже шкідливою. А майстерність письменника проявилася в тому, що на малій площині тексту він, з одного боку, відтворив напруженість ситуації зі своєрідним гамлетівським питанням: «Бути чи не бути», психологічний стан кожного героя оповідання; з другого – розкрив одну з особливостей життя в окупованій Варшаві. Характерна для цього оповідання драматургічність передає енергію напруги. Розвиток події ґрунтується на несподіваності: мирна розмова про поезію скамандритів – раптом!!! (це кризовий хронотоп) – перетворюється на суворий допит: відкіля гроші!?

Хлопець-співбесідник, виступаючи як прокурор, по-своєму напружений: від відповіді Івашкевича залежить виконання вироку. Мовчання, що на якусь хвилину повисло в повітрі, було кульмінацією. Здивований Івашкевич, відчуваючи всю небезпеку для себе і стримуючись з великим напруженням, спокійно дає пояснення. Психологічна реакція на розв'язку події несподівана: Івашкевич, залишаючись зовні спокійним і врівноваженим, знову був здивований поведінкою хлопця, який виявляв свої почуття з надзвичайною експресією: «Jak ja się cieszę, jak ja się cieszę!»

---

⁷ «Прошу пана, – нахабно питає мене хлопець – а відкіля пан бере гроші, щоб так заможно тепер жити?»

– Питання мене дуже дивує, тому я відповідаю надзвичайно спокійно.

Мій дорогий – це знає кожна дитина у Варшаві. Моя дружина є співвласницею Подкови Лесьної, маю там поле, продаю його і з цього живемо.

Хлопець бурхливо реагує. Ледве не кидається на шию. Ще більше дивуюсь.

– Який я радий, який я радий! Тому що якби Ви не змогли пояснити про свої гроші, то значить має справу з німцями... а тоді... бачите там перед домом ходить один мій товариш з розпилювачем, а інші очікують через декілька будинків. Зараз лечу, все їм поясню. Який я радий!

І мимохідь, поцілувавши мене в щок, вилетів на вулицю, повернувся через десять хвилин, доїв свою відбивну (за яку я, звичайно, заплатив), випив кави зі шматком торта, і знову ми розмовляли про поезію скамандритську і нескамандритську, тоді малий підвівся, попрощався, мало не шаркнув ногою і пішов в широкий світ, йому одному відомий.

Що це було? Не розумію. Але припускаю, що це була правда. Мали розпилювачі, треба з них стріляти. У кого? У тих, хто має гроші, бо це означає, що вони з німцями мають справу. А врешті-решт все одно, у кого стріляти, аби стріляти.

Розпилювачі і пістолети, якщо їх довго тримати без застосування, урешті-решт самі вистрілять».

Завершується оповідання роздумами автора, які виражені парафразою широко відомого чеховського вислову: «Якщо на початку п'єси на стіні висить рушниця, то в кінці вона повинна вистрілити...».

Аналізуючи текст «Щоденника», варто зауважити, що в основному письменник створював об'єктивні картини, але іноді – дуже рідко – він говорив про те, як тяжко йому було самому. Одне таке визнання міститься у записі від 24 листопада 1944 р.:

«To wszystko, co się przeżyło przez ostatnie miesiące, – пише Івашкевич, – tworzy jakiś osad na dnie serca, trudno bardzo, aby coś przeniknęło przez ten osad i myślę, że nic już tego osadu nie wypłucze. Patrzy się na świat jak przez mgłę, przez jakąś zgorzel unoszącą w powietrzu i każdy ruch wydaje się czymś zbędnym. A tu trzeba chodzić, mówić, myśleć. Fala z Warszawy przeszła, pozostawiając niektórych na stale, teraz przechodzi powtórna fala tych, co zatrzymują się u nas, traktując Stawisko jako bazę wypadową do Warszawy, raczej do ruin Warszawy»⁸ [4, s. 255–256].

Але і у цьому ліричному записі згадуються реальні обставини: «teraz przechodzi powtórna fala» (тепер прибуває повторна хвиля). І це важливий момент у записах Івашкевича, тому що він свідчив, як окупаційне життя морально вбивало людину, руйнувало її внутрішній світ, труїло душу, забирало всі сили. А у зв'язку з тим, що величезний потік людей до Ставіська, де вони знаходили притулок і турботу, все зростав, вимагаючи від Івашкевича багато зусиль, а тому йому треба було перемагати себе – ходити (*chodzić*), говорити (*mówić*), мислити (*myśleć*).

Тут доцільно зауважити, що ця сторона наслідків війни, на жаль, найменше висвітлюється в літературі, ось чому записи такого типу особливо важливі, бо без них правда буде неповною.

Рятувальна діяльність Івашкевичів за своїми масштабами була безпрецедентною. Саме ці обставини і послужили тому, що письменник зберіг для майбутнього такі деталі з життя багатьох людей, які згодом будуть, або можуть бути згадані у біографічних творах про них.

Повертаючись до теми Варшави в «Щоденнику», варто наголосити, що трагічне становище столиці, як і всієї Польщі на початку Другої світової війни, зображене у записі від 7-го вересня. Письменника

---

⁸ «Те все, що пережито в останні місяці, створює якийсь осадок на дні серця, дуже важко, щоб щось проникло через той осадок, і думаю, вже ніщо того осадку не вилучить. Дивлося на світ як через імлу, через якийсь вогнець, що носить у повітрі, коли кожен рух здається зайвим. А тут треба ходити, говорити, думати. Хвиля з Варшави пройшла, залишаючи декого на постійно, тепер проходить зворотна хвиля тих, хто затримується в нас, вважаючи Ставісько за базу, що буде перебазована до Варшави, вірніше до руїн Варшави» [4, с. 256].

вражав уже жахливий в'їзд до міста («Wjazd do Warszawy przerażająco»): перед ним було заміноване поле, все навколо зруйноване, будинки повалені, люди покидають свої домівки у передмісті, натовпи піших молодих людей, жінок тягнуться вулицями, баби плачуть, всія охопила паніка, на розі Маршалковської та Алей Єрозолимських з'явилися танки, що ідуть у бій, будуються барикади... «Załość ścisła serce» («Жалість стискає серце») [4, s. 149]. Деякі сторінки будуть присвячені нескореній Варшаві. У подальших записах Варшава постане зруйнованою. Запис *Listopad 1944* починається гіркими словами: «Nie mogę myśleć o tym, że Warszawy już nie ma» [4, s. 254].

Безцінним є для історії і те, що «Щоденник» Я. Івашкевича визначається «niezwykle bogatym zbiorem osób» (надзвичайно багатим зібранням осіб) [3, с. 14], у чому переконує «Nota edytorska» («Примітка видавця») [4, s. 545-573]. Чимало з них згадуються лише епізодично – Т. Гайци, Ст. Жеромський, Л. Подгорські-Околув, музикознавець К. Стромменгер, Н. Чемберлен та ін. А до деяких постатей Я. Івашкевич звертається неодноразово. Найбільшу увагу він приділяє письменникам – Е. Анджеєвському, К. Бачинському, Ст. Віткевичу, Ю. Закревському, Ст. Дигатові, Ст. Жеромському, З. Карському, Р. Колонєцькому, Я. Лехоню, К. Вержинському, А. Слонімському, Ю. Тувімові та ін. Але є і люди інших професій, наприклад секретар Я. Івашкевича, німецька колекціонерка мистецьких творів Л. фон Шнітцлер та ін.

Але винятком є спогади про Кароля Шимановського та К. Бачинського, що потребують, на нашу думку, особливої уваги.

К. Шимановський відіграв надзвичайно важливу роль у житті Я. Івашкевича. Його образ часто виникає на сторінках «Щоденника». Це означало, що велика людина постійно жила у серці письменника. Невипадково тільки йому у «Щоденнику» присвячено чимало записів, які, взяті разом, набувають ознак окремого твору, до якого тяжіють інші згадані письменником факти його життєтворчості.

Крім того, Я. Івашкевич часто згадує або ім'я композитора, або його твори, але вперше він характеризує К. Шимановського 12-го серпня 1939 р., перебуваючи в себе у Ставіську і вступаючи в діалог з поетом Я. Лехонем. Передусім він рішуче не погоджується з лехонівським однобічним поглядом на саму постать цієї великої людини. Письменник не міг змиритися з тим, що Я. Лехонь збіднював значення для Польщі не лише доробку К. Шимановського, а насамперед ту його виняткову роль, яку він відіграв у житті польського народу, у його культурі взагалі.

«Во przecież, – пише Я. Івашкевич, – postać, filozofia, pisarstwo Szymanowskiego – mniej w nim cenię muzyka – to jest związanіe epoki z tym

pogardzanym dziewiętnastym wiekiem, na którego początku i na końcu, jak u bram wejściowej i wyjściowej, stoją Goethe i Nietzsche, ci dwaj ukochani Szymanowskiego autorzy. To, co jest kulturą europejską i co zanika w naszym społeczeństwie z tak zatrważającą szybkością, miało w Szymanowskim chyba ostatniego przedstawiciela w wielkim stylu, ostatniego wielkiego pana i wielkiego artystę, i dlatego nieobecność jego (dzisiaj) daje odczuwać z taką wielką dotkliwością»⁹ [4, s. 127].

Унікальність цієї постаті в історії людства підсилено повторами слів: *останній і великий*: «ostatniego – ostatniego – wielkiego – wielkiego». І цим повтором виражена й велика повага до Шимановського, пишання ним, любов до нього та сум за ним.

Цей запис слугує своєрідним вступом, навіть камертоном до подальших роздумів Івашкевича про Шимановського і починається він з глибоко осмисленого ним уявлення міста композитора не лише в польській історії і польській сучасності, поставивши його в єдиний ряд з великими митцями і філософами світу: Гете – Ніцше – Шимановський.

І тут важливо відмітити невідповідність і особливу значимість того, що основні записи припадають на 1942 р. – *В квітні 1942*, *Через кілька днів (W parę dni później)*, 2 липня 1942 [4, s. 208].

А починається все з *академії*, що відбулася у Варшаві на п'яту річницю смерті Кароля Шимановського, у якій підкреслено великий вплив його музики на всіх присутніх – це була *академія* вільних людей, яких неможливо зробити рабами:

«30 marca 1942

Wczoraj odbyła się tajna akademia w piątą rocznicę śmierci Karola Szymanowskiego. Zebrało się nas czterdzieści osób, jak zwykle w mieszkaniu Jerzego Waldorffa. Grał Drzewiecki i Ekier, na skrzypcach Dubiska, śpiewała Ewa Turska. Ja wygłosiłem słowo wstępne. Muzyka brzmiała tak jakoś intymnie, dostępne, jasne wydawało się wszystko, prawie jak Mozart, tylko z olbrzymim natężeniem wewnętrznym. Mimo wszystkich błędów jest to jednak trwale – to znaczy genialne»¹⁰ [4, s. 187].

---

⁹ «...адже, – пише Я. Івашкевич, – особистість, філософія, письменство Шимановського – менше в ньому я ціную музиканта – це зв'язок епохи з тим зневаженим дев'ятнадцятим століттям, на початку і в кінці кожного, як на брамах входу і виходу, стоять Гете і Ніцше, ці два улюблені автори Шимановського. Те, що є європейською культурою, і що зникає в нашому суспільстві з такою жадливою швидкістю, мало в особі Шимановського, ймовірно, остатнього представника, останно велику людину і великого митця, і саме тому його відсутність (сьогодні) відчувається з таким великим болем» [4, с. 127].

¹⁰ «30 березня 1942 року

Вчора відбулася таємна академія, присвячена п'ятій річниці смерті Кароля Шимановського. Нас зібралося сорок осіб, як зазвичай, у квартирі Єжи Вальдорффа. Грали Дужецький і Екер, Дубіська – на скрипці, а Єва Турська співала. Я виголосив вступне слово. Муzyка звучала так якось інтимно,

Спочатку Івашкевич, який виступив з доповіддю, підкреслює те, що музика Шимановського сприймалася так, начебто композитор звертався до кожного: вона звучала *інтимно, доступно* (brzmiała intymnie, dostępnie), згодом підкреслює значимість події, згадуючи зібрання перших християн:

«Zbieramy się – tak mówiłem mniej więcej – tutaj w tajemnicy, jak pierwsi chrześcijanie w katakumbach, aby w ukryciu odprawiać wspominki po naszych wielkich artystach. I tym większe mamy zaufanie do naszej przyszłości, że teraz musimy się taić z naszymi kultami»¹¹ [4, s. 187].

І хоча вшанування пам'яті відбувалося у квартирі Єжи Вальдорффа, Івашкевич згадує *катакомби*, підкреслюючи тим таємність події, таємність зібрання однодумців, які змушені, ховаючись, віддавати шану своїм культам. І це був акт непокори.

Згадуючи Шимановського, Івашкевич говорить: добре, що він вмер і не дочекався страшних часів окупації, тому що існування в окупації було б для нього нестерпним. [Див.: 4, s. 188].

Продовжуючи далі свої спогади про Шимановського, Івашкевич характеризує його як мужню людину:

«Pamiętam Karola Szymanowskiego podczas tamtej wojny – co prawda nie tak okropnej – zachowywał się niezwykle mężnie. Jak zawsze zresztą ludzie z pozoru słabi, ale których podtrzymuje jakaś wewnętrzna potrzeba istnienia. U Karola – potrzeba istnienia dla sztuki. Jednym z największych naszych artystów był Karol Szymanowski. Nie wątpię, że i teraz, w tych okropnych okolicznościach, znalazłby w sobie męstwo płynące z przekonania, że prawda jest po stronie jego sztuki. W niej znalazłby sposób na przebrnięcie przez okropności epoki i sposób ocalenia swej indywidualności»¹² [4, s. 188].

У цьому записі важливо підкреслити те, що сказане в ньому активізує і розмисли реципієнта про важливу роль мистецтва в житті будь-якої людини, тому що воно спроможне підтримувати її у найскладніші

доступно, все здавалося зрозумілим, майже як у Моцарта, тільки з величезною внутрішньою напругою. Незважаючи на всі недоліки, це все ж таки вічне – тобто, геніальне».

¹¹ «Ми збираємося – так я казав приблизно – тут в таємниці, як перші християни в катакомбах, щоб потай від усіх вшанувати пам'яті наших великих митців. І тим більшу маємо довіру до нашого майбутнього, що зараз мусимо приховувати наші культу».

¹² «Я пам'ятаю Кароля Шимановського під час тієї війни – щоправда не настільки страшної – він поведився надзвичайно хоробро. Як, зрештою, завжди, люди на перший погляд слабкі, але яких підтримує якась внутрішня потреба існування. У випадку Кароля – потреба існування для мистецтва. Одним з найбільших наших художників був Кароль Шимановський. Я не сумніваюся, що і зараз, у цих жахливих обставинах, він знайшов би в собі мужність, яка впливає з переконання, що правда на боці його мистецтва. У ньому він знайшов би спосіб пройти крізь жахи епохи і спосіб зберегти свою індивідуальність».

моменти життя. І не випадково Івашкевич час від часу звертався не лише до самого Шимановського, а й до його творів, залишаючи такі аналітичні записи, як цей:

«Wczoraj grała u nas Umińska ze swoim kwartetem... Grali kwartety Mozarta, Debussy'ego, Ravela i Karola [Szymanowskiego]. Poza tym Umińska przy akompaniamencie Witka Lutosławskiego odegrała parę rzeczy Karola na same skrzypce»¹³ [4, s. 208].

Все це свідчило про те, що кожне звернення до доробку композитора світової слави сприймалося як велика подія.

Створюючи портрет Шимановського, Івашкевич не використовує епітетів, майже у тій же манері буде виконано портрет К. Бачинського, але з деякими відмінностями:

«Wczoraj odbył się ślub Krzysztofa Baczyńskiego z Basią Drapczyńską. W kościele na Powiślu... wygląda bardzo uroczyście. Baczyńscy przystępowali do komunii, oboje tacy drobni, malutcy, dziecienni, powiedziałem potem, że wyglądało to nie na ślub, a na pierwszą komunię. Krzysztof bardzo wzruszony. Z początku nie bardzo go lubiłem, taki był szalenie pewny swoich wierszy. Pamiętam, jak czytał je u nas po raz pierwszy na Nowy Rok 1942, i kiedy spróbowałem mu zrobić parę uwag; jak się od razu postawił okoniem, jak bronił swoich poezji, jakbym ja je atakował z całą powagą. Bardzo mnie to rozśmieszyło, ale kiedy na wiosnę zamieszkał u nas na parę tygodni lecząc się na tę swoją astmę (Podkowa Leśna doskonale mu robiła na te ataki), kiedy tu posiedział trochę razem za Stasiem Piętakiem, kiedy zaprzyjaźnił się z dziewczynkami, polubiłem go bardzo»¹⁴[4, s. 197-198].

«Wiersze jego nie wszystkie lubię, ale zadziwia mnie łatwość, z jaką je pisze, i jakie mnóstwo! Może trochę za dużo»¹⁴ [4, s. 197].

Якщо портрет великого Шимановського починався з визначення його в польській і світовій культурі, то К. Бачинський був зображений Івашкевичем в момент важливої події в його житті – день весілля, але так, що реципієнт, з одного боку, бачив сам процес вінчання, а з іншого

---

¹³ «Вчора грала у нас Умінська зі своїм квітетом... Грала квітети Моцарта, Дебюссі, Равеля і Кароля [Шимановського]. Крім того, Умінська у супроводі Вітека Лютославського зіграла кілька творів Кароля для однієї скрипки».

¹⁴ «Вчора відбулося вінчання Кшиштофа Бачинського та Басі Драпчинської. У костелі в Повішлі... виглядає дуже урочисто. Бачинські приступали до причастя, обидва такі дрібні, маленькі, дитячі, що я потім сказав, що це виглядало не як вінчання, а як перше причастя. Кшиштоф був дуже зворушений. Спочатку я не дуже його любив, настільки він був шалено впевнений у своїх віршах. Я пам'ятаю, як він вперше читав їх у нас вдома на Новий рік 1942 року, і коли я спробував зробити йому кілька зауважень, як він одразу зайняв оборонну позицію; як він захищав свої вірші, ніби я на них нападав з усією серйозністю. Це мене дуже розсмішило, але коли весною він оселився у нас на кілька тижнів, щоб вилікувати ту свою астму (Підкова-Лесьна добре допомагала йому від цих приступів), коли він сидів тут якийсь час разом зі Стасом Пентаком, коли він запрятелював з дівчатами, я його дуже полюбив».

– психологічний стан молодого. І все це криється за фразою: «wygląda bardzo uroczyście» (виглядало дуже урочисто).

Далі Івашкевич, розповідаючи про Бачинського, підкреслював, як той відстоював своє поетичне бачення світу і гостро реагував на зауваження письменника. Водночас Івашкевич звернув увагу на те, як Бачинський поступово входив у його душу, як поступово він полюбив його.

На завершення варто підкреслити, що «Dziennik (Щоденник) 1939–1945» як документ епохи має величезне історичне, естетичне і пізнавальне значення і потребує подальшого дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бельченко Н. «Я був прибульцем з України». Маловідомі факти з життя Ярослава Івашкевича. *Smart Power Journal*. 2019, 21 червня [Електронний ресурс]. URL: <http://www.ji-magazine.lviv.ua/2021/ya-buv-prybulcem-z-ukrainy.htm>
2. Черчилль У. Речь против Мюнхенского зговора [Электронный ресурс]. URL: <http://smartpowerjournal.ru/210619/>
3. Gronczewski A. Ciemne ścieżki i jasne polany // Iwaszkiewicz J. Dzienniki 1911 – 1955. Warszawa : Czytelnik, 2008. S. 5–27.
4. Iwaszkiewicz J. Dzienniki 1911–1955. Warszawa : Czytelnik, 2008. 576 s.
5. Оляндер Л. К. Гуманізм польської літератури ХХ–ХХІ століть у контексті європейської художньо-філософської думки. Луцьк : Вежа-друк, 2012. 404 с.
6. Тиховська О. Тиша... яка вона перед грозою? 3 грудня 2020 р. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.facebook.com/groups/klaptiky.chuvstv/posts/2825258467754062/>
7. Вервес Г. Д. Івашкевич Ярослав. *Українська літературна енциклопедія*. Т. 2. Київ : Українська радянська енциклопедія, 1990. С. 295.

REFERENCES

1. Belchenko, N. (2021), “‘I was an immigrant from Ukraine’. Little-known facts from the life of Yaroslav Ivashkevich” [“‘Ja був przybultsem z Ukrainy’. Malovidomi fakty z zhyticia Yaroslava Ivashkevycha”], available at: <http://www.ji-magazine.lviv.ua/2021/ya-buv-prybulcem-z-ukrainy.htm> (in Ukrainian).
2. Churchill, W. (2019), “Speech against the Munich conspiracy” [“Rech’ protiv Myunkhenskogo zgovora”], *Smart Power Journal*, 21 June, available at: <http://smartpowerjournal.ru/210619/> (in Russian).
3. Gronczewski, A. (2008), “Dark paths and bright glades”, *Iwaszkiewicz, J. Journals 1911-1955* [“Ciemne ścieżki i jasne polany”, Iwaszkiewicz, J. Dzienniki 1911-1955], Czytelnik, Warszawa, pp. 5-27. (in Polish).
4. Iwaszkiewicz, J. (2008), *Journals 1911-1955 [Dzienniki 1911-1955]*, Czytelnik, Warszawa, 576 p. (in Polish).
5. Oliander, L.K. (2012), *Humanism of Polish literature of the 19th–21st centuries in the context of European artistic and philosophical thought [Humanizm polskoi literatury XX-XXI stolit u konteksti yevropeiskoi khudozhno-filosofskoi dumky]*, Vezha-druk, Lutsk, 404. (in Ukrainian).
6. Tyhovska, O.Ya. (2020), “Silence... what is it like before the storm?”, available at: <https://www.facebook.com/groups/klaptiky.chuvstv/posts/2825258467754062/> (in Ukrainian).
7. Verves, H.D. (1990), “Ivashkevich Yaroslav”, *Ukrainian literary encyclopedia*. Vol. 2 [“Ivashkevych Yaroslav”, *Ukrainska literatura entsyklopediia*. T. 2], *Ukrainska radianska entsyklopediia*, Kyiv, p. 295. (in Ukrainian).

ЕСЕЙ МАРІ ДЕ ВО ФАЛІПО «БУДИШИН – ДУХОВНА СТОЛИЦЯ ЛУЖИЧАН»

Ярема Кравець

Кандидат філологічних наук, доцент,
Кафедра світової літератури,
Львівський національний університет імені Івана Франка (УКРАЇНА),
79000, Львів, вул. Університетська, 1,
e-mail: yaremakravets@gmail.com

UDC: 908 (=165.5):001.891

РЕФЕРАТ

У статті розглядається одна із сторінок зацікавлення Лужицею французької славістики Марі де Во Фаліпо (1862–1946), ентузіастки вивчення лужицької культури, літератури, фольклору та міфології. Авторка великої кількості сорабістичних публікацій, друкованих у 20–30-х роках ХХ століття, запропонувала 1928 року цікаву розвідку про інтелектуальну столицю лужичан – місто Будишин. **Метою** статті є висвітлення неординарних епізодів, пов'язаних із дослідженням французькою славісткою багатомовної історії Будишина (Бауцена), столиці Лужиці. **Дослідницька методика.** У статті використовується системний підхід із застосуванням історико-літературознавчого, генетичного та порівняльного методів. На основі цих методів було з'ясовано причини, що спонукали Марі де Во Фаліпо до зацікавлення історією Будишина. **Результати.** У дослідженні подано факт інтерпретації відомою славісткою історії Будишина, що досі не залучався до наукового трактування в українських сорабістичних студіях. **Наукова новизна.** Стаття є цікавою сторінкою входження сорабістичної студії Марі Фаліпо де Во у значну кількість тих публікацій про лужицькі зацікавлення французької славістики, які вже звучали в українських наукових виданнях. **Практична вартість.** Праця Марі де Во Фаліпо приваблює своєю прискіпливістю, точністю опису, добрим знанням досліджуваного матеріалу, повагою до прагнень найменшого слов'янського народу.

Ключові слова: Марі де Во Фаліпо, сорабістичні дослідження, Будишин, географія, історія, економічний розвиток, національна ідентичність.

ABSTRACT

Yarema Kravets'. *Essay by Marie de Vaux Phalipau «Budyšin as the spiritual capital of the Lusatian people».*

Background. Published in 1928, the article is devoted to an interesting Sorbian Studies paper by the French Slavistic scholar Marie de Vaux Phalipau (1862-1946), totally unknown in Ukrainian-Sorbian research circles. The author of a large number of Sorbian Studies publications and reports dating back to the 1920s and 1930s, she published her work at a time when the Lusatian question rose acute again in European political and cultural circles. **Purpose.** In this article, the French researcher turns to the works by authoritative researchers and admirers of Sorbian culture, viz. the Czech J. Wigaz, Italian of Lusatian origin V. Giusti, Belgian Slavistic A. Vierset, the French man J. Bourgoin, et al. The French Slavistic's work is a major cognitive study presenting not only the history of the Lusatian intellectual capital being developed, but offering a brief historical

excursus: geographical location of Budyšin (Budyshin, Bautzen), story-telling its past through the history of old picturesque monuments, change of different rulers, history of the city's economic growth. There is an extensive «Intellectual Activity» chapter written with great love and liking for the Lusatian people. «The Martyr of the Language» chapter treats the mournful path covered by the Lusatian Sorbian language over the span of the 13th – 18th cc. Never having schools, almost always under the threat of life, the Sorbs passed this language, a substantial corroboration of their Slavonic identity, from one generation onto another. **Results.** Marie de Vaux Phalipau's work, written with great respect and liking for the Lusatian people, valuable by its own meticulousness, accuracy of description, good knowledge of the historical realities, is an important page in a better understanding of the great Sorbian Studies heritage of the French Slavist, author of a large number of studies on the culture and life of the Sorbs.

Key words: Marie de Vaux Phalipau, Sorbian Studies, Budyšin (Budyshin), geography, history, economic development, national identity.

Ім'я французької славістки Марі де Во Фаліпо, дослідниці лужицької культури, літератури, духовності вже не раз звучало під час роботи міжнародних сорабістичних колоквиумів у Львівському національному університеті імені Івана Франка. Мається на увазі її обширна праця «Література лужицьких сербів» [1], попередні розвідки науковиці «Зелена Венеція. Лужицькі Блота» [4], «Легенди і звичаї Верхньої і Нижньої Лужиць» [2].

Серед великої кількості сорабістичних досліджень ентузіастки вивчення сорабістичної культури маємо цікаву розвідку «Будишин, інтелектуальна столиця лужичан» із підназвою «Чудо мови», датовану 1928 роком [3]. Задум цієї під назви авторка пояснила в останньому абзаці, запропонувавши слова Нобелівського лауреата Фредеріка Містрала, який «своїм генієм розбудив із довгого сну чудову Музу нашого Провансу» [3, р. 23]: «Народів не вбивають; слава минулих літ зберігає в собі зародки майбутнього. Пригнічений, уярмлений народ не гине, якщо попри все вміє зберегти свою мову» [3, р. 23]. Названа розвідка, яку французька славістка писала, звернувшись до головних джерел – праць чеха Юрія Вігаза, італійця лужицького походження Вольфанго Джусті, французьких славістів Огюста В'ерсе, Жана Бургуена, вже знаних українській славистиці, складається з наступних розділів: «Місто», «Історія», «Економічний поступ», «Інтелектуальна діяльність», «Від кріпацтва до Академії» і завершального розділу «Чудо мови».

Презентуючи свою сорабістичну розвідку, авторка запропонувала невеличкий пізнавальний історичний вступ: «Будишин, німецькою Бауцен, адміністративний центр об'єднання Верхня Лужиця в Саксонії, з інтелектуальної та економічної точки зору є столицею всіх лужичан. Хоча Віденський конгрес 1815 року розділив країну між Саксонією та Прусією, Хоцебуш (німецькою Готбус), адміністративний центр пруської Лужиці, не применшив давнього престижу Будишина. Навіть для

мешканців Каменця і пруського кордону це завжди одним словом „Місто”, безсумнівно місто» [3, р. 3].

Три перші розділи цієї праці – «Місто», «Історія» та «Економічний поступ» – пропонують докладний опис «ідеального» географічного розташування Будишина, званого «саксонський Нюрнберг» через його довжину і мальовничі пам'ятки – історичний замок Ортенбург, «Сербський Дім» на Лаврській площі, вежа і церква Св. Петра, розділена 1585 року на дві нерівні частини (більшу протестантську і меншу католицьку). Пояс дерев охоплює старе місто і підкреслює його круглу форму найчистішого слов'янського типу, яку не могли змінити жодні трансформації. А сучасний Будишин простягається поза давніми фортечними стінами, він розширюється, збільшується його населення (1871 р. – 13.165 мешканців; 1885 р. – 19.095; 1925 р. – понад 40 тисяч). Видається, що місто зростатиме настільки, що огорне собою гору Любін, легендарну «Бланік», де поховані семеро лужицьких королів зі своїм військом: «У той день, коли Любін опиниться посередині Будишина, говориться в народних переказах, королі прокинуться і поведуть лужичан до нових славних діянь і свободи» [3, р. 5].

У розділі «Історія» Марі де Во Фаліпо подає короткий огляд історії лужичан, зокрема Будишина, перед тевтонським завоюванням як центру мільчанських племен, його важливу роль у боротьбі лужичан – прихильників поляків та німців. «Упродовж наступних століть, – пише авторка цієї студії, – Будишин не раз змінював своїх правителів: перше, а далі друге панування чехів, захоплення міста Брандербурзьким маркграфом, приєднання двох Лужиць до Богемського королівства» [3, р. 6]. Особливо негативними для лужичан виявилися два чеські панування, коли в обидвох Лужицях дуже зросла німецька імміграція – поступово вони набирали переважної більшості в містах, пригнічували місцеве населення не лише в національному розумінні, але й у суспільному. Та все ж довший час лужичани залишалися більшістю в містах настільки, що навіть на початку ХХ ст. вони приймали клятву королю слов'янською мовою.

Будишин часто зазнавав жакіть війни (1429 р., напад гуситів, Тридцятилітня війна, знищення міста військами Валенштейна, почергова окупація міста в час Семирічної війни саксонськими, австрійськими, пруськими гарнізонами. А ще – у травні 1813 року розгром Наполеоном Бонапартом російсько-пруської армії під командуванням Баркляя де Толлі. В історії цю битву назвали «велика баутценівська битва»). Період воєнних гроз для Баутцена закінчився 1815 роком, коли частина Верхньої Лужиці і ціла Нижня Лужиця потрапили під володіння пруського короля. «Відтепер місто пішло шляхом економічного

розвитку: воно знатиме лише ті битви, метою яких буде захист національної культури» [3, р. 8].

Наступний розділ «Економічний поступ» присвячений двом проблемам – розповіді про головніші галузі економічного зросту Будишина, в якому поволі зосередилася торгівля пшеницею та сільськогосподарськими продуктами, що вироблялися у Лужиці. «Залишаючись вірними сорабським традиціям, лужицькі серби є спадковими рільниками – постійними зусиллями багатьох поколінь перетворено на родючі землі піщані ґрунти Верхньої Лужиці та болота Нижньої Лужиці. Ошатні ферми довкола Будишина продукують високосортну пшеницю» [3, р. 8]. Цікавою є характеристика того, за словами французької вченої, «молодечого запалу», який виявляється в багатьох починаннях – активність федерації сорабських соколів Лужиці зі своїм осередком у Будишині, місті, яке має немовби два обличчя, хоча від декількох років у Будишині збільшилася кількість написів слов'янською мовою, впродовж тижня місто є німецьким. Марі де Во Фаліпо пише: «В неділю і свята в ярмаркові дні селянки околиць вносять серед старого каміння яскраві барви гарних національних костюмів, сповнюють повітря співучими звуками лужицької мови – на декілька годин Будишин є слов'янським містом» [3, р. 9].

Обширнішим є наступний розділ цього дослідження «Інтелектуальна діяльність», написаний з великою любов'ю і симпатією до лужицького народу: «Центром усього духовного, політичного, суспільного, мистецького життя Лужиці є „Сербський Дім” („Матиця Сербська”) – ми зауважили його елегантний вигляд, мандруючи містом. На фронтоні будинку – гордий девіз „Сораб опирається і вперто стоїть на своєму”» [3, р. 9]. Французька дослідниця зосередила свою увагу на наступних питаннях: «Сербський Дім» і його значення в духовному інтелектуальному житті Будишина, його мешканців (багата бібліотека, національний етнографічний музей, сербський народний банк, наукове сербсько-лужицьке товариство, засноване 1847 року Яном Смолером, важливе кооперативне товариство, редакційний відділ «Сорабських новин» – єдиного щоденного видання лужицькою мовою). Саме тут друкуються найкращі лужицькі письменники, переклади світової класики, підручники, словники, читанки, які «при неіснуванні шкіл дозволяли дітям вивчати мову їхніх батьків» [3, р. 10]. Але, зазначає Марі де Во Фаліпо, «чим не обмежуються інтелектуальні ресурси Будишина – товариство „Домовіна” поставило перед собою завдання підтримувати смак до театру і до музики» [3, р. 11]. Існує багато аматорських театрів, для яких писали драматичні та історичні поеми видатніші письменники часу. Що ж до музики – «це одна з найславетніших сторінок Лужиці.

Мало народів володіють подібним багатством народних пісень – усі родинні церемонії, всі польові роботи супроводжуються мелодіями, значними своєю красою і своєю давністю» [3, р. 11]. Їхній характер дуже особливий, хоча танцювальні мелодії нагадують то полонези, то сербські кола, а часом бретонські гавоти.

Марі де Во Фаліпо замислюється: «Як так сталося, що народ, який майже тисячу років був підкорений могутнішим від себе народом, який усе робив для того, щоб змусити його забути навіть своє походження, зберіг таке чітке відчуття своєї ідентичності» [3, р. 12]. І наступне питання, яке ставила перед собою авторка цієї розповіді: «Як сталося так, що діти, строго виховані по-німецьки, які розмовляють лише німецькою мовою у школі, під час катехизації, навіть на вулиці, бо їхні вчителі каратимуть їх, якщо перехоплять із ужитком слів'янської мови, ставши дорослими, можуть зберігати велику любов до таких давніх звичаїв, яких не знаходиш у таких традиційних країнах, як Шотландія або Британія? Як може особлива мова, яку ніколи не викладали у школах, навіть початкових, – як вона може не лише зберегтися, але настільки очиститися, що від народного діалекту піднімається до рівня літературної мови настільки, що Варшавський університет надумав створити кафедру лужицької культури?» [3, р. 12]. Відповідь на своє запитання вчена знаходить у словах Людвіка Куби, який з 1886 до 1933 року неодноразово подорожував Лужицею: «Ми перебуваємо серед героїчної нації. Інтелектуали і селяни – всі разом дають свідчення постійного героїзму» [цит. за: 3, р. 12].

Розділ «Мова-мучениця» трактує скорботний шлях, який перейшла лужицька сорабська мова від XIII до XVIII століття (подамо цю інформацію фрагментарно, дотримуючись хронології та літописного викладу, запропонованого авторкою розвідки):

– XIII століття – у Європі розквіт лицарських романів, циклу Круглого столу – вперше вживання вендської (або сорабської) мови спричиняє смертну кару;

– наступного століття, коли в Італії італійською мовою творять Данте, Петрарка, Боккаччо, з'являється «Роман про Троянду», римують свої вірші німецькою мовою майстерзінгери, сорабська мова знов під страхом смерті заборонена 1327 року в Альтенбурзі та Ляйпцігу;

– 1356 року Карл IV, імператор Німеччини і король Богемії, своєю Золотою буллою наказує священникам і графам вивчити мову сербського народу, яким вони правлять. Спираючись на електорів Саксонії та Бранденбурга, німецькі сеньйори виступили проти рішення, надісланого з Праги;

– 1424 року слов'янська мова офіційно зникає в Міску, хоча в Любнові ще використовується в судах. У XIV ст. патриції Бероліна (Берліна) використовували її під час муніципальних дебатів;

– загалом із початку тевтонського завоювання заборонялося користування Біблією слов'янськими літерами; були заборонені святи апостоли Кирило і Мефодій, вперше нав'язувалося вживання німецької мови;

– з посиленням Реформації, яка попервах надавала великих переваг розвитку національної мови, стає сильнішим тиск на лужичан, які фактично були зведені до рабського стану: заборонені проповіді сорабською мовою, а бунт парохіянок у Вітонайці (Вітмансдорфі) проти першого німецького пастора, присланого до парохії, був придушений викликаними драгунами;

– германізація (оніменення) стала особливо сильною під час Тридцятилітньої війни у XVII ст. в тій частині Нижньої Лужиці, що належала Бранденбургу;

– 1714 року король Фрідріх Вільгельм I заборонив вживання сорабської мови в початкових школах; окремі проповіді, які виголошувалися лужицькою мовою, треба було дублювати німецькою. А 1731 року заборонялися шлюби лужичан, які не володіли німецькою мовою;

– 1735 року з'явився декрет, яким зобов'язувалося священників та шкільних учителів усувати слов'янську мову на користь німецької.

І ще один, особливо пам'ятний факт переслідування національної мови: Фрідріх Великий, учень Вольтера, приятель енциклопедистів, виявився ще більш непоступливим, заборонивши під карою смерті розмовляти сорабською мовою у громадських місцях.

Завершуючи цей трагічний розділ переслідування сорабської мови, Марі де Во Фаліпо запитує: «Як сталося, що після такого тривалого мучеництва, переслідувань, що не припинялися впродовж століть, ця слов'янська мова не зникла повністю? Єдине слово приходиться на думку: це чудо!» [3, р. 17].

Останній розділ реферованої праці названий «Чудо мови». Марі де Во Фаліпо пише: «Є ще інший приклад мови, яка змогла зберегтися лише завдяки усній традиції – без шкіл, без граматик, словників; це також слов'янська мова – мова Великої Сербії. Лужицькі сораби не тільки ніколи не мали шкіл, але майже завжди під загрозою життю передавали з покоління до покоління цю мову, яка була значним підтвердженням їхньої слов'янської національності. Вони не могли навіть користуватися нею у своїх молитвах. Першою серболужицькою літературою була церковна література» [3, р. 17].

Марі де Во Фаліпо подавала окремі віхи поступового становлення сорабської літератури:

– використання короткого періоду толеранції лужицької мови під час Реформації (переклад 1548 року «Нового Заповіту» нижньолужицькою мовою, друк кантичок та катехизму 1574 року);

– короткий катехизм Лютера, надрукований верхньолужицькою мовою 1597 року, а також «Новий Заповіт» (1706 р.) і «Біблія» (1728 р.);

– «Новий Заповіт» нижньолужицькою мовою (1709 р.), а також «Біблія» у перші роки XIX ст.;

– перша граматика верхньолужицькою мовою 1679 року, як і перший словник 1721 року.

Великі сподівання для лужицьких патріотів прийшли з появою наполеонівської армії в Лужиці.

«Сорабство, вигнане з міст, із громадського життя, продовжувало жити на селах, у сім'ях. Воно могутньо воскресло в культурному житті народу» [3, р. 18]. Тесля Ян Дейка видає у 1809–1812 роках «Serbski Powedar a Kureg», пастор Юрій М'єн пише вірші лужицькою мовою, інший пастор Андрей Зейлер створює поетичну школу. Творять й інші поети – лірик Ян Цесла, епічний поет Б'єдріх Велемар, шанувальник Байрона; Якуб Барт-Цішинський, національний співець Верхньої Лужиці, який поєднав із шляхетним ліризмом живе відчуття природи та палкий патріотизм. Патріотична поезія вендів стала відгомонам пристрасного чуття народу, який бажає відновити свої матеріальні, а надто духовні сили, усвідомив свою національну приналежність, вирішив за всяку ціну зберегти свої традиції, мову своїх батьків.

Великий подув лібералізму, який пролетів 1848 року Європою, сповнив Лужицю новим запалом. Ще 1835 року серболужицький юрист Клін отримав від саксонського парламенту постанову про шкільний закон, який дозволяв використання для викладання та уроків релігії в початковій школі сорабської мови. «Боротьба за рідну мову, яка розпочалася 1293 року під проводом Бернара д'Ангалета і продовжувалася більше шести століть, за мову, яку зневажали, проганяли з церков, зі шкіл, неодноразово забороняли під загрозою смерті, сьогодні завдяки надзвичайним зусиллям інтелектуальної еліти, любові всього народу ця мова стала багатшою, гнучкішою, живучішою, як ніколи» [3, р. 21], завершувала свою розповідь Марі де Во Фаліпо. І далі: «Вона може перекладати великих поетів античності і світу – Гомера і Шекспіра, підноситься до гідності історії з Михайлом Горніком, учнем Богуславського, підлаштовується до найглибших досліджень філології з Ернестом Мукою, а особливо піддається з винятковою граційністю полотнам простого серболужицького життя» [3, р. 21].

ЛІТЕРАТУРА

1. Vaux Phalipau M. de. La Littérature des Serbes de Lusace. Paris : Éditions des «Amis de la Pologne», 1929. 29 p.
2. Vaux Phalipau M. de. Légendes et coutumes de Haute et de Basse Lusace. Paris : Librairie E. Nourry. 1928. 7 p.
3. Vaux Phalipau M. de. Budyšin, capitale intellectuelle des Lusaciens. Le Miracle de la Langue. Paris : Éditions des «Amis de la Pologne», 1928. 23 p.
4. Vaux Phalipau M. de. Une Venise verdoyante. La Blota lusacienne. Paris: Éditions des «Amis de la Pologne», 1927. 15 p.

REFERENCES

1. Vaux Phalipau, M. de. (1929) *Literature of the Lusatian Serbs [La Littérature des Serbes de Lusace]*, Published by Editions des “Amis de la Pologne”, Paris, 29 p. (in French).
2. Vaux Phalipau, M. de. (1928), *Legends and Customs of the Upper and Lower Lusatias [Légendes et coutumes de Haute et de Basse Lusace]*, Librairie E. Nourry, Paris, 7 p. (in French).
3. Vaux Phalipau, M. de. (1928), *Budyšin, the Spiritual Capital of the Lusatian People. Miracle of language [Budyšin, capitale intellectuelle des Lusaciens]*, Published by Editions des “Amis de la Pologne”, Paris, 1928. 23 p. (in French).
4. Vaux Phalipau, M. de. (1927), *The Green Venice. Lusatian Swamps [Une Venise verdoyante. La Blota lusacienne]*, Published by Editions des “Amis de la Pologne”, Paris, 1927. 15 p. (in French).

ФУТУРИСТИНА КУХНЯ ЯК МОДЕЛЬ ФУТУРИСТИЧНОГО СВИТОГЛЯДУ

Данило Рега

Кандидат філологічних наук, доцент,
Кафедра світової літератури і порівняльного літературознавства,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника (УКРАЇНА),
76018, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57,
e-mail: danylo.reha@pnu.edu.ua

UDC: 821.12+82.091

РЕФЕРАТ

Мета. Статтю присвячено одній з моделей футуристичного світогляду, а саме футуристичній кухні. **Дослідницька методика.** У процесі дослідження застосовано історико-літературний метод, а також принципи культурно-історичної школи. **Результати.** Здійснений переклад основних постулатів футуристичної кухні, викладених у книзі «La cucina futurista» («Кулінарна книга футуризму», 1932) й проаналізовані основні підходи творення футуристичної кухні як однієї з моделей футуристичного світогляду. **Наукова новизна.** Вперше здійснений переклад українською мовою уривків тексту Ф.Т. Марінетті «La cucina futurista» («Кулінарна книга футуризму») (1932 р.), а також досліджена футуристична кухня з позиції формотворчої моделі футуристичного світогляду. **Практичне значення.** Дана стаття може бути використана для подальшого дослідження історії і теорії футуризму, а також під час написання різноманітних наукових проєктів.

Ключові слова: кухня, модель, світогляд, футуризм, маніфест.

ABSTRACT

Danylo Reha. Futuristic cuisine as the model of futuristic worldview.

Aim. The article deals with the one of the models of the futuristic worldview, namely the futuristic cuisine. **Methods.** During our research were used the historical criticism and the principles of the cultural-historical school. **Results.** As the result of our research were translated the main postulates from the book by F. T. Marinetti's «La cucina futurista» («The Futurist Cookbook», 1932) and were analyzed the main approaches to create futuristic cuisine as one of the models of the futuristic worldview. **Scientific novelty.** For the first time was made the Ukrainian translation of the text by F. T. Marinetti's «La cucina futurista» («The Futurist Cookbook») (1932), as well as researched futuristic cuisine from the position of a formative model of the futuristic worldview. **The practical significance.** This article can be used for further research into the history and theory of futurism. Scientific research results can be used in various scientific projects.

Key words: cuisine, model, worldview, futurism, manifest.

Різноманітні літературно-мистецькі процеси кінця ХІХ століття в різних варіаціях відобразили всю ситуацію, яка складалася в країнах Європи. Суспільні, політичні, технологічні та мистецькі вияви заклали ґрунт для створення різноманітних радикальних мистецьких напрямів, як-от футуризму. Такий ґрунт виявився доволі сприятливим, позаяк основним його завданням стало виявлення тих чинників у суспільстві, які призвели до такого стану, а саме: нігілізму, релятивізму та невизначеністю перед настанням ХХ століття. Т. Мічка зауважив, що «футуризм припадає на період, коли на старому континенті, пошарпаному ідейними суперечностями й враженому технічно-політичними змінами, не було ще чіткого вибору напряму розвитку» [4, с. 33]. Власний варіант окреслення подальшого вектору розвитку мистецтва здійснили італійські футуристи на чолі з Філіппо Томмазо Марінетті. Започаткувавши новий мистецький напрям, Ф.Т. Марінетті та інші учасники Дж. Балла, У. Боччоні, К. Карра, Л. Руссоло, Дж. Северіні стали втілювати в життя означений ними футуристичний світогляд, який є сукупністю моделей, які своєю чергою дешифрують змістово-інтенційні прояви цього авангардного напряму [див.: 6].

У межах футуристичного світогляду існувало безліч його конструктів, наприклад:

- модель візійної поезії футуризму;
- індивідуальна модель поета-футуриста (модель поведінки);
- футуристична модель суспільства;
- урбаністична модель футуризму;
- мовна модель футуризму;
- модель футуризму ставлення до історії і мистецтва;
- футуристична модель стосунків чоловіка та жінки;
- любовна модель футуризму [6, с. 116–121].

Однак, існували й інші, не менш важливі моделі, про які звертали свою увагу деякі дослідники. Так, К. Пінкус у статті «Futurism: Proto Punk?» («Футуризм: прото-панк?») [див.: 5] оповідає про те, що футуризм прагнув заволодіти всіма можливими аспектами життя, проникнути в найпотемніші його закутки, проїняти футуристичним духом усе, що тільки можливо. Італійські футуристи працювали не тільки над поетичним його вираженням, але й, до прикладу, креаціоністським (створювали макети футуристичних приладів і т.д.), розвивали футуристичну моду (темні костюми та вузькі краватки), а також футуристичну кухню та футуристичний спорт. Футуристи прагнули культивувати „футуристичний” спосіб життя. К. Пінкус розглядає футуризм як передумову виникнення такої молодіжної субкультури, як панк, що виник наприкінці 60-х – на початку 70-х років ХХ ст. Авторка К. Пінкус

порівнює у своїй праці Ф. Т. Марінетті з британським музикантом та продюсером Малкольмом Маклареном: «Обидва чоловіки мали сильні власні „я” і позиціонували себе батьками започаткованих ними рухів у мистецтві <...> Марінетті, щоправда, більше контролював розвиток футуризму наприкінці, тому що він працював зсередини нього, ніж був осторонь» [5]. Дослідниця помічає спільні риси між італійськими футуристами та “новими” панками у стилі одягу, погляді на музику та практично тотожному ставленні до фашизму. Останній аспект залишається досі відкритим, позаяк якщо футуризм кореспондувався з фашизмом, то питання носіння свастики на елементах одягу може корелюватися або з усвідомленістю цього, або з бажанням прорекламувати фашизм [5].

Дослідники М. Кірбі та В. Кірбі у праці «Futurist performance» («Футуристичний перформенс», 1986 [2]) звертають увагу на те, що стиль життя, який пропагувався футуристами, в подальшому вплинув на розробку футуристичної музики, сценографії, театру і т. д.

У 30-ті роки ХХ ст. представники футуризму переглянули традиційні погляди людства на споживання їжі й видали у 1932 році книгу «Футуристична кухня» (автори Ф. Т. Марінетті та К. Філья). У ній містяться не тільки революційні заклики до змін усталених норм, а й пропонуються нові футуристичні рецепти страв, а також поради як облаштувати приміщення для споживання їжі. Повстаючи проти практики, писав Ф. Т. Марінетті, «ми, футуристи, нехтуємо прикладом і заповітом традицій, прагнучи будь-що винайти щось нове – щось таке, що всім іншим видасться цілковитим божевіллям» [3, с. 70]. Окрім скептичного ставлення і прагнення перегляду відношення італійців до їхньої національної страви – спагетті, футуристи закликали до «гармонійного (повсякчас оригінального) поєднання смаку і кольору страв під час прикрашання столу (кришталю, посуд та ін.)», наполягали на «абсолютній оригінальності страв». Під час самої трапези людина повинна бути підготовленою до споживання найрізноманітніших продуктів. На думку футуристів, необхідно широко використовувати «мистецтво ароматів, пробуджуючи бажання спробувати страву» [3, с. 28]; футуристи вважали, що необхідно цілком переобладнати кухню і забезпечити її науковим інструментарієм, наприклад: озонатором, який додасть аромат озону напоям і стравам, ультрафіолетовими лампами, електролізерами для розкладання вичавлених соків з метою подальшого отримання нового продукту з новими властивостями, колоїдними млинами для перемелювання борошна, сухофруктів, прянощами, автоклавами з центрифугами, а також діалізаторами [3, с. 30].

Культура споживання їжі італійцями в першій третині ХХ століття була, як зазначає Л. Чемберлен, «млявою та позбавлена оригінальності та енергії» [3, с. 190]. Книга Ф. Т. Марінетті «La cucina futurista» («Кулінарна книга футуризму»), «представила суперечливі страви та вказівки щодо того, що і як їсти» <...> Марінетті прагнув спровокувати кулінарний переворот «італійського способу харчування...» [1].

Кулінарна книга футуризму була написана з метою розірвати установлені століттями шаблони традиційних підходів готування і споживання їжі. Ф. Т. Марінетті та інші футуристи прагнули органічно вписати цю сферу людського життя в динамічне та технологічне ХХ століття. Італійський лідер футуризму розглядав різноманітні овочі та фрукти не просто як овочі та фрукти, а як важливі «будівельні блоки» будь-якої страви й приділяв пильну увагу кольорам і формам, а не смакам інгредієнтів.

Нижче наведемо переклад основних постулатів, викладених у книзі Ф. Т. Марінетті «Кулінарна книга футуризму». На думку Ф. Т. Марінетті, необхідно дотримуватися наступних правил, щоб приготувати страву та спожити її згідно канонів футуристичної кухні:

«1. Оригінальність і гармонія в сервіруванні столу (кришталь, фарфор, декор), враховуючи смаки та кольори продуктів.

2. Абсолютна оригінальність страв.

„Ліплене м'ясо”

Рецепт: лосось з Аляски в променях сонця з соусом „Марс”. Візьміть хорошого лосося, спійманого в морях Аляски, поріжте його скибочками й покладіть їх на гриль, посипте перцем і сіллю, приправте маслом і смажте до золотистого кольору. Після цього додайте розрізані навпіл помідори, попередньо обсмажені на грилі з петрушкою і часником.

Безпосередньо перед подачею, викладіть скибочки філе анчоусів у шаховому порядку. На кожен шматочок покладіть кільце лимона з каперсами. Приготуйте соус із анчоусів, зварених круто яєчних жовтків, базиліка, оливкової олії та невеликої склянки італійського лікеру „Aurum”. Все це перемішайте та пропустіть крізь сито (рецепт від Булгероні – шеф-кухаря ресторану „Penna d'Oca”).

Рецепт: вальдшнеп з соусом Венера. Візьміть хорошого вальдшнепа, обпачуйте його, накрийте його шлунок скибочками прошутто й жирним беконом, покладіть на пательню з маслом, сіллю, перцем, ягодами ялівцю й готуйте при високій температурі в духовці протягом 15 хвилин, поливаючи вальдшнепа коньяком. Через 15 хвилин вийміть й одразу покладіть на великий квадратний шматок хліба, змоченого ромом і коньяком, накрийте його листовим тістом.

Потім знову поставте в духовку, поки тісто добре не прожариться. Подавайте з соусом: півсклянки марсали і білого вина, чотири столові ложки чорниці і трохи дрібно нарізаної цедри апельсина, варіть все разом 10 хвилин. Помістіть соус в соусницю й подавайте дуже гарячим (рецепт від Булгероні – шеф-кухаря ресторану «Penna d'Oca»).

3) Апетитні харчові скульптури - оригінальна гармонія форми та кольору, які тішать очі та збуджують уяву, перш ніж губи торкнуться їх.

Рецепт: скульптура з м'яса, створене художником-футуристом К. Фільї. Ця страва символізує всі ландшафти Італії й готується зі смаженої великої циліндричної котлети з фаршу з телятини, фаршированої одинадцятьма різними видами варених зелених овочів. Циліндр, що стоїть вертикально в центрі тарілки, прикрасьте шаром меду та покладіть біля основи кільця сосисок, які лежать на трьох обсмажених до золотой скоринки курах.

„Екватор” + „Північний полюс”

Рецепт: істівна скульптура „Екватор” + „Північний полюс”, створена художником-футуристом Енріко Прамполіні, складається з яєчних жовтків та устриць, приправлених перцем, сіллю та лимоном.

У центрі виходить конус з міцно збитого яєчного білка зі шматочками апельсина, які уособлюють сонце. Вершина конуса усипана шматочками чорного трюфеля, вирізаними у вигляді чорних літаків, що підкорюють горизонт.

Ці ароматні, кольорові та приємні на дотик харчові скульптури вдало поєднуються між собою.

4) Не використовуйте ніж і виделку під час споживання страв. Вони шкодять первісним тактильним відчуттям.

5) Використовуйте парфуми та різноманітні запахи під час споживання їжі. Кожна нова страва повинна супроводжуватися новим запахом, який будуть роздувати електричні вентилятори.

6) У перервах між стравами слухайте музику.

7) Під час трапези уникайте довгих розмов і політичних тем.

8) Дозовано використовуйте поезію і музику як несподівані інгредієнти, щоб підкреслити смаки певної страви з їх чуттєвою інтенсивністю.

9) Збільшуйте цікавість, подив і уяву перед очима та носами гостей швидкими презентаціями між стравами, щоб гості визначилися, які страви їстимуть, а які ні.

10) Готуйте та подавайте канапе, які містять десять, двадцять смаків і які можна спробувати за кілька секунд. У футуристичній кулінарії ці канапе володіють тією ж підсилювальною функцією, що й образи в літературі. Якийсь один смак може розповісти цілу історію життя, любовні пригоди або про подорож на Далекий Схід.

11) Безліч приладів на кухні: озонатори, щоб надати рідинам і їжі аромат озону, ультрафіолетові лампи (оскільки багато продуктів при опроміненні

ультрафіолетовими променями набувають активних властивостей, стають більш засвоєваними, запобігаючи рахіту у молоді, дітей), електролізери для розкладання соків та екстрактів тощо таким чином, щоб отримати з продукту новий продукт з новими властивостями, колоїдні млини для подрібнення борошна, сушених фруктів, ліків тощо; атмосферні та вакуумні дистилятори, відцентрові автоклави, діалізатори. Всі ці пристрої необхідно використовувати з науковим підходом, не готуйте їжу на пару, адже це руйнує активні речовини продуктів (вітаміни тощо).

Враховуйте хімічні властивості інгредієнтів: кислотність і лужність соусів. Це слугуватиме для виправлення можливих помилок: занадто мало солі, занадто багато оцту, занадто багато перцю або занадто багато цукру» [3, с. 28–30].

Як бачимо, модель футуристичної кухні органічно відбивала всі основні постулати, викладені в «Першому маніфесті футуризму» (1909 р.), але в площині кулінарії. Ф. Т. Марінетті прагнув перенести бунт, агресію, відвагу, заперечення минулого, прогрес, інновації та епатаж саме в царину куховарства.

Дана розвідка є початком майбутнього комплексного вивчення інших моделей футуристичного світогляду, адже це дозволить сформувати цілісну картину футуристичного світогляд різноманітних варіантів футуризму. У подальшому отримаємо змогу порівнювати їх, виокремлюючи спільні та відмінні риси, а також на тлі їхнього розвитку та функціонування в різних національних літературах простежувати особливості реалізації моделей у кожній окремо взятій літературі. Це дасть змогу проводити типологічні зіставлення футуристичних моделей у творчості митців-футуристів, а також перспективно дослідити генезу футуризму в призмі розвитку світової культури ХХ століття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Arnold A. The Intentionally Scandalous (1932). Cookbook That Stands the Test of Time. *Bon appétit*. Дата оновлення: 06.05.2023. URL: <https://www.bonappetit.com/story/the-futurist-cookbook> (дата звернення 11.05.2023).
2. Kirby M., Kirby V. Futurist Performances. New York : PAJ publications, 1986. 336 p.
3. Marinetti F. T. The Futurist Cookbook. London : Penguin Classics, 2014. 204 p.
4. Mieczka T. Czas przyszły niedokonany: o włoskiej sztuce futurystycznej. Katowice : Uniwersytet Śląski, 1994. 200 s.
5. Pinkus K. Futurism : Proto Punk? *The Nuevan Pop Cultural Archive*. Дата оновлення: 10.05.2023. URL: <https://www.unknown.nu/futurism/protopunk.html> (дата звернення: 12.05.2023).
6. Пера Д. Футуристична модель (теоретичний аспект). *Літературознавчі студії : компаративний аспект* (пам'яті докторів наук, професорів В. Г. Матвішина та М. В. Телпінського присвячується). Івано-Франківськ, 2013. Вип. I. С. 116–121.

REFERENCES

1. Arnold, A. "The Intentionally Scandalous (1932). Cookbook That Stands the Test of Time", available at: <https://www.bonappetit.com/story/the-futurist-cookbook> (in English).

2. Kirby, M. and Kirby, V. (1986), *Futurist Performances*, PAJ publications, New York, 336 p. (in English).
3. Marinetti, F.T. (2014), in Chamberlain, L. (Ed.), *The Futurist Cookbook*, Penguin Classics, London, 204 p. (in English).
4. Michka, T. (1994), *About Italian Futuristic Art [Czas przyszły niedokonany: o włoskiej sztuce futurystycznej]* Katowice, 200 p. (in Polish).
5. Pinkus, K. "Futurism: Proto Punk?", available at: <https://www.unknown.nu/futurism/protopunk.html> (in English)
6. Reha, D. (2013), "Futuristic model (theoretical aspect)", *Literary studies: comparative aspect (dedicated to Doctors of Philological Sciences (Full Professors V. Matviishyn and M. Teplinskyi))*, Vol. 1, pp. 116-121. (in Ukrainian).

ПРОБЛЕМАТИЗАЦІЯ У ПЛОЩИНІ СТРУКТУРИ НАУКОВОГО ПРЕДМЕТА (ЛЕКЦІЙНІ МАТЕРІАЛИ ДО ТЕМИ)

Ігор Козлик

Доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри,
Кафедра світової літератури і порівняльного літературознавства,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника (УКРАЇНА),
76018, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57,
e-mail: igor.kozlyk@pnu.edu.ua

UDC: 82.0:001.82

РЕФЕРАТ

У науково-методичній статті представлені аналітично систематизовані матеріали до теми «Структура наукового предмета» з навчальної дисципліни «Сучасна літературознавча епістемологія». **Мета.** Надати здобувачам освіти адаптований матеріал для самостійного опрацювання теми. **Дослідницька методика.** Аналітична систематизація та навчально-методична адаптація. **Результати.** Подано варіант актуалізації традиційної літературознавчої методології у проєкції на засади системомиследяльнісного підходу. **Наукова новизна.** Вперше подано літературознавче висвітлення феномена проблематизації з послідовним урахуванням напрацювань загальної методології Г. П. Щедровицького. **Практичне значення.** Стаття може бути використана у підготовці лекцій, семінарських занять та в самостійній роботі з курсу «Сучасна літературознавча епістемологія».

Ключові слова: проблематизація, доннаукове знання, наукове знання, постнаукове знання, загальна методологія, літературознавча епістемологія, науковий предмет, наукова творчість.

ABSTRACT

Ihor Kozlyk. *Problematization in the plane of the structure of the scientific subject (Lecture materials on the topic).*

The scientific-methodological article deals with the analytically systematized materials on the topic «Structure of a scientific subject» from the educational subject «Modern Literary Epistemology». **Aim.** To present students with adapted material for independent study of the topic. **Methods.** Analytical systematization and educational and methodical adaptation. **Results.** A variant of actualization of the traditional literary methodology in the projection on the principles of the system-thought-activity approach is presented. **Research novelty.** For the first time, a literary study of the problematization phenomenon is presented with a sequential consideration of the developments in the general methodology of H.P. Shchedrovitsky. **Practical meaning.** The article can

be used to prepare lectures, seminar classes and for independent work in «Modern Literary Epistemology».

Key words: problematization, pre-scientific knowledge, scientific knowledge, post-scientific knowledge, general methodology, literary epistemology, scientific subject, scientific creativity.

*Пам'яті кандидата фізико-математичних наук,
старшого наукового співробітника
Тетяни Олексіївни Цветкової*

13 жовтня 1972 року, читаючи лекцію у Левенському католицькому університеті (Королівство Бельгія), французький психоаналітик, психіатр і філософ Жак Лакан (1901–1981) зазначив: «...будь-яке питання формулюється завжди лише на основі відповіді, а не у сумніві. Люди задають питання, тільки коли у них вже є відповідь. Мені видається, це жорстко обмежує сферу питання. Тим не менше це дало мені можливість визначити, що таке відповідь для кожного конкретно. Звісно, відповіді у всіх різні. І дійсно, саме це є перешкодою для того, що ми так увічливо називаємо комунікацією» [7, 07 min. 43 sec. – 09 min. 40 sec.].

Сказане Ж. Лаканом асоціюється з питанням про феномен проблематизації, розгляд якого входить у проблемне коло наскрізної для епістемології теми про специфіку наукової діяльності й особливості наукового знання.

Глом для розгляду даного питання є розмежування наявних різновидів людського знання. Йдеться про розрізнення донаукового, наукового і постнаукового знання, яке, спираючись на напрацювання Юрія Лотмана, можна уявити у таблиці:

Донаукове знання	Наукове знання	Постнаукове знання
Побутовий (емпіричний) повсякденний життєвий досвід, «здоровий глузд» і первісна ясність уявлень про питання, складність яких не усвідомлена.	Знання, що виникає як подолання повсякденного побутового досвіду («здорового глузду») на основі продуктивного нерозуміння того, що на донауковому етапі здавалося ясным і зрозумілим. Це проблематизоване знання. «Наука починається з того, що ми, вдивляючись у звичне і, здавалося б, зрозуміле, несподівано відкрива-	Результативне знання, одержане шляхом відносно остаточного вирішення науковими методами проблем, де знято проблемність поставлених питань. Наукові відповіді не абсолютні, вони втрачають свою цінність, коли методологія, на основі якої вони були одержані, втрачає чинність і замінюється новим підходом.

«Наївний реалізм „здорового глузду”, – читаємо у Ю. Лотмана, – вважає, що він буде ставити питання, а наука – відповідати на них». Але насправді ситуація зовсім інша, бо «наука не є інструментом для отримання відповідей», «завдання науки – *правильна постановка питання*», яка визначається у процесі «вивчення методів руху від незнання до знання» і з'ясування того, чи може взагалі «дане питання привести до відповіді. Отже, все коло методологічних питань, усе, що пов'язане з самим шляхом від питання до відповіді (а не з самою відповіддю), – належить науці» [8, с. 19].

У категоріях французького філософа Анрі Бергсона (1859–1941) це можна сформулювати так: якщо донаукове знання перебуває в царині інстинктивної активності, то наукове знання є наслідком інтелектуальної активності [див. про це: 2, с. 154, 158; 3, с. 101]. Інтелектуальна активність є породженням творчості як буттєвого оприявлення людини. А творчість, яка, на думку В. Гомбровича, «не є наслідком», «не можна вивести з того, що вже існує», так само як «бути кимсь – це постійно довідуватися, хто ти, а не знати про це наперед» [6, с. 184–185]. Мабуть, саме тому «найкращий спосіб розв'язати старі проблеми – поставити нові» [6, с. 187].

Звідси – «науці не слід братися за вирішення ненаукових за своїм походженням чи неправильно поставлених питань, а споживачеві наукових знань, аби уникнути розчарування, не варто висувати до неї таких вимог. Наприклад, питання: „Чому мені подобається вірш Пушкіна (Блока чи Маяковського)?” – у такому вигляді не є предметом наукового розгляду. Наука не покликана відповідати на всі питання і обмежена певною методикою» [8, с. 20].

Щоб питання могло стати предметом науки, роз'яснює учений, «потрібно попередньо домовитися» про те, в аспекті якого саме наукового предмета (дисципліни) воно нас цікавить. «Після цього поставлене питання доведеться переформулювати на мові термінів відповідної науки та вирішувати доступними їй засобами. Звичайно, отримані у такий спосіб результати можуть видатися занадто вузькими і спеціальними, та наука не може запропонувати нічого, крім *наукової істини*» [8, с. 20].

Але не варто думати, що відзначена суперечність між донауковим, науковим і постнауковим етапами знання – це «непримиримий антагонізм. Кожен з цих моментів потребує інших: наука не тільки бере сирий матеріал зі сфери повсякденного досвіду, а й має потребу у контро-

люючій кореляції свого руху зі світом „здорового глузду”, бо цей найвний і грубий світ є тим єдиним світом, у якому живе людина» [8, с. 19–20].

У певному зв'язку зі сказаним, але в проекції на площину загальної методології (діяльнісного чи мислєдіяльнісного підходу), висвітлює явище наукової проблематизації Г. Щєдровицький. Методолог, суголосно зазначеному Ю. Лотманом, виходить з того, що «наука вирішує не ті завдання, які *потрібно* вирішити, а лише ті, які вона *може* вирішити» [10, с. 284].

Здійснення науково-дослідної діяльності, як відомо, передбачає формулювання цілей у вигляді тематичних завдань, тобто переведення проблеми в нестандартні завдання, і цим – вихід до планування свідомих й змістовних рішень. Саме з отримання завдання та його виконання у формі рішення нестандартної задачі й починається, власне кажучи, науковий пошук.

Нестандартність означає те, що така задача не вирішується наявними засобами і вимагає проблематизації, тобто «фроздумів», зосередження дослідника на власній мислєдіяльності – як на її досвіді (знання про знання), так і на тому, що у цьому досвіді відсутнє (знання про незнання = власне проблема). А це останнє можливе тільки у тій системі знання, яку можна назвати площиною структурно-функціонально організованого простору: тут порожні, незаповнені місця структури існують так само, як і морфологічно заповнені місця.

Необхідне для проблематизації структурно-функціональне представлення систем мислення і діяльності, з власне методологічної точки зору, включає:

- уявлення про продукт процесу рішення проблемної задачі;
- уявлення про первісний матеріал;
- уявлення про засоби мислення й діяльності;
- уявлення про методи рішення проблемної задачі [див. про це: 11, с. 468].

Звідси: для проблематизації основне питання полягає в тому, чи є в наявності такий функціонально організований простір, який дозволяє пізнати те, чого ще немає, що ще невідоме у процесі вирішення задачі і що необхідне для досягнення тих чи інших цілей. Проблематизації підлягають усі складові рівні наукового предмета: *факти, засоби вираження, методи та методики, онтологічні схеми та картини, моделі, сукупність загальних знань, проблеми і цілі та завдання* [див. про це: 11, с. 459–461, 463, 466, 467, 469, 470–471]. У цілому задачі теж виконують у процесі дослідної роботи регулятивну функцію, розглядаючи об'єкт з нової сторони, виокремлюючи в ньому нові властивості,

організуючи взаємодію між «новими» і «старими» знаннями як засіб для досягнення намічених цілей [див. про це: 13, с. 636–637].

Трактування проблематизації у площині діяльнісного підходу орієнтоване на максимально чітке усвідомлення й окреслення кінцевого результату діяльності: «Тут два принципово різних підходи, – зазначав Г. Щедровицький у одній із бесід 1989 р.: – *прогноз природної зміни світу та певні програми, проекти, плани робіт.* У зв'язку з цим усе, що я буду обговорювати, є не так прогноз, як план моїх особистих дій – те, що я маю зробити. Настане майбутнє чи ні – залежить від того, наскільки правильно і точно я буду накреслювати стратегічні лінії своєї власної роботи, наскільки буду наполегливий і розумний у їхньому досягненні. Звісно, коли я кажу „мої плани”, то маю на увазі не себе особисто, а окремих людей, їхні групи, керівників кожної країни, людство у цілому. ...Отже, моя основна теза: щоб обговорювати майбутнє, потрібно ще в мисленнєвій роботі до нього вийти. І водночас не стільки прогнозувати, як зайнятися розробкою програм й оргпроектів, *народжуваних з осмислення минулого.* Саме останні я буду видавати за те, що необхідно історії, і тільки у такому сенсі буду здійснювати прогноз» [14, с. 3, 4; курсив мій. – І. К.]¹.

Щоправда, висвітлення питання про проблематизацію на основі діяльнісного підходу, на мою думку, має бути доповнено розумінням того, що і в сфері науки діють як закономірності, так і антизакономірності, як закон, так і випадок, адже наукова діяльність теж є творчістю. Тут ми маємо справу не тільки з процесами систематизації, комбінування та синтезу, на що зазвичай звертають увагу дослідники, не лише з плануванням і методологічною організацією, на чому наполягають представники «кола Щедровицького», а й з тим, що «засвоєння знань не може репрезентувати себе інакше, ніж через усвідомлення ще більшого невігластва» [див.: 1, р. 23]. Через те, що більшість об'єктів науки вже раніше були розглянуті і тому увійшли в ту чи ту концепцію, наука, на думку австрійсько-американського філософа Пола Фейєрабенда (1924–1994), не повинна розглядати факти «як це прийнято», а обов'язково мусить рухатися незвіданим шляхом, ставлячи перед собою нові завдання і за необхідності створюючи нову площину фактів [див.: 4, с. 77, 80, 149, 318]. А це не тільки призводить до виникнення різних (подеколи аж до несумісності) теорій та до множення дослідницьких підходів і

---

¹ Ще більш однозначно щодо можливостей прогнозування ще в 1960-ті роки висловився тоді ще радянський психолог і математик Володимир Лефевр (1936–2020), який зазначав: «Але ж прогнозів не буває і не може бути. ...У світі діяльності є плани, проекти і програми. Які там можуть бути прогнози?» [цит. за: 12, с. 547].

програм, не лише спонукає до налагодження конструктивних зв'язків між ними, а водночас актуалізує свідомість того, що учений у своїй творчості повинен бути постійно готовим до того, що він може вийти за межі попередньо запланованого ним плану евристичних дій², бо результати інтелектуальних зусиль не можна абсолютно точно передбачити наперед. І це теж є невід'ємною особливістю реального гносеолого-евристичного процесу.

Загальну (тобто не обмежену сферою науки і водночас корельовану з нею) інтерпретаційну проекцію феномена проблематизації окреслив Мішель Фуко (1926–1984), який казав: «Роль інтелектуала постає не в тому, щоб говорити іншим, що їм робити.

...Робота інтелектуала ...в тому, щоб за допомогою аналізу, який він здійснює у своїх сферах, заново запитувати очевидності й постулати, стрясати звички й способи дії та думки, розсіювати те, що прийнято за відоме, заново переоцінювати правила й настанови і, виходячи з цієї репроблематизації (де він відправляє своє специфічне ремесло інтелектуала), брати участь у формуванні певної політичної волі (де він виконує свою роль громадянина)» [5, с. 323].

Цей погляд, на мою думку, і сьогодні зберігає свою чинність, актуалізуючи можливість аналітичного різноплосинного висвітлення даного питання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Bauman Z. Postmodernity, or living with ambivalence. *A postmodern reader* / J. Natoli & L. Hutcheon (Eds.). Albany: State University of New York Press, 1993. P. 9–24.
2. Бергсон А. Творческая эволюция : пер. с фр. В. Флеровой / вступ. ст. И. Блауберг. Москва : ТЕРРА-Книжный клуб ; КАНОН-пресс-Ц 2001. 384 с.
3. Делёз Ж. Критическая философия Канта : учение о способностях. Бергсонизм. Спиноза. Москва : ПЕРСЭ, 2000. 480 с.
4. Фейерабенд П. Избранные труды по методологии науки : пер. англ. и нем. А. Л. Никифорова / общ. ред. и вступит. ст. И. С. Нарского. Москва : Прогресс, 1986. 542 с.
5. Фуко М. Забота об истине. Беседа с Франсуа Эвальдом. *Фуко М. Воля к истине : по ту сторону знания, власти и сексуальности. Работы разных лет* : пер. с франц. Москва : Касталь, 1996. С. 307–326.
6. Гомбрович В. Щоденник : у 3 т. : пер. з польськ. Р. Харчук. Т. 2 : 1957–1961. Київ : Основи, 1999. 339 с.
7. Jacques Lacan parle, un film de Françoise Wolff. RTBF, 1982. 59 hours 32 minutes, URL: https://www.youtube.com/watch?v=wnt2qOEtrms&ab_chann el=ДеррундаВКФМ
8. Лотман Ю. М. Анализ поэтического текста. Структура стиха. *Лотман Ю. М. О поэтах и поэзии*. Санкт-Петербург: «Искусство—СПб», 1996. С. 17–252.
9. Речицкий В. Символическая реальность и право. Львов : ВНТЛ-Классика, 2007. 732 с.
10. Щедровицкий Г. П. Логико-эпистемологические и социально-психологические мотивы в современной методологии науки. *Философия. Наука. Методология*. Москва : Шк. Культ. Полит., 1997. С. 279–293.

---

² На цьому базуються твердження про те, що справжня наука формує «хаотичний» тип особистості, яка готова до будь-якого зіткнення з реальністю. [Див. про це: 8, 418, 414–415].

11. Щедровицкий Г. П. Проблемы и проблематизация в контексте программирования процессов решения задач. *Щедровицкий Г. П. Философия. Наука. Методология*. Москва : Шк. Культ. Полит., 1997. С. 424–471.
12. Щедровицкий Г. П. Перспективы и программы развития СМД-методологии. *Щедровицкий Г. П. Философия. Наука. Методология*. Москва : Шк. Культ. Полит., 1997. С. 547–594.
13. Щедровицкий Г. П. Синтез знаний: проблемы и методы. *Щедровицкий Г. П. Избр. труды*. Москва : Шк. Культ. Полит., 1995. С. 634–666.
14. Щедровицкий Г. П. Будущее есть работа мышления и действия. *Вопросы методологии*. Москва, 1994. № 3–4 (15–16). С. 3–6. URL: https://www.kentavr.mathedu.ru/text/voprosy_metodologii_1994_3-4/p2/

REFERENCES

1. Bauman, Z. (1993), “Postmodernity, or living with ambivalence”, *A postmodern reader*, Natoli J.&Hutcheon L. (Eds.), State University of New York Press, Albany, pp. 9-24. (in English).
2. Bergson, H. (2001), *Creative evolution* [Tvorcheskaya evolyutsiya], TERRA, Moscow, 384 p. (in Russian).
3. Deleuze, G. (2000), *Critical philosophy of Kant: the doctrine of abilities. Bergsonism. Spinoza*, trans. from French [Kriticheskaya filosofiya Kanta: uchenie o sposobnostyakh. Bergsonizm. Spinoza], PERSE, Moscow, 480 p. (in Russian).
4. Fejerabend, P. (1986), *Selected works on the methodology of science*, trans. from Eng. and Germ. [*Izbrannye trudy po metodologii nauki*, per. s angl. i niem.], Progress, Moscow, 542 p. (in Russian).
5. Foucault, M. (1996), “Caring for the truth. Conversation with François Ewald”, *The will to truth: beyond knowledge, power, and sexuality. Works of different years*, trans. from French [“Zabota ob istine. Beseda s Fransua Ehal’dom”, Volya k istine: po tu storonu znaniya, vlasti i seksual’nosti. Raboty raznykh let, per. c frants.], Kastal’, Moscow, pp. 307-326. (in Russian).
6. Gombrowicz, W. (1999), *Diary in 3 vols.*, trans. from Polish. Vol. 2: 1957-1961 [*Shchodennyy u 3 t.*, per. z polsk. T. 2: 1957-1961], Osnovy, Kyiv, 339 p. (in Ukrainian).
7. *Jacques Lacan parle*, a film de Françoise Wolf. RTBF, 1982. 59 hours 32 minutes, available at: https://www.youtube.com/watch?v=wnt2qOEtms&ab_channel=ДеррундаВКФМ (in French).
8. Lotman, Yu.M. (1996), “Analysis of the poetic text. The structure of the verse”, *About poets and poetry* [Analiz pochticheskogo teksta. Struktura stikha, O pochtakh i poehzii], Iskustvo-SPB, Saint-Petersburg, pp. 17-252. (in Russian).
9. Rechitskii, V. (2007), *Symbolic reality and law* [*Simvolicheskaya real’nost’ i pravo*], VNTL-Klassika, Lvov, 732 p. (in Russian).
10. Shchedrovitsky, G.P. (1997), “Logical-epistemological and socio-psychological motives in the modern methodology of science”, *Philosophy. The science. Methodology* [“Logiko-epistemologicheskie i sotsial’no-psikhologicheskie motivy v sovremennoi metodologii nauki”], *Filosofiya. Nauka. Metodologiya*, Shk. Kul’t. Polit., Moscow, pp. 279-293. (in Russian).
11. Shchedrovitsky, G.P. (1997), “Problems and problematization in the context of programming problem solving processes”, *Philosophy. The science. Methodology* [Problemy i problematizatsiya v kontekste programmirovaniya protsessov resheniya zadach’], *Filosofiya. Nauka. Metodologiya*, Shk. Kul’t. Polit., Moscow, pp. 424–471. (in Russian).
12. Shchedrovitsky, G.P. (1997), “Prospects and programs for the development of the SMD methodology”, *Philosophy. The science. Methodology* [„Perspektivy i programmy razvitiya SMD-metodologii”], *Filosofiya. Nauka. Metodologiya*, Shk. Kul’t. Polit., Moscow, pp. 547–594. (in Russian).
13. Shchedrovitsky, G.P. (1995), “Synthesis of knowledge: problems and methods”, *Selected works* [Sintez znani: problemy i metody. Izbr. trudy], Shk. Kul’t. Polit., Moscow, pp. 634-666. (in Russian).
14. Shchedrovitsky, G.P. (1994), “The future is the work of thinking and acting” [“Budushchee est’ n rabota myshleniya i deistviya”], *Voprosy metodologii*, No. 3-4, pp. 3-6, available at: https://www.kentavr.mathedu.ru/text/voprosy_metodologii_1994_3-4/p2/ (in Russian).

ПРО ЗНАЧЕННЯ ВИВЧЕННЯ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ У ФОРМУВАННІ ДЕРЖАВНИЦЬКОЇ СВІДОМОСТІ В УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ (ІНФОРМАЦІЯ ДЛЯ РОЗДУМІВ)

Ігор Козлик

Доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри,
Кафедра світової літератури і порівняльного літературознавства,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника (УКРАЇНА),
76018, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57,
e-mail: ihor.kozlyk@pnu.edu.ua

UDC: 37.016: 821(100)

РЕФЕРАТ

Стаття покликана звернути увагу на негативні явища, які спостерігаються у сфері вищої філологічної освіти в Україні. Йдеться про тенденцію різкого скорочення і навіть відмови від вивчення зарубіжної літератури як самостійного навчального предмета. Обґрунтовується думка, що виключення освітнього компонента «Зарубіжна література» з освітніх університетських програм філологічного спрямування суперечить параметральним векторам розвитку освітнього процесу в сучасному цивілізованому світі.

Ключові слова: зарубіжна література, вища філологічна освіта, освітній простір України.

ABSTRACT

Ihor Kozlyk. *On the importance of studying foreign literature for the formation of the state consciousness of the Ukrainian youth (information for reflection).*

The article is meant to draw attention to the negative phenomena observed in the field of higher education in philology in Ukraine. It is focused on the tendency to sharply reduce and even abandon the study of foreign literature as an independent educational subject. The opinion is substantiated that the exclusion of the educational component of «Foreign literature» from philological curricula in universities contradicts the parametric vectors of the educational process development in the modern civilized world.

Key words: foreign literature, higher philological education, educational space of Ukraine.

Серед негативних явищ у сучасному освітньому просторі вищої філологічної освіти в Україні в непоодиноких випадках чільне місце посідає тенденція до повного виведення з освітніх програм бакалаврського рівня систематичного курсу «Зарубіжна література» (про це в руслі більш широкого процесу я вже частково писав 2021 р. в журналі «Зарубіжна література в школах України» [див.: 4]. Наслідком такої тенденції є різке пониження культурного рівня здобувачів вищої освіти, що суперечить актуальним векторам освітньої політики держави.

Недолугість аргументів тих, хто надихається такою «модернізацією» вищої філологічної освіти в Україні, не дає змоги вступати з ними в суперечку, оскільки ці «аргументи» нижче рівня критики. Тут абсолютно зневажено історичний досвід осмислення проблеми формування і розвитку української національно-культурної ідентичності, який, щонайменше, присутній у таких тезах:

1. Ігор Костецький³, зі співповіді на 1-му з'їзді МУРУ (21–22 грудня 1945 р., Аша́ффенбург, Нижня Франконія, Німеччина):

«Невже – принципово – не можна собі уявити наскрізь українського змістом твору, з життя, скажімо, давніх шумерійців?» І невже можна серйозно думати, «що пишучи про шаровари, київську бурсу і гикавку після надмірного вживання самогону» можна «одним цим створить український роман» (тобто збагатити культурний багаж нації)? «Речники національних відроджень часто-густо навіть походили з чужонаціональних духовностей і кровей. Суть, очевидно, в тих темних індивідуальних перехрестях, де сходяться течії національні, соціальні, біологічні, де розв'язується проблема пошлюблення доби і особистості», а тому «треба вміти народитися або стати індивідуальністю». «Національне автора, що живе в ньому збірно, як наслідок історичного відчуження мільйонів одиниць однакового з ним духовного спрямування і однакової мови – це національне житиме в морі інтернаціональному, житиме навіть тоді, коли народ <як, скажімо, римський> перестане існувати в даній якості», – саме тому, що творчість такого українського автора буде «здобутком усіх народів», без втрати ним своєї українськості [3, с. 33, 34; те саме: 2, с. 614, 615, 617].

2. Володимир Державин⁴, зі статті 1946 р. «Проблематика стилів і плужанство за кордоном»:

«Принципова відмова від усього чужого і ворожого українській нації не становить у мистецтві позитивної програми, це лише нагадування про те, чим українське мистецтво не повинне бути, а яким воно повинне бути – з цього не випливає, бо український національний світогляд не є монополією жодного літературного стилю, і жоден літературний стиль – чи то на сьогодні наявний, чи то прийдешній – на таку монополію претендувати не сміє» [1, с. 3; те саме: 2, с. 637–638].

3. Улас Самчук⁵, з доповіді на 1-му з'їзді МУРУ (21–22 грудня 1945 р., Аша́ффенбург, Нижня Франконія, Німеччина):

---

³ **Костецький Ігор** (справжнє прізвище Мерзляков, 1913, Київ, Україна – 1983, Швайкгайм, Німеччина) – український письменник, перекладач, критик, літературознавець, режисер, видавець, один із засновників і чільних теоретиків Мистецького українського руху в еміграції, член Міжнародного ПЕН-клубу, літературний редактор першого повного перекладу Біблії, випущеного у світ отцями Василіянами 1963 р. в Римі.

⁴ **Державин Володимир** (1899, Санкт-Петербург, Росія – 1964, Аугсбург, Німеччина) – український філолог, критик, один з активних діячів Мистецького українського руху в еміграції, член НТШ, Української вільної академії наук (УВАН), професор Українського вільного університету в Мюнхені.

⁵ **Самчук Улас** (1905, Рівненщина, Україна – 1987, Торонто, Канада) – український письменник, член уряду УНР у вигнанні, голова Мистецького українського руху в еміграції.

Дух, втілений у творах великого письменника будь-якої національної літератури на кшталт Вільяма Шекспіра водить «нас у місця, де беруть початок усі наші істини, всі наші правди, де зв'язуються і розв'язуються рай і пекло, де добро і зло постійно міряють свої сили, де любов і ненависть чергуються, тримаючи рівновагу осі, на якій обертається вселюдська мораль», і «в сумі якраз цих дуже сконденсованих пристрастей треба шукати дуже велику гармонію суцільності в організації людського буття, людського права, державних, національних і соціальних форм, великої і тривалої традиційності, яка дає дуже потужний підмурівок для існування роду людського в одному місці». Велика література є «вимовним і дуже переконливим речником» свого народу (нації), втіленням тих моральних засад, якими «тримається впродовж віків <його> величезна світова потуга». «Твори великої художньої літератури давали, дають і будуть давати щось, що скріплює, збагачує, цементує солідарність людських вдач і різноманітностей» [5, с. 42, 45; те саме: 2, с. 580, 581, 583].

Мабуть, не в останню чергу саме розуміння неминучої шкоди від таких освітніх аберацій призвело до появи наказу МОН України «Деякі питання розміщення державного (регіонального) замовлення, поєднання спеціальностей (предметних спеціальностей), спеціалізацій та присвоєння професійних кваліфікацій педагогічних працівників закладами фахової передвищої, вищої освіти» від 11 листопада 2022 року за № 1006 [див.: 7], який, звісно, не додає наснаги прихильникам зведення нанівець освітнього компонента «Зарубіжна література».

Та проблема з викладанням зарубіжної літератури на філологічних спеціальностях багатьох українських університетів значно глибша й суттєвіша, бо сягає за будь-які локальні межі. Це добре розумів видатний український учений-літературознавець, письменник і культурний діяч еміграції, член об'єднання українських письменників на еміграції «Слово» (1954), спілки аргентинських письменників (1985), національної спілки письменників України (1992), лауреат національної премії України ім. Шевченка (2006) Ігор Качуровський (1918, Ніжин, Україна – 2013, Мюнхен, Німеччина). В одному із листів від 1984 року до українського літературознавця, письменника, педагога та громадського діяча Дмитра Нитченка (1905, Полтавщина, Україна – 1999, Мельбурн, Австралія) Ігор Качуровський писав:

«Про яку державу можуть мріяти українці, коли вони не знають (у масі своїй), хто такий Петрарка?».

Ці слова, як зазначає Михайло Слабошпицький (який їх і процитував у своїй книзі «25 поетів української діаспори» [див.: 6, с. 598]), первісно були адресовані «головним чином українській діаспорі». Та якщо у нас «вдосконалення» існуючих ОП буде й надалі відбуватися у напрямі знищення викладання зарубіжної літератури, то ми маємо всі

шанси плідно переадресувати застереження Ігоря Качуровського на свою адресу.

А звідси неминуче питання: які цілі переслідують ті, хто хоче прибрати з філологічних університетських ОП належне (чи навіть будь-яке) вивчення зарубіжної літератури і чи стосуються вони призначення освітньої діяльності та загалом цивілізаційного культуротворення?

ЛІТЕРАТУРА

1. Державин В. Проблематика стилів і плужанство за кордоном. *Світання* : науково-літературознавчий зб. Виходить на правах рукопису. 1946. Ч. I. С. 1–10. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/7890/file.pdf>
2. Українська літературна критика. Антологія у 2 т. / наук. ред. В. Дончик. Т. 1 : Літературні дискусії першої половини ХХ століття. Київ : Наук. думка, 2015. 719 с.
3. Костецький І. Український реалізм ХХ сторіччя. Співдоповідь [на 1-му з'їзді МУРу]. *МУР. Мистецький український рух* : зб. літературно-мистецької проблематики. На правах рукопису. Зб. III. Регенсбург : Накладом вид. с-ки «Українське слово», 1947. С. 33–37. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/5534/file.pdf>
4. Козлик І. Репліка на актуальну тему. *Зарубіж. літ. в шк. України*. 2021. № 5. 2-га с. обкл.
5. Самчук У. Велика література. Доповідь [на 1-му з'їзді МУРу]. *МУР. Мистецький український рух* : зб. літературно-мистецької проблематики. На правах рукопису. Зб. I. Мюнхен; Карлсфельд, 1946. С. 38–52. URL: <https://diasporiana.org.ua/periodika/675-zbimik-mur-1946-ch-1/>
6. Слабошпицький М. «Бачу душу мою кризь прочитані книги...». Володимир Базилевський і Михайло Слабошпицький – про феномен Ігоря Качуровського. *Слабошпицький М. 25 поетів української діаспори*. Київ : Ярославів Вал, 2012. С. 595–616.
7. Деякі питання розміщення державного (регіонального) замовлення, поєднання спеціальностей (предметних спеціальностей), спеціалізацій та присвоєння професійних кваліфікацій педагогічних працівників закладами фахової передвищої, вищої освіти. Наказ МОН України від 11 листопада 2022 року за № 1006. Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 23 грудня 2022 р. за № 1669/39005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1669-22#Text>

REFERENCES

1. Derzhavyn, V. (1946), “Problems of styles and pluzhanstvo abroad” [“Problematyka styliv i pluzhanstvo za kordonom”], *Svitannia*: naukovo-literaturoznavchyi zb. Vykhydyt na pravakh rukopysu, No. 1, pp. 1–10, available at: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/7890/file.pdf> (in Ukrainian).
2. Donchuk, V. (Ed.). (2015), *Ukrainian literary criticism. Anthology in 2 vols.* Vol. 1: Literary discussions of the first half of the 20th century [Ukrainska literatura krytyka. Antolohiia u 2 t. T. 1: Literaturni dyskusii pershoi polovyny 19 stolittia], Nauk. dumka, Kyiv, 719 p. (in Ukrainian).
3. Kostetskyi, I. (1947), “Ukrainian realism of the 20th century” [“Ukrainskyi realizm 19 storichchia”], *MUR*, No. 3, Nakladom vyd. s-ky “Ukrainske slovo”, Regensburg, pp. 33–37, available at: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/5534/file.pdf> (in Ukrainian).
4. Kozlyk, I. (2021), “Reply on a current topic” [“Replika na aktualnu temu”], *Zarubizh. lit. v shk. Ukrainy*, No. 5, 2nd cov. (in Ukrainian).
5. Samchuk, U. (1946), “Great literature” [“Velyka literatura”], *MUR*, No. 1, München, Karlsruhe, pp. 38–52, available at: <https://diasporiana.org.ua/periodika/675-zbimik-mur-1946-ch-1/> (in Ukrainian).
6. Slaboshpytskyi, M. (2006), “‘I see my soul through the books I read...’ Volodymyr Bazylevskyi and Mykhailo Slaboshpytskyi – about the phenomenon of Ihor Kachurovskyi”, *Slaboshpytskyi, M. 25 poets of the Ukrainian diaspora* [“‘Bachu dushu moiui kriz prochytani knyhy...’. Volodymyr Bazylevskyi i Mykhailo Slaboshpytskyi – pro fenomen Ihoria Kachurovskoho”], *Slaboshpytskyi M. 25 poetiv ukrainskoi diaspory*, Yaroslaviv Val, Kyiv, pp. 595–616. (in Ukrainian).
7. (2022), *Some issues of placement of the state (regional) order, combination of specialties (subject specialties), specializations and assignment of professional qualifications of pedagogical workers by institu-*

tions of professional pre-higher, higher education. Order of the Ministry of Education and Culture of Ukraine dated November 11, 2022 under No. 1006. Registered in the Ministry of Justice of Ukraine on December 23, 2022 under No. 1669/39005 [*Deiaki pytannia rozmishchennia derzhavnoho (rehionalnogo) zamovlennia, poiednannia spetsialnostei (predmetnykh spetsialnostei), spetsializatsii ta prysvoiennia profesiinykh kvalifikatsii pedahohichnykh pratsivnykiv zakladamy fakhovoi perydyshchoi, vyshchoi osvity. Nakaz MON Ukrainy vid 11 lystopada 2022 roku za № 1006. Zareiestrovano v Ministerstvi yustytzii Ukrainy 23 hrudnia 2022 r. za № 1669/39005*], available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1669-22#Text> (in Ukrainian).

ДМИТРО СЕРГІЙОВИЧ НАЛИВАЙКО (1929–2023)

6 лютого 2023 року в Києві на 94 році життя пішов у засвіти Дмитро Сергійович Наливайко – видатний український учений-літературознавець, фундатор української літературознавчої компаративістики, доктор філологічних наук, професор, академік Національної академії наук України, почесний професор Києво-Могилянської академії, лауреат Державної премії України імені Т. Г. Шевченка за монографію «Очіма Заходу. Рецепція України в Західній Європі XI–XVIII століть». Кавалер ордена «За заслуги» 3-го ступеня. Автор більше 300 наукових праць з актуальних проблем історії та теорії світової літератури та компаративістики.

Народився Д. С. Наливайко 6 листопада 1929 року в с.м.т. Понорниця, нині Коропського району Чернігівської області. 1953 року закінчив історико-філологічний факультет Сумського державного педагогічного інституту, 1957 – аспірантуру при кафедрі зарубіжної літератури Ленінградського державного педагогічного інституту ім. О. І. Герцена. Докторську дисертацію захистив 1987 року в Московському університеті.

У період з 1957 до 2005 року викладав зарубіжну літературу в Ніжинському державному педагогічному інституті імені М.В.Гоголя, у Київському державному педагогічному інституті імені М.П.Драгоманова, у Київському державному університеті імені Тараса Шевченка, у Національному університеті «Києво-Могилянська академія».

Від 1987 року Дмитро Сергійович Наливайко головний науковий співробітник відділу теорії літератури і компаративістики, а від 2002 року очільник відділу компаративістики Інституту літератури НАН України (м. Київ).

Як фахівець із порівняльного літературознавства та зарубіжної літератури, спеціалізувався на вивченні історії та теорії західноєвропейської літератури. Особливу увагу приділяв темі української культури і літератури в контексті європейської і світової, через що за радянських часів мав проблеми з публікацією своїх праць, а також із захистом першої своєї докторської дисертації. Далеко не всі його дослідження могли вийти друком тоді, коли були створені, навіть уже готовий набір розсыпав за наказом керівництва: «провиною» автора була його наукова чесність, бажання писати правду, а не підлаштовуватися під кон'юнктуру.

Дмитро Сергійович був не тільки видатним ученим, а й просто порядною і доброю людиною.

Він любив свою сім'ю. Разом з дружиною Валентиною Олександрівною (у дівочтві Хасієва, пом. 2017) виховав доньку Наталію, яка пішла дорогою свого батька і стала філологом-зарубіжником. Він любив свою онуку Катерину, філолога-германіста, яка народила йому правнука Стефана.

Дмитро Сергійович Наливайко був не тільки видатним ученим, який назавжди увійшов в історію української та європейської гуманітарної науки. Він був такою людиною, яка завдяки своїй доброті, порядності, чесності і справжній фаховості та професіоналізму назавжди увійшла в життя тих, кому пощастило з ним спілкуватися і працювати на науковій та освітянській ниві.

* * *

Науковий доробок академіка Д. С. Наливайка див. у виданнях:

Дмитро Сергійович Наливайко: біобібліографічний покажчик / укладач Т. О. Патрушева, авт. вступ. слова К. А. Шахова. Київ: Видавничий дім «KM Academia», 1999. 20 с. (Серія «Вчені НаУКМА»). URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Nalyvaiko_Dmytro_Serhiiovych/Biobibliohrafichnyi_pokazhchyk/

Література на полі медій: колективна монографія на пошану 90-річчя академіка НАН України Д. С. Наливайка / НАН України; Ін-т літератури ім. Т. Г. Шевченка. Київ, 2019. 399 с. Бібліогр.: с. 375–398. URL: <http://www.ilnan.gov.ua/media/k2/attachments/literatura-na-poli-media-nalyvajko.pdf>

2016 року завідувач кафедри світової літератури і порівняльного літературознавства ПНУ імені Василя Стефаника Ігор Козлик створив повнометражний документальний фільм «Академік Дмитро Наливайко». Цю стрічку, яка зі смертю Дмитра Сергійовича стала ще більш актуальною, можна переглянути тут: <https://www.youtube.com/watch?v=Te3XxjFy2mo>

*Голова редколегії збірника статей «Султанівські читання»,
доктор філологічних наук, професор Ігор Козлик*

Наукове видання

**SULTANIVS'KI ČITANNÂ
СУЛТАНІВСЬКІ ЧИТАННЯ
SULTANIVSKI CHYTANNIA**

(Українською мовою)

Збірник статей

Випуск XII

*Друкується за ухвалою Вченої ради Факультету філології
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
(протокол № 10 від 28 червня 2023 року)*

Комп'ютерна верстка,
оригінал-макет

I. В. Козлик

Підписано до друку 14.07.2023. Формат 60x84/16.
Папір офс. Друк цифровий. Гарн. Times New Roman.
Умовн. др. арк. 4,8. Наклад 300.

Видавець та виготівник «Симфонія форте»
76019, м. Івано-Франківськ, вул. Крайківського, 2
тел. (0342) 77-98-92

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців
та виготівників видавничої продукції: серія ДК № 3312 від 12.11. 2008 р.